НИВ. Број VI-101

ГОДИНА I. 28. МАРТ 1911. СВЕСКА 1. и 2.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ ЦЕТИЊЕ

ДАН

ЛИСТ ЗА НАУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DUBRE CRNOJEVIĆ

УРЕДНИЦИ:
Др Н. ШКЕРОВИЋ и ДУШАН С. ЂУКИЋ

ЦЕНТРАЛНА НАР. БИБЛИОТЕКА ЦЕТИЊЕ * ЈУГ

ЦЕТИЊЕ
ШТАМПАНО У КРАЉ. ЦРНОГ. ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1911.

„ДАН“ излази **сваки мјесец**. Годишња претплата за Црну Гору износи 12. Перпера. Претплата се уплаћује полугодишње. Адреса: **„Администрација „Дана“, Цетиње“**. Учитељи и свештеници плаћају 10 перпера, а ђаци 6. У иностранству 3 перпера више. — Свака свеска у књижарској распродаји Перп. 1·20

САДРЖАЈ

СТРАНА

1. Од уредништва .. 1.
2. Стогодишњица Доситијева .. 4.
3. Марко цар: Умјетност у Литератури .. 8.
4. D-r. Н. Шкеровић: Ђуро Крижанић, његов рад и идеје .. 14.
5. Душан Вуксан: Загребачки рукописи Гундулићева Османа 31.
6. Лабуд Гојнић: Надлежност за претходно испљеђење, кад чиновник учини убиство вршећи службу .. 47.
7. Љ. Бакић: Надлежност Шеријатских судова Црној Гори .. 56.
8. М. Драговић: Прилози к историји односа Црне Горе спрам Русије .. 70.
9. Лав Н. Толстој: О шекспиру (пријевод П. В-ћа) .. 88.
10. Ф. Радичевић: Ђорђе Срдић, добрски учитељ .. 99.

Књижевност:

1. Никола I. Мору .. 105.
2. Иво Војновић: Еквиноцијо .. 107.
3. Т: О доситијевој стогодишњици једна напомена .. 111.
4. Душан С. Ђукић: Ловћен, Два ускока, To be or not to be .. 116—117
5. Максим Горки: Пред лицем живота (превео Мел.) 117
6. М. М. Ракић: Кондир (пјесма) .. 119.
7. Перо Ђ. Шоћ: Срећа .. 120.
8. Jean Richepin: Ружичасти брод (превео П. Ђ. Шоћ) 121.
9. Д-р Фран Илешић: Матица Словенска .. 121.
10. Сл. Г.: Хајдемо душо! (пјесма) .. 122.
11. Милутин Чекић: Најновији рад Ј. Маринковића 123.
12. Народно Позориште .. 125.

Биљешке:

1. Тарас Шевченко 50-годишњица његове смрти .. 127.
2. † Antonio Fogazzaro: .. 128.
3. Шекспир или Бакон? .. 130.
4. Minerva .. 131.
5. Рад. Васовић: Трагови леденог доба у Цр. Гори .. 132.
6. Жил Пајо: Васпитање воље. — Алманах хрватских и српских књижевника. — Евгеније Н. Чириков. — Толстојева драма: Љешина. — Свесловенска изложба у Прагу. — Изложба словенских новина у Београду. — † Роберт Толингер. — † Фр. Уде. — † Фридрих Шпилхаген. — Прикази књига .. 133.—137

Народно здравље и привреда:

1. Д-р Јов. Кујачић: О студени .. 138.
2. Мило Вујовић: Фрагменат из наше нар. привреде 146.
3. Кратак преглед рада Привредног Савјета .. 152.

Прилог:

Посланица Митрополитова .. 1—4.

Д А Н

Бр. 1. и 2. 28. Март 1911. Год. I.

ОД УРЕДНИШТВА

Ово су први бројеви „Дана“, од којих наша јавност очекује извјесну ријеч. Ма колико да је стереотипан тон, који је за овакве случајеве одомаћен, ипак је у нашој дужности, да дадемо извјесно програматично објашњење.

Кад бисмо припадали каквој демагошкој или реакционарној скупини, нама би можда и тешко било догматизирати становишта, с којих ће полазити наш рад. Овако нам слобода наших руку даје и лакоћу израза.

Сав наш програм лежи у мирној ријечи: задовољити један просвјетни недостатак у нашој отаџбини.

У нас још нијесу толико развијене прилике, да би свака грана нашег друштвеног живота могла претендовати на свој нарочити орган. Један часопис с ограниченим задатком једва би се у нас одржао, јер се са́мо наше друштво одваја у врло мале кругове по својој стручности и интересу за ванстручне појаве. За то и „Дан“ носи обиљежје нашег друштвеног живота, т. ј. он служи као заједнички архив

свим гранама научног и стручног испитивања заједно са лијепом књигом.

Странчарство или ма какво заилажење у област клизавих политичких алузија искључено је самим задатком овога листа.

Слободан начин расправљања нека употпуни смјер нашега рада, а жеља, да лист унаприједи просвијећеност наше врлетне отаџбине наћи ће још посебно задовољство у томе, ако се и с наше стране допринесе културном зближењу Славенскога Југа.

На слободном земљишту Црне Горе ова потоња идеја није нова, јер јој је и пером и ријечју и дјелом пред четири деценија прибавио наше грађанско право Добитник српскога мора и херој с Вучјега Дола.

И данас, кад у стотој обљетници Доситијеве смрти оживљују први наши бројеви, у нас се буди пијетет за све оне наше раднике, који су ранијом његом корисно дјеловали на истом пољу, уз исту вољу и исте добре наде у успјех својих напора за добро отаџбине.

И „Луча“ и „Зета“ и „Нова Зета“ и „Просвјета“ — све су то само преоднице, добре преоднице нашему раду, који из њих слиједује као нови напор и нова посљедица.

Не пропуштамо прилику, а да са захвалношћу не споменемо, да нам је Народно Представништво бесплатном штампом олакшало знатно положај, и да су нам Високопреосвештени Господин Митрополит Митрофан и Господин Министар Просвјете, препоручивши најтоплије „Дан“ нашем свештенству, односно

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

школама, засвједочили на најбољи начин схватање наших блиских и далеких обавеза.

Чувајући с најбољом вољом ову просвјетну тековину ми јој дајемо полета и по нашем прегнућу, да јој очувамо стабилну вриједност, и по тврдој жељи, да иза нас остане ма и најмања добит у границама наших досадашњих изјава.

Нека је са срећом!

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

СТОГОДИШЊИЦА ДОСИТИЈЕВА

(28. Марта.)

У великом скупу књижевних радника, који су народну књижевност покретали на један живљи и просвијећености ближи полет, запада видно и почасно мјесто Доситија Обрадовића „чрезвичајног Србина“ и „просветоначалника народа сербског“.

Данас, кад читаво Српство с највећим пијететом одужује заслуге једном таквом представнику своје књиге и просвијећености дајући стогодишњици његове смрти израз нашег савременог културног живота и правилне оцјене, не изостаје у тој опћој слави ни постојбина оног нашег претка Владара, који је у Станьевићима увео „сербскаго Сократа“ у нови чин пастирске и народне службе.

Потоњи мислилац и реформатор нашег погледа на свијет, први и најсмјелији проповједник живог књижевног језика, излази пред савремену генерацију као јак и позитиван дух, који подиже и ствара, преображава и кријепи.

Вјечити путник и најјачи интелигенат својега доба, cupidus litterarum до такве мјере, која готово граничи с фанатизмом, освједочени и вјерни поклоник науке и слободњак као мали Лутер, најбољи зналац

свију наших крајева, кога је сам живот увео у смисао опште народне заједнице, учитељ и вјечни ученик, кротак и „доброжелатељан“ спрам свакога, а „отачаствен“ као први и најбољи син једне несретне, у врелој крви створене, а ипак нејединствене отаџбине! У кратко тип, који читавим својим бићем чини тако риједак изузетак у својој плаховј и неактивној раси, да може постати и бити предметом дубоке симпатије и ментором најдаљих покољења.

„У деветој или десетој години возраста без оца, без матере, без сестре рођене, почео сам себе као страна и пришелца у истом месту рожденија мога сматрати, и моје срце почело ми је као прорицати да ћу странствовати“. Тако ће о себи писати негдашњи искушеник и калуђер оповски, који је у том манастиру уз гомилу светих књига помишљао на светост и аскезу свог младог живота, желећи га учинити копијом пожутјелих и мистичних биографија светитељских.

„А ипак се још нико у Опову, близу Ирига није посветио“, шануће младом занешењаку глас доброг му игумана Теодора, јединог човјека у онамошњој околини Доситијевој, који га је с озбиљном пажњом и добродушношћу грађанског стојика проматрао без злобе и ненависти.

Раскинувши и посљедњу везу с манастиром, послије бесплодних својих напора, Доситије ће кренути пространим свијетом да тражи знања и науке. Далматинско приморје даје му прилике да учини прве почетке својој „Буквици“, а боравак у Њемачкој, који га преображава у њемачког рационалисту изазваће у њега жалост за непросвијећеним и сажаљења достојним „отачаством“. Година 1805. доводи Доситија у везу с црногорским Владиком Св. Петром,

којему и ставља приједлог о подизању једног училишта и штампарије у Црној Гори.

Реформаторска акција Јосифа II., која личи на просвијећени преврат, доноси српском народу извјесне политичке и вјерске олакшице. Тај смјели дух Јосифа II., који ствара нову Аустрију и уз „црне кабинете“ централистичке политике ипак даје маха философском слободоумљу, занијеће Доситија и он ће до посљедњих својих дана с највећом топлином говорити о незаборавном цару-мислиоцу и слободоумнику. Па кад већ полагана старост почиње ломити снагу његову, он ће поћи у „милу Сербију“, да у њој као „попечитељ народног просвјешченија“ жилаво продужи свој просвјетни рад и да удари прве темеље Великој Школи, каснијем српском универзитету.

Доситеј је био човјек велике ерудиције и ако самоук у свему. Уз Лесинга, Фенелона, Молијера, Бакона, Попа и Адисона, тај је неуморни раденик познавао литературе, које припадају француском, њемачком, енглеском и грчком језику. У својој брижљивој пажњи да све корисно и добро, што је налазио у културним центрима ондашњег доба, пренесе у свој народ, он је постао нашим практичним моралистом и слободоумним реформатором. Борећи се против предрасуда он што више постаје и поборником за еманципацију српске жене, којој су традиције оријента убиле сваку самосталност и достојанство.

Доситије није оригиналан писац. У њему не треба тражити самостална мислиоца и творца системе, него практична просвјетног и књижевног радника. Он је еклектик, коме су увијек на уму прилике и практичне потребе његова народа — по-

пуларни писац с примјеном општих идеја ондашњег рационализма.*)

Широко поље његова рада, које захвата границе црквених, васпитних, философских и књижевних области даје величину овом банатском селфмедмену и диже га до најзаслужније славе.

Слава Доситију Обрадовићу!

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

*) Јов. Скерлић: Срп. књиж. у XVIII. веку.

МАРКО ЦАР

Умјетност у Литератури

Овај сам натпис овдје ставио с обзиром на ширу публику, на лајике; што се тиче људи од пера, они ће у њему можда назрети као неки плеоназам, јер „умјетност у литератури“ значи најзад што и „умјетност у умјетности“. Кад се строго узме, књижевна дјела која се не оснивају на лијепом размјеру и на складном облику; књижевна дјела која немају прикладна стила, не могу ни да се броје у чисту литературу, него се, у најбољем случају, морају да уврсте у књижевност научну, практичну, другим ријечима, у књижевност нижега реда.

Многи између нас, који пером владамо, кадри су да нешто паметно смисле; свијет је препун снажних и бистрих умова, а нијесу ријетки ни вјешти бесједници, агилни дијалектичари. Што је напротив ријетко, посве ријетко, то је стил, пластичан израз, смисао за лијепу форму. Наука, филозофија, политика, религија — то су све ствари о којима се може расправљати и двојако мислити; само умјетност не трпи лажних богова, а још мање лажних пророка. Умјетност не зна за нагодбе и транзакције; она стоји

или изнад, или испод критике; ако створена дјела не стоје на *ниво-у* умјетности, никаква критика не може да их усаврши; ако су, напротив, умјетности дорасла, никаква критика не може да их обори.

Сврха је књижевности, као сваке друге умјетности, да изразује љепоту, и ко је у стању да што већу енергију и што већи сјај споји са што већом љепотом, тај ће несумњиво бити најбољи књижевник, најбољи пјесник. Јер се најзад све своди на то: да се примјетљива истина, да се *живот* прикаже са што већом умјетничком јачином и искреношћу. Стихија „умјетност“ и стихија „искреност“, кад се уједно споје, дају „истинску љепоту“, онај идеал савршенства, који се огледа у свима узор-дјелима људскога ума. По тим се стихијама може најбоље да уочи и просуди разлика која постоји, примјера ради, између једног мајсторског живописа Дантовог и једног од оних извјештачених поетских композиција чувеног музичара-пјесника Рихарда Вагнера; између једног језгровитог драматског умотвора Шекспировог и по неке од оних апсурдних драматских загонетака новијег времена (на пр. од Матерлинка или од Оскара Вајлда), које Толстој с пуним правом назива „карикатуром умјетности“.

Задатак књижевности није да проповиједа морал, него да нам пружа душевног уживања, отмјене и пријатне сугестије. Најбоље су, према томе, оне књижевне продукције, које су написане биле имајући у виду, покрај мисаоне садржине, и највећу љепоту облика; продукције које су потјецале од умјетника по инстинкту. Причају за Његоша да је, састављајући *Горски Вијенац*, поједине стихове исписивао кредом по пространој црној табли, коју бијаше намјестио

спрам писаћега стола, тако да је могао да их оком прегледа и, према графичком утиску, пластички дотјерује, мијењајући у њима поједине ријечи и обрте фразâ. Само на тај начин могао је црногорски див да образује онај свој лапидарни стил и онај јединствени поетски језик, с којим се уздигао као орао изнад свих српских и хрватских пјесника.

Богодани пјесник замишља, назире, изналази; али то није довољно. За пјесником треба да стоји умјетник, који ће хаотичну масу набујалих мисли и осјећања заодјети подесним рухом; који ће да тој сировој грађи скроји ону блиставу одору, с којом ће она тек моћи да ступи у ред избраних творевина духа људскога.

У велике се варају почетници који мисле да је у пјесништву могуће до нечега дотјерати самим напорним радом, стихотворачком вјештбом. Има их који годинама сами себе и другога гњаве, обмањујући се као да приљежан рад може икад да надомјести природни дар; но најзад морају да се ипак увјере, како у царству умјетности мука без талента значи, ни мање ни више, но јалова мука. Што се напорним радом, механичким начином, из мозга изциједило, не може да дјелује на читаоца као што дјелују спонтане творевине одушевљеног умјетника. Нема у том погледу згодније ни поучније ријечи, од Хорацијевог: Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi. У науци, у политици, у филозофији човјек може, искреном љубављу к своме предмету, да многу тешкоћу савлада; али у литератури и у умјетности искреност мора да буде обасјана и лучом вјештине, чаром љепоте.

Уочене с тога гледалишта, данашње пјесничке продукције Срба и Хрвата — ма колико да су по-

некипут пријатне за читање — чине на мене безмало утисак као да су стваране по рецепту Малтусову, или боље, као да су их састављали чувени пјевачи *Сикстинске Капеле,* они вајни „артисти грла", који су још као дјеца осуђени да жртвују од своје *мушке снаге* све оно што ће ками добити у *лијепом гласу* Данашња наша поезија не зна добро ни за чим тежи, ни чиме се храни; она је у двоумици да ли да стихове пуни садржином идеологијском, да ли да у њима његује естетизам и оно у чем неки назиру „нову романтику", или да се баци на подражавање наивних облика народне пјесме. Свакојако, ишли једним или другим правцем, данашњи су Срби и Хрвати много прије стихотворци и сликовци, него ли пјесници. Што у њиховим саставима највише у очи пада, то је техницизам, трагање за егзотизмом и шаренилом појмова; али се међутим њихова умјетност све више и више удаљује од искрености и живота. Наша поезија као да се у форми још једном преображава, али цављење нових облика, гиздави стил и шарени тонови не изгледају ми као излијев савременог националног сазнања, него ми се прије виде као резултат напорних напрезања немирних духова, жељних новина и модерности.

Ја се на тај артизам и егзотизам у нашем пјесништву, наравно, нећу жалити; напошљетку, волим и то но некадашњу аљкавост и вулгарност; а већ право надахнуће — ако га сада нема — може доћи и накнадно. Што бих прије пожалио, то је прилика, да је у нас још увијек на доста ниском ниво-у књижевна проза. Пјесничка литература једнога народа може да буде обилата и пробрана, па да опет зато тај народ не спада у културне, ако се у његовој литератури, уз пјесништво, није напоредо развила и

књижевна проза. На жалост, ми смо на том пољу имали посве мало добрих угледника, јер се у нас проза до сада гајила једино за сврхе растуривања практичних идеја и излагања факата. Историја се у нас писала, а добрим дијелом и данас пише, као што се пише статистика. За умјетничку прозу, за ону вјештачки обдјелану, крилату прозу, која се у класичној старини идентификовала са елоквенцијом, за такову се прозу у нас дослије слабо разбирало. Наши књижевни историци о њој просто и не воде рачуна, — барем у колико се иста не испољава у приповиједи и роману. А овамо је проза књижевна струка, коју би у првом реду требало његовати, јер она својом савршеношћу најбоље потврђује, а својим продирањем у шире кругове најбоље служи и упире пут култури народној.

Свакојако, његујући с једнаком љубављу и с једнаком виртуозношћу обадва слога (везани и невезани), наши ће писци добро учинити, ако се приволе својем времену, удешавајући форму својих творевина према предметима и приликама из којих се ти предмети рађају. Свако доба има свој особити ток идеја, које у извањској одори носе обиљежје свога времена. Не знам да ли је модерна „redingote“ комотнија одјећа од старе „душанке“ или од дубровачке „велате“, али то стоји, да је кудикамо елегантнија.

Како му драго, књижевност треба да је савремена, т. ј. да се у њој искрено огледају мисли, осјећања и способности појединих писаца, у вези са питањима њихова времена. У свако се доба може да осјети дихање неких ализејских вјетрова који круже зраком и с којима треба једрити, ако се хоће да избјегну историјски анакронизми. Догађаји и пој-

мови из *Илијаде* или *Енејиде* не само да се не могу да унесу у модерни живот, него би их данашњи свијет, у својој већини, тешко могао да схвати.

Није могуће у једно доба живјети, а у друго доба дисати.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

D-r Н. ШКЕРОВИЋ

ЂУРО КРИЖАНИЋ

ЊЕГОВ РАД и ИДЕЈЕ

Да би се боље разумио рад и идеје којима се Крижаниħ руководио или боље рећи, које су њим руководиле, потребно је бацити летимичан поглед на опће црковно и политичко стање заједно с новим идејама, које су владале духовима западне Европе у 16. и почетком 17. вијека.

Рационалистички покрет, који се живо ширио у западној Европи и достигао знатних успјеха на ослобођењу од застарјелих погледа на живот и свијет у опће, био је одмах у почетку 16. вијека задржан новим покретом. познатим под именом: реформација. Нови покрет и ако је у суштини био чисто религиозан, свакако није имао за циљ коначно уништење рационалистичког покрета. Напротив, примио је у неколико плодове његове, шта више могло би се рећи, да је један од главних узрока реформације.

Истина, узевши за главни циљ борбу против универзализма римске цркве и, обраћајући се к еванђељу као једином ауторитету и извору истине, реформација је остала на чисто вјерској бази. Али с друге стране, проповиједајући право и слободу појединца против несношљивог притиска централне

моћи римске цркве, реформа, бар у свом почетку, носи рационалистичко обиљежје.

Покрет вјерске реформације датира свој почетак далеко пред Лутером и ако се овај рачуна главним покретачем. Био је то словенски дух, који је први одлучно протестовао против свјетске моћи римске курије, који је подигао борбу за ослобођење човјека и његових најсветијих осјећања од мрачног деспотизма римских прелата. Хус, покретач тога отпора запечатио је смрћу мученика тај рат за ослобођење. Чешки народ преузео је заставу свога вођа и повео борбу даље. Али су силе биле неједнаке. Моћни Рим још је држао под својим диктатом цијелу западну Европу и повео је рат на истребљење чешког народа. Сила је побиједила и чешки, народно-вјерски покрет, био угушен.

Али побједиоцу није било суђено дуго уживати у плодовима своје побједе. Оно што није могао извојевати мали словенски народ окружен са свију страна јаким и окрутним непријатељем, могао је и извојевао је велики народ њемачки. Истина је, прилике су биле далеко повољније од оних, које су владале за вријеме хуситског покрета. Хабсбуршка кућа својим огромним политичким значајем и моћи улијевала је страх свијема политичарима западне Европе. Страх пред Хабсбуршком поплавом принудио је Француску на политички савез са реформаторском Њемачком, чим се и осигуравао успјех реформације. Француска се борила против свога политичког, а реформована Њемачка против религијозног непријатеља.

Карлу V., који је бранио и своје и папске интересе и нашао се међу двије ватре, и није ништа друго остајало него уступити.

Оступање је било дакако привремено. Ни Рим, ни Хабсбуршка кућа нијесу се могли помирити са својим поразом. Чекала се згоднија прилика, требало се приправити. Борба се продужила и свршила тек у првој половици 17. вијека. Успјех је био свакако опет на страни реформације и ако не у оном обиму, како се у почетку замишљало. Али ако је мач досудио побједу реформацији, Рим се латио једног новог средства и повео поново огорчену борбу да поврати ако не све, а оно бар неки дио изгубљеног, што му је, како је познато, у велико и пошло за руком. Рим, односно папска курија експлоатише нове течевине људског ума у своје сврхе, школа задахнута језуитском превртљивошћу и ревношћу, сада постаје главним оруђем у епохалној борби старог с новим.

Оно против чега се Рим борио, сада узима за помоћно средство! Папска курија је показала и овом приликом да има још доста снаге и средстава да брани свој универзализам, који је и надаље остао основицом политичког дјеловања курије.

Оснивање језуитског реда 1540. год. по темпераментном Шпањолцу Игњату Лојоли, значи први важни корак по новом путу. Млади ред је задахнут мишљу — обнова старе римске моћи по сваку цијену.

Универзална власт римског првосвештеника заснована на принципу апсолутне монархије, гдје се појединац не смије истицати нити представљати слободну јединицу, већ само један мали дио свеопштег ланца, то је идеја водиља нове римске политике, коју најизразитије репрезентује језуитски ред. С вјером да служи праведној ствари, млади ред се хитро и енергично латио посла и за кратко вријеме дао осјетити свој огромни уплив и моћ.

Реформаторски покрет у самој Италији био је врло брзо и без великих тешкоћа, угушен. Стегнут гвозденом војничком дисциплином свога основаоца, језуитски ред брзо преноси свој рад и за Алпе. Његов уплив расте на све стране.

Већ на знаменитом тридентском концилу, који бјеше сазван по жељи Карла V, (први пут 1545—1547, други 1551—1552 године и трећи од папе Пија IV 1561—1563 г.), ред је показао сву силу свога уплива на курију. Под пресијом језуитског реда курија одбија жељу већине концила да се проведу извјесне реформе у католичкој цркви. Одбивши сваку помисао на завођење рефорама, језуите мајсторски скрећу пажњу концила на чисто формалне ствари. Они утврђују нов и прецизан основ вјероуци, стварају нов катехизам и живо се лаћају посла на обнављању оронуле моћи римских папа. У самом Риму обнављају се старе и отварају нове колегије (друштва), а у сваком епископату морала се отворити семинарија за образовање свештенства и грађанства у новом духу, по рецепту језуитског реда. Овај је све то држао у својим рукама и стварао једно ново покољење, којему је религија и престиж римске курије био прва задаћа у животу. Све је било проникнуто језуитским духом и слијепо се покоравало Риму. Личност, породица, народност, патриотизам све се приносило на жртву идеји римског универзализма. Личних интереса, личне слободе, личног мишљења није смјело бити, све се то жртвовало, и сливало у једну апстрактну митолошку личност, коју је престављао римски просвештеник. Истина ова идеја није била ни нова, ни изненадна, она је одавно постојала, али се сада проводила с необичном енергијом и сасвим новим средствима.

Полет је био такав, да се Рим није зауставио на повраћању реформацијом отргнутих покрајина, већ је бацио свој грабљиви поглед и на источно-православну цркву. И док се дјеловало с већим или мањим успјехом у западној и сјеверној Европи, поклоњена је нарочита пажња и православном југоистоку.

Нарочито Срби и Грци осјетише силне ударце језуитског рада. Млетачка власт ишла је Риму на руку и помагала ширење католицизма или уније међу њеним православним поданицима.

Католичка Пољска била је ослонцем језуитског дјеловања међу руским насељењем, гдје се постигло знатних успјеха. У кратко, пропаганда се водила живо и енергично на све стране. Средства се нијесу бирала. Све је било оправдано, само да се до циља дође. Да би се успјешније вршила пропаганда међу припадницима источног обреда основана је у Риму 1577 г. грчка колегија (друштво) св. Анастасија, која је наравно била у рукама свемоћног језуитског реда. Нешто доцније 1622 г. основана је ради централизације и систематичнијег вођења пропагандског дјеловања, конгрегација, „de propaganda fide“, о чему ће доцније бити речено више.

Тврдо вјерујући у формулу: „јединственост Христове државе на земљи, као и од Бога назначени примат римског папе у хришћанској цркви“, језуитски ред и папски двор, све што се противило томе, све што се косило с том идејом, сматрали су за грјешно, за јерес и ђаволом посијано сјеме. Досљедно томе, свако средство на потирање те јереси сматрало се за добро и оправдано. Међу осталим и школа је било једно од најмоћнијих оруђа за провађање језуитског плана. Ђуро Крижанић се родио, одрастао, васпитавао и образовао у тој атмосфери,

у том духовном врењу. Он је одмах у почетку свога живота био предан у језуитске руке. Језуитска семинарија у Загребу била је прва његова школа. Ту је он још као дијете усисао отровни језуитски морал, ту се ударио темељ и правац његовом духовном развијању, одредио правац његову мишљењу и циљ његову дјеловању. Према томе Крижанић није могао бити ништа друго него чедо свога времена, продукат језуитске школе.

Национализам, и у колико се могао испољити у 17. вијеку, не само да није развијан и подржаван од језуита, него је свуда, гдје се могао појавити или се појављивао, био безогледно уништаван, као нешто опасно за римски универзализам.

За језуите постојао је само католицизам, као права вјера, шизматизам (источна црква) и разне јеретичне секте. О народности се није смјело ни говорити. Крижанић се дакле није могао нормално развити у загребачкој семинарији, шта више, он је тамо морао изгубити и оно народне свијести што је собом донио. У осталом, каква је могла бити народна свијест код дјетета од 14—15 година, и то још у 17. вијеку!

Стање у Крижанићевој домовини Хрватској, било је такво, да у том погледу није могло ништа придонијети његовој националној свијести.[1])

Непрекидна борба са сусједном Турском и упади турских чета на само земљиште хрватско-славонско,

[1]) Крижанић се родио у Хрватској, у жупи липничкој, Липове — Липниск: Liove, како стоји у записима јеронимског завода у Риму. В. Кукуљевић: Arkiv X. Година Крижанићевог рођења није тачно одређена. По Кукуљевићу, Arhiv X, родио се 1617. год. што сам и ја примио, пошто је Кукуљевић радио на основу архивних података. Сам Крижанић, посредно, свједочи да се родио 1619. год. Чтения 2 к. 1903. стр. 148—9., на другом мјесту, по његовим ријечима излази да се родио 1618. год. Чтенія — прилож. к. 3; 1903. год. стр. 277. Његово писмо од 1682.

проузроковала је напуштање пограничних крајева од домаћег становништва. Тим је хрватско-словенско племство губило и земљиште и, што је још важније радну снагу, што је проузроковало нагло осиромашивање племства, док су животне потребе све више и више расле. Напосљетку и дугогодишња вјерско-политичка борба у средњој Европи у 16. и 17. вијеку, која је почела баш у вријеме Крижанићева рођења, гутала је најраднију и најактивнију снагу Хрватске. Српске и хрватске чете натапале су својом крвљу далеку и туђу Европу, за туђе и непријатељске интересе! У вртлогу француско-хабсбуршке и римско-реформаторске борбе пропадало је наше племе ма да с том борбом није имало ништа заједничко.

Њемачки генерали, који су руководили одбрану полуопустјеле Хрватске, гледали су да попуне опустјеле редове с новом и свјежом снагом из саме Турске.

Срби, бјежећи испред турске свирјепости, насељавали су опустјела мјеста по границама Хрватске и под руководством њемачких командата примили на себе обрану исте.

Али ово не само да није донијело користи и мира хрватском племству него је напротив било узрок нове борбе и немира, јер су се Срби досељавали под нарочитим погодбама. Они нијесу хтјели ни чути о неким правима хрватског племства и ако је ово одмах затражило своја стара добра и права. Привилегије дане Србима приликом досељавања ослобођавале су их од сваке зависности и обавеза према хрватском племству. И социјално и политички били су они потпуно слободни, признајући једино власт аустријских царева, коју су ови вршили преко својих војничких старјешина.

Разумљиво је, да се ни хрватско племство ни католичко духовништво није могло задовољити и помирити с новим стањем. Племство се сматрало оштећено материјално, јер се није могло одрећи старих права на посједнуто земљиште, и духовништво, јер је и њему припадао један дио труда пређашњих становника и јер није могло признати нову самосталну цркву покрај себе. Зато се и племство и духовништво борило свијема силама да своја стара права пренесу и на Србе, да их подложе и створе од њих поданско робље.

Срби су међутим бранили своје привилегије тим успјешније, што су добро знали оцијенити сву своју важност за одбрану границе од турских упада, што су и њемачки командати истицали сваком приликом, а ради чега су и узимали у заштиту српске интересе пред аустријским царевима.

Покушаји хрватских сталежа постајали су све одлучнији и жешћи, тако да је чешће пута изгледало да ће коначно доћи до свога циља. Али буне и устанци, прелазак обратно у Турску и енергични протести са стране Срба, принуђавали су Беч да опет и опет одустане од својих намјера.

Коначно је Фердинанд II., 1578—1637. створио из покрајина, које су Срби посјели, засебну јединицу, на коју се већ није протезала ни грађанска ни војничка власт хрватских сталежа, чим је, нема сумње, било повријеђено хрватско државно право.[1])

Овај чин Фердинанда II. изазвао је силно незадовољство код хрватских сталежа, али покушаји да се поврати старо стање ствари нијесу им пошли за

[1]) Д-р Илић: Сеоба Срба у Хрватску и Славонију.
Smičiklas: Povijest hrvatska;
Kukuljević — Sakcinski: Književnici u Hrvatskoj Arkiv X.

руком све док није дошло вријеме да је „војничка граница“ непотребна.

Хрватско племство је иначе било озлојеђено и задојено мржњом против њемачких старјешина „Војне Границе“. Ови су се старали да што бољи ред и дисциплину уведу не само по границама, него и у самој Хрватској, у унутрашњости, што их је доводило у сукоб са разузданим племством. Мржња је, по неки пут, долазила до великих димензија, али је носила опет лични карактер, док је национални елеменат готово потпуно осуствовао.[1])

Крижанић дакле ни из своје средине није могао изнијети свјесне националне мисли нити националне мржње према Њемцима, што је хтио доказати Кукуљевић, у поменутој расправи, као и други писци, о којима ће бити говора напријед.

Крижанић се одликовао као ваљан ђак у загребачкој семинарији, и то је било довољно да га загребачки бискуп Бенко Винковић узме под своју заштиту и пошаље у Беч на даље школовање. Винковић је очигледно имао намјеру искористити способности Крижанићеве у своје и католичке цркве — сврхе. Радило се о добровољном или невољном превођењу православних Срба у унију и подлагању истих јурисдикцији загребачких бискупа. Крижанић дакле 1639. год., кад је пошао у Беч, није могао понијети развијенију националну свијест него је била код његових сународника у Хрватској, а код ових је, како је напоменуто та свијест била недовољно јака да би на Крижанића могла тако утицати, да јој посвети цио свој живот.

О некој словенској, панславенској идеји код Крижанића више је но излишно говорити, бар у то

[1]) Види: Кукуљевић — Cak. Arkiv X.

вријеме. Он је није имао гдје поцрпсти, јер његова околина није имала ни народне, хрватске свијести, а камо ли словенске — свесловенске. Из Хрватске и загребачке семинарије Крижанић је могао однијети у својој души само живу жељу за ширење католичке вјере, и превођење јеретичких Срба у „једноспасавајућу“ цркву римску, т. ј. послужити Св. папском пријестолу.

Крижанића, као племића, макар и сиромашног, и даровитог младића могла је чекати и у духовном звању лијепа каријера, чему се он, нема сумње, надао спремајући се за свој позив озбиљно. У Бечу, Крижанић се задржао неко вријеме, одатле пође у Болоњу и у угарско-хрватском заводу довршн правне и философске науке. Али се Крижанић и тиме не задовољи. Пред његовим духовитим очима лебдио је вјечни град — Рим, извор оне митолошке моћи, којој се он спремао служити.

На питање: да ли је Крижанић у Бечу и Болоњи долазио у додир с оним факторима, који су посредно или непосредно радили на превођењу у унију сљедбеника православне цркве, тешко је одговорити. Једино се позитивно може тврдити, да су католички црквени кругови били скроз проникнути том идејом. У опште религиозна питања острањивала су све остало. Све се топило у крвавом тридесетогодишњем рату, који је имао врло тешке посљедице за све земље у Средњој Европи особито у економском погледу.

Природно је да се млади ум Крижанићев необузданом силом стремио к врелу, к Риму од куда су излазиле све оне директиве, које су даване на све стране Европе. За то се и не можемо чудити ако Крижанића 1640 г. налазимо у Риму.

Велики Рим и велики план који су у Риму сковали, изгледа, учинио је јак утисак и на младог Крижанића. Он се није више задовољавао с малим радом у домовини — Хрватској, гдје су се ломила копља око обраћања неколико десетина хиљада шизматичких Срба.

Његова жива машта цртала је други колосални план, на остварању којег је почео живо радити спремајући прије свега за тај посао самог себе. Чим је стигао у Рим он се обратио конгрегацији „de propaganda fide“, молећи да га прими као свог питомца у грчку колегију Св. Анастасија ради изучавања грчког језика, источног обреда, контраверзија и богословља. Своју молбу мотивише Крижанић тим, што мора ићи међу шизматике, к двору московског кнеза, а то се види из реферата секретара конгрегације Инголи-а, који препоручује Крижанићеву молбу.[1])

28 феб. 1641. г. конгрегација је уважила Крижанићеву молбу и примила га у грчки завод, ма да су се по уставу истог тамо примали само сљедбеници источног обреда. Конгрегација је одредила Крижанићу помоћ до 3 скуде мјесечно, и обавезала га да ће послије двогодишњег учења, као њен питомац поћи у Московију у мисију, с потребним за то пуномоћима. Крижанић је с радошћу примио ову обавезу и потврдио је заклетвом обавезном, у осталом, за све папске питомце.[2])

Тако је Крижанић испунио своју жељу, ступивши у грчки завод и заклевши се „да ће поћи куд год га Курија пошље.“ По тачноме смислу заклетве Крижанић више није припадао себи самом, добровољно се одрекао права самоопредјељивања одавши се потпуно и безуслов-

[1]) Чтенiя импер, общ. любителей истор. и древностей и т. д. Москва 1909. к. 2. истор. матеріялы стр. 4—8.

[2]) Чтенія. 2. к. 1919. декрет конгрег. од 28. фебр. 1641. год.

но папској курији. То је међу осталим још један доказ да Крижанић није имао никаквих националних планова.

У колегији Св. Анастасија Крижанић, разумије се, није могао ништа добити што би га за такве планове загријало. Овај завод је основан 1577. булом папе Григорија XIII. искључиво за сљедбенике источноправославне цркве; за то је и Крижанић био примљен само као конвиктор а не као редован. Колегија је имала специјални фонд за издржавање, била је ослобођена од јурисдикције мјесних духовних власти као и од свију данака и царина, које су други заводи морали плаћати. Осим тога завод је добио универзитетски устав и право давати научне степене својим питомцима, чега остале колегије нијесу имале. Надзор над колегијом водила су, специјално од папе именована, четири кардинала. Циљ овога завода јасно истиче сама була, којом је отворен, а у којој се наводи: „Усљед тога што је под турском управом пропала грчка образованост, и народ, са својим и свјетским и духовним вођама, пао у тешке заблуде, света столица отвара овај завод за образовање свјетских и духовних лица источне цркве, која би послије проповиједала и ширила праву и истиниту *католичку* вјеру — међу својим саплеменицима. И тако је дошло вријеме, продужава папска посланица, да засија право хришћанство и истинита вјера и на истоку. Atque ita divina favente gratia sperari possit, ut sana et integra fidei predicatio et doctrina in ipsa Graecia et totius praeeterea orientis partibus aliquando restituatur".[1])[2])

У свето-атанасијевском заводу изучавали су његови питомци грчки језик и источне црквене обреде,

[1]) И тако, божјом милошћу, има наде да ће се обновити здраво и цјелокупно проповиједање вјере и њене науке у самој Грчкој и свијема дјеловима истока.

[2]) Ѳ. Вержбицкіи: Отношенія Россіи и Полъщи 1577—1578. Ж. М. Н. П. стр. 237 — посебно издање.

ради чега је Крижанић и ушао тамо, латински језик, контраверзије и богословље, разумије се католичке редакције, осим тога још и „искуство и слободне науке“.

Учитељи су били искључиво језујити. Ту је под њиховим руководством Крижанић довршио своје образовање и проглашен за доктора богословља. „Ту сам, пише он своме земљаку Леваковићу 1647. год., трпељиво изучавао грчки језик с дјецом од 12 до 15 година“. Али се Крижанић није ограничио на предмете који су били у заводу обавезни, већ се занимао и словенским језиком и словенском грамаматиком, коју је још тада почео писати, да је доврши кроз много година у Сибиру! Уз то је преводио и књига, које су му биле потребне: „за мисију међу Србима у Хрватској“ — како сам пише бискупу Винковићу.[1])

Држећи се бискупа Винковића тек привидно, Крижанић је на другу страну припремао терен за одлазак у Московију. Док на једну страну моли Винковића да га назначи за каноника у Загребу, што му је овај и испунио, на другу страну исте 1641. год. предаје конгрегацији за ширење вјере свој знаменити план о начину обраћања Московије у унију.

Ова дволичност Крижанићева карактеристична је за сав рад његов. Он се није ње могао отрести цијелог живота, дволичност је постала саставни дио његова бића и он је то сматрао за мудрост; ма да је дволичност и била један од главних узрока његових неуспјеха.

* * *

Прије него приступимо к излагању Крижанићева плана, треба се упознати са форумом пред који је

[1]) Писмо Винковићу од 3. маја 1641. год. Чтенія за 1904. год.

он свој програм изнио, т. ј. са конгрегацијом „de propaganda fide.“

Иста је основана 1622. г. булом папе Григорија XV, „Inscrutabile divinae providentiae“, од 6. јануара поменуте године. Сам назив конгрегације јасно говори о њеном циљу. Ради успјешнијег ширења католичанства конгрегацији су били подређени сви органи западне цркве, који су томе ширењу могли помоћи. Овамо спадају прије свега папске семинарије (Colegia pontificis) у самом Риму и изван Рима, као и основани 1627. г. велики колегијум (Collegium Urbanum de propaganda fide) при самој конгрегацији у Риму. Конгрегација је била, с почетка, састављена из 13 кардинала, којима је сам папа назначивао префекта и секретара. Према броју кардинала била је и земља подијељена на 13. покрајина, а сваки је од кардинала имао пратити и руководити ствари у својој покрајини.

Надзор и уредно вођење пропагандског дјеловања међу Русима био је повјерен папском нунцију при пољском двору, а јужнословенске „шизматичке“ земље имао је у свом подручју нунције млетачки.[1])[2])

Пред форумом ових тринаест избраника, који су симболично престављали Христа и апостоле изнио је Крижанић свој план поунијаћивања православне Московије.

Крижанић је свој план упутио префекту (1632. до 1671.) кардиналу Барбариниј. У почетку истог захваљује конгрегацији што га је примила под своје окриље и одушевила за „свету ствар уништавања

[1]) Састав конгрегације знатно се доцније измијенио и раширио. Конгрегација постоји и данас.

[2]) *Kollman Č. Č M. Roč.* LXVI. sv. 4. g. 1892.

шизме“. Он обећаје даље да ће употријебити све силе да „постане што способнији за ово дјело.[1])

За тим у кратко износи слику друштвеног, политичког и религиозног живота ондашње Русије, како ју је створио по спису, језујите А. Посевино, који је од курије био шиљан у разне мисије по Европи.[2])[3])

Осим списа Посевинова Крижанић се користио још и дјелом барона Херберштајна, који је био шиљан од аустријског двора у Московију у дипломатској мисији.

Херберштајн се бави политичким и културним приликама у Московији, Русе сматра за варваре и дивљаке недоступне културном животу и напретку, док се Посевино бавио религиозним питањима и сматра Русе као подесан материјал за обраћање у унију, усљед чега се блаже и изражава о њима.

Крижанић је искористио оба писца прикључивши томе измишљотине и претпоставке своје бујне маште. На тај начин он ствара свој план и износи га пред форум конгрегације за ширење вјере.

План Крижанићев распада се на три дијела. У I. дијелу напомиње он, како су „Руси примили хриш-

[1]) Чтенія кн. 3. 1903. стр. 170.

[2]) Посевино је био послан напр. 1576 год: у Шведску, гдје се бавио читаву годину, отуда се вратио у Пољску, одакле је одвео троје руске дјеце, које му је предао нунције Лаурео. Дјеца су била насилно отета од родитеља, а једно заробљено за вријеме борбе у Ливонији. Та дјеца су била намијењена за завод у коме се и Крижанић налазио. У опште дјецу за колегију Св. Анастасија скупљали су на разне начине и разним срествима. Вршила су се чешће пута грозна насиља. Бискупи католички и унијатски по наредби из Рима прибјегавали су крађи православне дјеце, насилној отмици, превари и т. д. Вид. Вјержбицки Ж. М. П. 1582 год. Посевино је био у Москви, да преговара о унији с Јованом IV. Помоћу њега је и закључен мир између Стефана Баторија и Јована IV. 1582. В. његово De rebus moscoviticis.

[3]) Херберштајн: „Rerum moscoviticorum comentarii. Херберштајн је био из Крањске и говорио словеначки.

ћанство од шизматичких Грка, носилаца најгорих лажи. „Од злог врана — зло је и јаје“ вели он, јер Москови мрзе Латине, и немају страшније клетве од „видио те у латинству“. У тој мржњи према католичкој цркви утврђују их Инглези, Холанђани и Грци. (За дивно чудо овдје не убраја Њемце![1])

Москови су груби, пише даље он, необразовани, немају појма о благородним наукама, живе као звјерад просто и неспретно, аљкаво и неумјерено, с друге стране су врло побожни — на свој начин, мислећи да је њихова вјера једино чиста и неоскрвњена. Добри су трговци, а у трговини су лукави и невјерни. Своме кнезу, којега они називају цар, покоравају се као богу и вољу његову сматрају за вољу божју.“

А то Крижанићу улива велику наду на успјех у провођењу уније. Све имање, држава, сопственост припада цару. Он држи смрт и живот својих поданика, његова воља је закон, његова ријеч суд; нигдје ниједан владалац нема такве неограничене власти као што је има московски кнез. Крижанић особито наглашава ово „самовладство“ московског кнеза и оно управо чини полазну тачку и за овај план и за рад читавог његовог живота.

Што се тиче шизматичности руске цркве, Крижанић вели, да су их, Русе, „у шизму увели Грци и страх пред туђинцима, што произлази из необразованости и неумијења мислити“.[2])

„У осталом, продужава Крижанић, у њиховој заблуди да су на правом путу утврђују их успјеси њихових монаха у обраћању незнабожаца у Хришћанство, што народ сматра као награду од бога за њихову постојаност у правој вјери“.[3])

[1]) Чтенія 1909. кн. 3. стр. 109 и даље.
[2]) Чтенія 1903. к. 3. 110—115. стр.
[3]) Ibid. стр. 115—116.

У II. дијелу Крижанић излаже своје погледе на вјеронауку православне цркве у Русији. Русе не сматра за јеретике, па чак ни за праве шизматике, јер њихова шизма не произлази из гордости већ из незнања и заблуда.

Руси су хришћани, вели он, које су Грци преварили и завели у заблуде.[1])

За то он и сматра за главну задаћу своју извести заблуђеле овце на прави пут истине, научити их правој вјери и подложити светом пријестолу Петрову. Саму ријеч „шизма“, продужава он, нећу употребљавати док мало просвијетим „врхове“. И тек послије тога ће се моћи отвореније радити, јер је простоме народу сасвим свеједно коме ће припадати, Грцима или Латинима.[2]) у што се Крижанић љуто варао, што се ускоро и потврдило при исправљању богослужбених књига за вријеме патријарха Никона. И такве незнатне поправке изазвале су „раскол“ у руској цркви, а што би тек било при прелазу у унију!

III-ћи дио Крижанићева плана јест најважнији, то и јест управо програм његова рада у Московији.

(Наставиће се)

[1]) Ibid.
[2]) Ibid. стр. 116.

ДУШАН ВУКСАН

ЗАГРЕБАЧКИ РУКОПИСИ ГУНДУЛИЋЕВА ОСМАНА

I.

Није нужно ни напомињати од колике је важности тачно испитивање рукописа, да се дође до критичне подлоге за неко критично издање. Ко је иоле имо прилике да се више занима око Гундулићева Османа, могао је лако видјети, да уза све то, што је Осман већ осам пута издан[1]) немамо још у правом смислу критичнога издања. Досада се држало Павићево академ. издање[2]) као најкритичније, али кад се проучи оно, што каже Јензен — који је имао прилике, да разгледа рукописе, којима се служио Павић — у својој књизи о Осману[3]) стр. 214. и т. д., и кад се испореди наш рукопис *k*, с Павићевим ру-

[1]) I. изд. Амброзија Марковића. Дубровник 1826.
II. изд. Јефте Поповића. Будим 1827.
III. изд. Матице Илирске. Загреб 1844.
IV. изд. Адолфа Вебера Ткалчевића. Загреб 1854.
V. изд. Југословенске академије. Загреб 1877.
VI. изд. Ивана Броза. Загреб 1887.
VII. изд. Јована Бошковића. Земун 1889.
VIII. изд. Ивана Броза (II. изд.) Загреб 1904.

[2]) Jugoslov. akad.: Djela Iva Frana Gundulića. Stari pisci hrvatski Knj. IX. Zagreb 1877.

[3]) A. Jensen: Gundulić und sein Osman. Göteborg 1900.

кописом *c*, онда се мора забацити критичност и томе издању.

Све ово било је повод овој радњи.

Питаће когод: да ли је требало додати појединим варијантама потребне биљешке и образложења — дати им управо санкцију? На то се може дати и позитиван и негативан одговор, али свакако биће најбоље причекати, док се исколационишу сви рукописи Османа, па тек онда моћи ће се одабрати што је боље и вредније, а забацити оно, што не би у истину одговарало духу рада, времена и језика пјесникова.

Ниједан рукопис, чије су варијанте изнијете у овој радњи, није тако стар као што су Павићеви рукописи, па ипак већ на први поглед видјеће се да су многе варијанте ових млађих рукописа далеко јасније и наравније и да ће их требати унијети у критично издање.

При прегледу ове радње можда ће когод приговорити, да није требало износити онако ситних н. пр. дијалектолошких разлика, па разлика у интерпункцији, поретку ријечи и стихова и т. д., али ја сам увјерен да и тако на око незнатне (н. пр. дијалектолошке) разлике могу много послужити за критично издање.

Коначно ова је радња ишла за тим да изнесе све, па и најмање разлике загребачких рукописа, укратко — да прикаже праву слику њихову.

Уз досадањих неколико ситнијих сличних радова[1]) овај рад имао би бити почетак испитивању

[1]) T. Vetter: Eine Handschrift des Osman von J. Gundulić. Jagić Archiv VI. 1882.

Л. Томановић: Прилог к исправљању текста Османа Гундулићева. Нови Сад. 1893.

Gj. Surmin: O rukopisu Gundulićeva Osmana. Zagreb 1894.

P. Karlić: Gundulićev „Vladislav-Osman“ po prijepisu Ludovika Ferovića. Zadar 1908.

P. Karlić: Najstarije uredjenje teksta Gundulićeva Osmana. Zadar 1909.

Османа, па ако се у томе послу нађе пошљедовача, који ће изнијети разлике и осталих рукописа, онда ћемо брзо доћи до ваљана издања.

У свему овдје исколационисано је — према акад. издању — једанаест загребачких рукописа Османа, и то седам из кр. универзитетске библиотеке, а четири из библиотеке југославенске академије. Рукописи универз. библиотеке[1]) обиљежени су словима: a, b, c, d, e, f, g, а рукописи југославенске академије[2]) словима: h, i, j, k.

Колико ми је познато остао је још један једини загребачки рукопис неисколационисан и то из каптолске билиотеке, до кога се у доба, кад је ова радња рађена, није могло доћи.

А сад ево неколико ријечи о самим рукописима.

II.

a.

Овај рукопис (увезан) величине је 28+19·5 cm. Пагинација је стара и данашња, има 459 страна. На првом непагинованом листу је натпис (имитација штампаних слова):

Osman
spievan
po
Gos. Givu Frana
Gundulichia
vlasteli„
nu
Dubrovac„
komu.

[1]) Сигнатура ових рукописа: Sm 11 C 8 (=a); Sm 11 D 16 (=b); Sm 11 C 14 (=c); Sm 11 E 30 (=d); Sm 11 E 56 (=e); Sm 10 B 36 (=f); Sm 10 D 15 (=g).

[2]) Сигнатура рукописа: I. c 69 (=h); I. d 90 (=i); I. d 90/d (=j); I. b. 26 (=k).

При дну ове стране приписано је другом руком: Ad missionis Illyrico Dalmaticae Provinciae Austriae Sitis Jesu. Рукопис има још једну биљешку на стр. 452. Над текстом наиме приписано је: Jakop Kla..ih[1]) iz Dolenj Bradt Kokufe. И ова биљешка написана је другом, веома невјештом руком. Иначе је рукопис управо калиграфско дјело, веома чист и с мало погрјешака. Изгубљена два пјевања не спомињу се, већ одмах иза XIII. долази XVI. У читавом рукопису два су стиха непотпуна, и то:

пјев. II. с. 509.: zna . . . riečcom blagom.[2]) — и
пјев. XIX. с. 647.: kakvu podje. . . .[3])

b.

Рукопис има 443 стране а величине је 26·5+18·5 cm. На прва два непагинована листа преписао је Крчелић познато: Ad lectorem. На трећем непагинованом листу је натпис:

Osman spievan
po
Givu Gundulichiu
Vlastelinu Dubrovackomu
Godiscta 1621.

Испод овога додао је Крчелић:

Sive
De Osmano carmen
Ioannis de Gundula
nobilis Ragusei
anno 1621.

Осим биљешке послије XIII. пјевања: „Cetarnesto i Petnesto spievagne do sadse nenahodu“ рукопис нема

[1]) Презиме је у средини тако замрчено, да се не може прочитати.
[2]) Zna vuhujuć riečcom blagom (Akad. izd.)
[3]) Kakav pogje, kakva u boju (Akad. izd.)

никаквих других биљежака. У свем има пет непотпуних стихова:

пј. III. с. 21.: . Gaspara Milostića[1])
пј. VII. с. 44.: kad na očiju....[2])
пј. VIII. с. 710.: je da ganeš . oholi[3])
пј. XII. с. 132.: tisuć krat se grdja..[4])
с. 162.: taj, ki... doba stavi[5])

Рукопис је писан доста лијепо и чисто и потјече из прве половине XVIII. вијека.

с.

Овај рукопис има 191 лист (бројеве је обиљежио каснији власник Wrtátko), а величине је 20+14. Рукопис је писан нелијепим писмом на рђаву папиру и преко мјере је неуредан, има забиљежено име преписивача и годину преписа. На првој страни првога (непагинованога) листа забиљежено је име: Ovo je libar mene Ivana Matcoevicha iz pod Lievna. G. G. 1773.

На другој страни истога листа прилијепљен је из неке штампане књиге истргнути грб породице Erdödi v. Monyorókerék u. Monoszló. Испод грба је натпис (имитација штампаних слова):

Osman
sloxen i uçignen
po prisvitlomu Gos.
Giyvu Gundulichiu
vlastelinu Dubrovaç„
komu. Godista Gos.
1621.

Испод тога је претпошљедњи власник уписао: Ilyrskemu narodnimu museum Ant. Jaroslaw Wrtátko. 1843. Nov.

[1]) Dim Gašpara Milostića (Akad. izd.)
[2]) kad na očiju zginu Frizu (Akad. izd.)
[3]) je da ganeš skup oholi (Akad. izd.)
[4]) tisuć krat se grgja kaže („ „)
[5]) taj, ki u stara doba stavi („ „)

На другој страни су убиљежене ове три строфе:

Jere iedna sliçna dviema
u svemu se vidi i pazi,
a u sviem liepiem trima
lipota se ista glazi.

*

I gnih za moch proçastiti
nehochiese dugnie od slata,
neg od svieta pokupiti
boglia Blaga pribogata.

*

Paçek vas sviet u tri diela
rasdieliti u prav gnima
Dostojna bi svaka bila
vladat dvorim nebeskima.

*

Пред „Pivagnie I.“ убиљежено је:

Osman sloxen i uçignen po prisvitlomu
Gospodinu Gijvu Gundulichiu vlastelinu
Dubrovaçkomu
Razdiglen u XX pivagnia

Иза пјевања XIII. има биљешка:

Ochie rechi da ovde manka pivagnie 14 i 15.

На концу XX. пјевања убиљежено је: Svarha Bogu Fala, а испод тога је друга рука убиљежила ове стихове:

A Sofia Zarkva sveta
u koju Turczi sad pasuje,
Karschianska chie bit opeta
Kako noje bila i prie.

На пошљедњем листу написала је опет друга рука двије варијанте тих стихова:

A Sofia czargua sveta,
Koju Turçin sada stuje

Karscanska chie bit opeta
Kakono je bila i pri e.

*

A Sofia zargua sveta
u koi Turçin sada vije
Karstianska chie bit opeta
Kako noje bila i prie.

Коначно иза свакога пјевања убиљежен је у овом рукопису број строфа.

d.

Овај рукопис није пагинован, има 362 листа, а величине је 19·5+14·2. У II. пј. испала су три листа (са ст. 33—129), па је касније рука дописала ст. 97—129, те рукопис сад нема ст. 33—96. И у пј. III. иста рука додала је ст. 49—81, којих првобитно није било, а трећа рука у истом пј. написала је ст. 299. и 300. Рукопис је увезан и на корицама има натпис: Osmanida, а то је записала четврта рука. На нутарњој страни корица написано је двапут: Ad usum Joseph Gozze. На првом листу је натпис: Osmanida, а испод тога још је шест пута написано: Ad usum Joseph Gozze, и једном уз тај запис забиљежена је година 1742. Испод тога уписано је: S. Latcko. — Vivat Jesus amor meus, Maria mater. Доље при дну записана је год. 1743. и пред њом је било забиљежено нечије име, које је тако замрчено, да се не може прочитати. На другој страни забиљежено је: Ah ciemsise..... ad... Joseph Goze — 1761 — ad usum Joseph Gozze. — 1742.

Уз прво пјевање записано је: Јово Букилица изъ Котора 31. Декемврія 1853.

На једној страни послије пјев. XIII. забиљежено је:

Pievagne XIV
Pievagne XV.

Ova dva Pievagna niesuse nascla po
Smarti od spievoca.

У пј. XII. стих 549. је непотпун:

u toliko . . . . .[1]), а пјев. XX. завршава стихом 480.

Рукопис је писан концем XVII. или почетком XVIII. вијека.

e.

Овај рукопис нема ни насловнога листа ни наслова. Има у свем 371 непагиновану страну, величине је 21·2+16·5 cm. На почетку прве стране написано је: Za druge knjige zamienjeno od Belamarića. Испод тога је:

Spievagne Parvo.
Osman od Gundulića.

У прва четири пјевања обиљежене су (другом руком, која је написала натпис и ону биљешку на почетку) строфе редним бројевима и то у I. и II. пј. над самим строфама, а у пј. III. и IV. на почетку сваке строфе.

Иза пј. XIII. записано је:

Mankaju Spievagna Cetarnesti i Petnesti.

Име преписивача и година није забиљежена, али по свем судећи рукопис није старији од XVIII. вијека.

Најинтересантније је у овом рукопису што су прва два пјевања преведена на француски језик и са стране текста написана. Уз то је преписивач иза облигатне „Svarha“ на концу пј. XX. додадао ово:

Uspomena.

Cistochia od Dievicianstva bij u Enoku, Melkisedk, Josui, Illia, Eliseo, Jeremia, tri Mladichia varxeni u Pech oghgna goruchiga, i sveti Ivan Karstitegl.

*

Rodise Gospodin po broju Martirologia Rimskoga 5199. poslie vremena od Svieta, a 2957. poslie Potopa,

[1]) U toliko doli za iti (Akad. izd.)

a 2015. poslie poroghiegna Abramova, a 1530. poslie Ishoda od Puka, a u Sedamnaestu i petu Sedminu kakono prorokova Daniel, a 752 godiscta poslie sagraghiegna Grada Rima, a u 40 i drugo godiscte Cesarstva Ottaviana Augusta.

Cor sapit, pulmo loquitur, fel comovet iras
Splen ridere facit, cogit amare iecur.

*

Rara avis in terris albog. simillima Corvo
L. D. F. Q. M.

3.

*

И у овом рукопису има неколико непотпуних стихова:

пј. IV. с. 217. ah da je.. tri bojnika.[1])
пј. XI. с. 685. er... zasve Praga.[2])
пј. XIX. с. 647. kakav poghie....[3])
пј. XIX. с. 777. a on s toga.. da chie.[4])
пј. XX. с. 353—409 нема (т. ј. 14 строфа на једном листу).

f.

Рукопис је увезан у кожу, величине је 19+13 и има 253 листа. Иза пј. XII. прелази преписивач одмах на пј. XV. без икакве биљешке. Што год има у овом рукопису биљежака, додатака и исправака (а овога нарочито има веома много), то је све учинио потоњи власник рукописа Марко Мариновић. Он је написао и натпис:

Osman
spievan
Po Ivu Frana Gundulichia

[1]) Ah, da je taka tri bojnika (Akad. izd.)
[2]) er s' ćeskoga za sve Praga („ „)
[3]) Kakav pogje, kakva u boju („ „)
[4]) a on s' toga poznat' da će, („ „)

Gradjaninu Dubrovaçkomu
Di
Marinovich Marco

Све допуне и исправке узео је Мариновић од ријечи до ријечи из Марковићева издања (1826). Иначе сам текст нема никаквих биљежака. На корицама с нутарње стране био је (судећи по истој боји мастила) ваљда потпис преписивачев и година, али је послије све то тако ишарано, да се не да више прочитати. Тек од године јасне су прве двије цифре: 17.. Испод овога написано је: Ex libris Marci Marinovich.

На првом листу (пред насловним) написао је Мариновић:

Osman
Po Gosparu Givu Frana Gundule Vlast.
Dubrovackomu.

*

Givo Gundula sloviasce na pocetak vieka XVI, kij i po varsti i po svietlosti svoijeh Pjesni meghiu ostalijem Pjesnicim bij do istine Poglavizza. Mnogho stvari u Slovinski jezik iz Latinskoga i Talijanskoga obrati, mnogho paka i scto jest najboglie sam po svojoj pameti hitio slosgy i upisa. Na svietlost poda Ljetta Gospod. 1632. Ariadnu. Pritisnu takoghier i Sina razmetnoga, povjedagnje od koga nije stvari ljepscje, i Pokorne Pjesni kraglia Davida. Ostalo scto pjevva bij: Galatea, Diana, Armida, Posvetiliscte gljubavi, Ugrabjegne Proserpine, Cerere, Cleopatra, Adoni, Filli. Savicse Gofida iz Jasca. Dosta ijh izghinu, cim kgnighaonizze Mnozieh u Strahovittoj Trescgni Grada Dubrovnika padosce, i bjehu od oghgna izgorjene. Meghgju inijem, ke glasovitti Pjevaoc upisa, jest gniegova vitescka Pjesan, nazvana: Osman. Vische

obratchiegnja pokornijeh Pjesni ucinni ovou Dvostruku Piesancu olliti Distih neznanni Pjevallac:

Regia dum Patrijs donas oracula Musis
Te regem Illyrici Carminis esse doces

Takoghier Slovinsku pjesan scto sljedi:

Tko sgjudi pribrodit ko David priscio je
Vallovit ovaj svit pun himbe svakoje.
Spjevallac skazati pravedan dnem svijme.
Toli gha hoch znati, od Slavi nosi ime.

Ovo od gniegga upisa glassovitti Pjevaoc i Mudroznanac Otac D. Ignazio Giorgi Opat Skupsctine Melitinske u Dubrovniku, Reda svetoga Benedicta.

Glasoviti Pjesnik primijnu na 23. nbra god. 1721.

*

Рукопису додане су још двије биљежнице. У једној је описано: Kratko skazagne sgivota Osmana Parvoga, zara Otmanskoga, а у другој је допуна Соркочевићева. (Ово обоје преписано је из Марковићева издања).

Рукопис се завршава овим стиховима:

Er Sofia zarkva sveta,
u koi Turski sad pas vie,
Karstianska chje bit opeta,
Kakono ie bila i prie.

g.

Рукопис има 440 страна, а величине је 20+14·5 Прва четири листа су непагинована; на првом се налазе стихови:

U vedrinah nad oblazim,
s istoka mu do zapada
sunce upisa zlatnim zracim
ime, koim slava vlada

Други лист је чист, а на трећем је натпис:

Osman
Spievan po
Givu
Frana Gundulichia
Vlastelinu Dubrovackomu
Pripisan
1727.

На четвртом листу почиње „Spievagnie Parvo“. На свршетку свакога пјевања забиљежен је број строфа (I. Stanze 93.; II. Stanze 130 и т. д.)

Послије пјев. XIII. забиљежено је: Neima cetirnestoga ni petnestoga spievagnia.

h.

Овај рукопис величине је 32+22 и има више дјела: Палмотићеву Цаптиславу, Павлимира и Бисерницу, и Гундулићева Османа и Прозерпину, а све писано једном руком. Рукопис је непагинован само до 101 листа и од тих је на првих педесет страна Цаптислава, а за тим је написан Осман на 134 листа. Натпис није написан на посебном листу, већ испред првога пјевања.

Натпис гласи:

Smart zara
Osmana
Pievana po Gospodinu Xivu
Frana de Gondola
Vlastelinu Dubrovackomu.

Иза пј. XIII. има биљешка:

Pievagnie Ceternesto i
Petnesto nie bielo (!) slosceno
od Spievaoza i sato
sliedi ostalo

На концу пјев. XX убиљежено је: Svarha Dvaestoga Spievagnia i od Osmana.

Рукопис је ушивен, писан чисто и старачком руком. Биљежака нема никаквих, а писао га је чакавац негдје у XVII. вијеку, или почетку XVIII.

Овај рукопис интересантан је по почетку пј. I. Једини он наиме од свих загреб. рукописа почиње стиховима:

Spievam kako xena ohola,
u caragniu ustarana
s otmanskoga svietla stola
na tle obali zara Osmana.
I neka mu vech ne svane
u niedno bio dan doba,
cini uduschen da ostane
pod nogami tamna roba.
Koje smechie i nesklade
ona uvriexi i usbuni
za opet, s glave ka mu pade
sina u zarskoj vidiet kruni.
A to neka moxe opeta
uza gni i ona uspeti se
na vladagnie svega svieta,
ke s gnim i gnioi ugrabi se.

У пј. XVII. с. 368 је непотпун: drenovize i . . . [1])

i.

Рукопис је величине 22+16 cm. По странама дијели се у два дијела, пјев. наиме I.—XI написано је на с. 1—222. а пј., XI—XX на с. 1—219. Рукопис је писан лијепо и чисто, друга рука је послије кроза сав рукопис метала акценте, поправљала *v* у *u* и *i* у *j*,

[1]) drenovice i njih grane (Akad. izd).

обиљежавала строфе, мијењала пј. XVI у XIV, XVII у XV и т. д.

Иза пј. XII. је биљешка: Magnkaiu cetarnesti i Petnesti.

Рукопис има два натписа. Нутарњи је:

Osman
Spievan po
Givv Gvndvlichiv
Vlastelinv Dvbrovackomv
Godiscta
1621.

Испод тога било је још неких биљежака, али се не може ништа више прочитати осим: Popa Ivana Nenade.

Вањски натпис написан је на листу, који је обојадисан плавом бојом и искићен цвијећем:

Osman
Spievan po
Givv Gvndulichiv
Vlastelinv Dvbrovackomv
Popa Ivana
Nenade
Perastanina.

Рукопис је писан крајем XVII или почетком XVIII. вијека.

j.

Рукопис (20+13 cm) увезан је по хрпту у пергаменат, и на њему се могу још од натписа прочитати два слова (... an), има 282 пагинована листа и без натписа је: Натписи пјевања су у талиј. језику (: Canto Primo — Svarha Parvoga Canta — Stanze № 93 и т. д.)

Иза пј. XIII. нема никаквих биљежака, али је преписивач оставио 16 чистих листова и на њих је дјечинска рука из конца XIX вијека хтјела препи-

сати Мажуранићеву допуну, али није дошла даље од ст. 56 пј. XIV. На концу пј. XX убиљежено је: Svarha Dvadestoga Canta. Stanze № 124. In tutto stanze № 2594.

Рукопис је писан лијепим писмом и чисто, а потјече негдје из XVII. вијека.

У овом рукопису два су стиха непотпуна:

пј. V. с. 255. s kratkom sabgliom.. vitiem[1])

пј. IX. с. 74. od zargliena sia...[2])

k.

Овај рукопис (20+15 cm) има 527 страна, увезан у пергаменат, писан је лијепим писмом негдје у Далмацији у другој половини XVIII. вијека. Натпис (имитација штампаних слова) му гласи:

Osman
spivan
po Givu
Frana
Gundulichia
Vlastelinu
Dubovaçkomu

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Испод натписа је потпис: A. Barichevich — али то није потпис преписивачев. Иза пј. XIII. нема никаве биљешке, већ одмах иза: „Pivanye Trinadesto“ долази „Pivanye Sesnadesto“. Послије пј. XX. на два листа исписан је садржај Османа на талиј. језику:

Canto I. Sconfitto Osmano dal re Polacco vuole andar in Asia ad arrollar un' esercito, con cui soggiogar tutto il mondo.

Canto II. Consigliato così Osmano chiede Pace al re Polacco sceglie Donzelle nobili per Mogli: ed imprigiona nel Sepolcro de vioi il Prencipe Korevski è Bogdanski.

[1]) s' britkom sabljom, s kopjem vitiem (Akad. izd.)

[2]) od crljena sja grimiza (Akad. izd.)

Canto III. L' Ambasciator Turco va a Varsovia: Miracoli d' Orfeo. Casa di Marte.

Canto IV. L' Ambasciator Turco narra al Prencipe Bogdanovich l' accampamento dell' esercito Turco e Polacco colla Battaglia.

Canto V. L' Ambasciator s' incontra in Krunoslava: Prigionia del Prencipe Korevski. Duello di Krunoslava con Sokoliza.

Canto VI. Krunoslava in una Selva piange il suo Korevski. Va a Constantinopoli a riscattarlo.

Canto VII. L' Eunuco rapisce le Donzelle: Grecia descritta. Mar Egeo etc.

Canto VIII. Suncianiza rapita. Fede de Ragusei ai Forestieri.

Canto IX. Sokoliza preda le signore Polacche, poi è colta in caccia da Vladislao, figlio di Sigismundo Re di Polonia.

Canto X. L' Ambasciator Turco entra in Varsovia: Polazzo del re in Varsovia descritto.

Canto XI. Battaglia de Turchi co' Polacchi in Arazzi. L' Ambasciatore Turco entra in Senato, riceve dal re la Pace co' doni.

Canto XII. L' Ambasciator Turco vola verso Constantinapoli: Smanie di Krunoslava in udir da Kalinka, che il suo Marito si fosse sposato con Gliubizza, va a trovar il Marito in Prigione, e vi resta serrata dal Bassa.

Canto XIII. Conciliabolo de Demonj a favor dei Turchi contro dei Cristiani.

Canto XVI. Indole del Popolo, che piglia per vizio ogni virtù del suo Prencipe: Sollevazione in Constantinopoli contro Osmano.

(Наставиће се)

ЛАБУД ГОЈНИЋ

Да ли је надлежан Суд, или Министар да учини претходно исљеђење у убиству које изврши чиновник или други јавни службеник, приликом вршења службене дужности, и да ли зависи од воље Министрове да га послије свршеног претходног исљеђења преда Суду или не?*)

Није ријеткост, да се приликом примјене каквога закона догоди несугласица у тумачењу његову. Правилност тумачења зависи, колико од доброг схваћања каквог законског прописа, толико и од довођења овога у везу с другим прописима или наређењима истог, или којег другог Закона. Оваквих несугласица биће чешће код нас, пошто смо у почетку доношења закона, па и примјена њихова у толико је и тежа.

Правилна примјена закона зависи од правилног тумачења, а ово пак, како од самог законодавца, тако и од оних, који их примјењују. Законодавац

*) Овај чланак износим поводом конфликта, који се прошле године десио између Министра Унутрашњих дјела и Министра Правде, поводом неког убиства, које је извршио жандарм Капетанског Суда а који је послат био са писаром, да извјесног кривца у Суд доведе. Дознавши за то исљедни судија, предузео је истрагу, коју му је Министар Унутрашњих дјела спријечио, претендујући, да је он по нашем крив. поступку надлежан да претходно исљеђење учини и да од воље његове стоји, хоће ли кривца Суду предати или не. Противног је мишљења био Министар Правде, тврдећи, да је и за претходну истрагу надлежан Суд, односно исљедни Судија и да ни у ком случају не зависи од воље Министра унутрашњих дјела, хоће ли се кривац Суду предати или не.

Посљедње мишљење дијелио је и писац овога чланка.

треба да пази, да закони буду јасни и недвосмислени, како би онај те их буде примјењивао, лакше схватио, шта се законом, односно извјесним прописом његовим хтјело. Прописи једног закона не смију да стоје у контрадикцији нити међу се, нити пак са прописима другог којег закона.

Но ма колико се законодавац старао, да су закони јасни и да не чине противуријечја било у својим одредбама, било са одредбама другог којег закона, ипак је тумачење потребно за све законе у опште.

Тумачење закона, interpretatio legis, је право средство, којим се долази до правог разумијевања закона па сљедствено и правилне примјене његове. Не улазећи у потанко описивање, шта је то тумачење закона, и какво све може бити, напоменућемо, да оно не дозвољава тек буквалности у тумачењу закона, која се добива анализирањем граматичких елемената, већ захтјева да се схвати и дух закона — побуда и намјера законодавчева, т. ј. шта је законодавац мислио кад је дотични пропис или наређење закона доносио.

Први начин тумачења зове се граматичко, а други логично тумачење. Тек тим двостраним начином долазимо до правилног тумачења, па и правилне примјене закона. Самим пак буквалним тумачењем изиграва се правилна примјена.

Такав случај био би и у погледу горњег постављеног питања, кад би се буквално тумачили прописи нашег кривичног поступка, предвиђени у §§ 7. 30. и 157. По њима би се, а без довођења у везу са прописима главе једанаесте кривичнога Законика, која говори о злочинима и преступима чиновника у званичној дужности, могло закључити, да је за претходну истрагу *и у убиству,* извршеном од стране чиновника приликом вршења какве службене

дужности, надлежан Министар, и ако се из тих прописа ни у каквом случају не да извести, да од воље Министрове зависи, да ли ће таквог чиновника, послије тог претходног исљеђења за такво дјело, предати Суду, или не.

Схваћање дакле, да на основу одредаба нашег кривичног поступка Министар има право, да и у убиству, извршеном од чиновника или по његовој наредби од другог кога приликом службене му радње, учини претходна саслушања, по нашем је мишљењу погрјешно. Против тога говоре како наши закони, тако и принцип савременијих кривичних поступака, по којима се тужба може подићи лично код Суда противу свих јавних службеника за кривице њихове у службеној дужности без обзира, да ли ће то одобрити надлежни Министар или не, особито, кад је тангиран ма који приватно-правни интерес.

Наш кривични поступак копија је српског са извјесним измјенама у погледу претходне истраге, коју тамо врши полицајна власт, а код нас Суд, и у погледу судске надлежности, која је код нас уведена обзиром на устројство судова.

Он је, дакле, у опште задржао норме у кривичном поступку српском, па и оне, које говоре о начину исљеђења злочина и преступа чиновника у званичној дужности, а предвиђају их поменути § § 7., 30. и 157. кривичног поступка.

Да наведемо поменуте тексове:

§. 7. гласи:

„Злочине и преступе чиновника у званичној дужности исљеђиваће Суд на тужбу државног правобраниоца, или за то одређеног лица од стране дотичног Министра.“

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ ЦЕТИЊЕ

§. 30. гласи:

„Приватном тужитељу одговара државни тужитељ или од надлежног Министра одређени тужитељ, који ће на основу административног учињеног истраживања подносити Суду тужбу противу чиновника за злочине или преступе, које су ови у званичној дужности учинили.“

§. 137. гласи:

„Начин како ће се истраживати злочини и преступи чиновника учињени у званичној дужности, и како ће се и од кога такви чиновници давати под Суд, прописан је у закону о чиновницима, а дјелимично казано је у §. 30. овога закона.“

Из горњих наређења види се, да је ријеч само о чиновнику, а не и другим лицима, која врше какву јавну службу, те према томе ван је дискусије, да ли је Министар надлежан за претходну истрагу и давање под Суд, рецимо, у случају кад би какав жандарм или који други јавни службеник извршио убиство над ким, приликом вршења своје службене дужности. Он би се имао, дакле, подврћи истраживању и суђењу онако, као и остали грађани кад би учинили тај или сличан злочин, а тако исто кад би учинили и који злочин или преступ од оних, који се у XI-ој глави нашег кривичног законика побрајају. Друкчије пак стоји у погледу чиновника. Силом наведених прописа кривичног поступка излази, да је министар надлежан, да преко подручног органа — комисије, учини претходну истрагу по дјелу злочина и преступа чиновника у званичној дужности. А начин како ће се то дјело истраживати и од кога се такав чиновник има давати под суд, требао би да пропише закон о чиновницима грађанскога реда. Међутим

наш закон о чиновницима грађанскога реда нема о томе никаквих прописа. Има само извјесна наређења о начину исљеђења дисциплинских кривица, њихову кажњавању и евентуалном давању под суд чиновника због таквих кривица од стране надлежног министра. У недостатку тих специјалних одредаба нашег закона о чиновницима грађанског реда, које би нам прописале начин исљеђивања и у злочинима и преступима чиновника у званичној дужности, а обзиром: да је принцип, да министар чини претходну истрагу у наведеним злочинима и преступима, старијег датума; да таквом исљеђењу нема мјеста у модернијим поступцима, па ни у српском, пошто је исти укинут — чл. 28. устава од 1888. год. у колико се односи на повреду приватно-правних интереса и због ових подигнуте тужбе; да је досадашња пракса била, да се чиновник за све јавне и приватне кривице могао оптужити лично код суда без ичијег претходног одобрења; да је такав поступак сагласан са прописима чл. 214. нашег Устава — обзиром, велимо, на све то, могли би одређи Министру сваку компетенцију по питању претходног исљеђења у опште у свим злочинима и преступима чиновника у званичној дужности. Но, ако би се приморани наведеним општим наређењем, нашег кривичног поступка, који је, као што је наглашено, копија српског, а у недостатку прописа нашег закона, управљали по прописима српског закона о чиновницима грађанског реда, то се и код нас злочини и преступи чиновника у званичној дужности имају исљеђивати на начин, како се исљеђују и дисциплинске кривице. Сљедствено томе и чиновника има да под суд даје надлежни Министар.

Усвојимо ли, дакле, у оскудици нашег закона о чиновницима грађанскога реда, прописе србијанскога, настаје питање: па који су то злочини и преступи чиновника у званичној дужности, у којима је надлежан да претходну истрагу учини Министар?

Законодавства појединих земаља одређују појам горњих кривица, којих је обим код неких већи, а код неких мањи. Али тачна одредба појма кривичних дјела у службеној дужности није постављена још ни у науци кривичнога права. Највећи успјех у погледу тога до сада је, како Лист вели, постигао њемачки казнени законик. По Листу „кривична дјела у службеној дужности (или како наш законик каже у званичној дужности) су јавно кажњиве повреде службене дужности, засноване самом службом.“ А „појам кривичног дјела у службеној дужности“ у научном смислу — вели поменути аутор — захтијева, не само да га је извршио државни службеник, него осим тога још и да радња, коју је извршио државни службеник или представља какво биће кривичног дјела, које је само у том случају угрожено казном, или да повлачи отежану казну у случају, да је и иначе у опште кажњиво. По њемачком казненом законику су међутим кривична дјела у службеној дужности *све и једино**) оне противудужносне радње, како државних службеника у ужем смислу, тако и других лица, којима је повјерена управа службеним пословима, а које су радње у 28. одсјеку угрожене јавном казном.“

Ако погледамо, које су то кривице, које предвиђа 28. одсјек њемачког казненог законика, видјећемо, да су то са извјесним проширењем оне исте, о којима говори глава XI. нашег кривичног законика, а која гласи: „о злочинима и преступима чиновника

*) курсив је наш.

у званичној дужности и злочинима и преступима других вршилаца јавних дужности.“ Ту нигдје нема помена о убиству.

Њемачки казнени законик, дакле, убиство, ма га чиновник и извршио приликом службене дужности, не убраја у кажњива кривична дјела у службеној дужности.

То исто чини и наш кривични законик. А то долази отуда, што је убиство једно од највећих злочина, те се и кажњава најтежом казном. Оно због своје тежине има и засебну историју, у којој се истичу разнострука мишљења научењака. Извршити га може *свако, дочим кажњиве радње у службеној дужности својствене су само јавним службеницима.*

Претходно исљеђење Министрово у злочинима и преступима чиновника у званичној дужности изазивала је потреба, колико да се чиновник заштити од шиканирања, која могу да настану, било усљед приватне, или јавне тужбе, толико и да се констатује, да ли има дјела, и ако га има, је ли кажњиво дисциплински или судски, па према томе да се чиновник и преда у првом случају дисциплинском, а у другом случају редовном суду. Процедура је та потпуно излишна код случаја убиства, као ноторног чина, а евентуално и опасна по јавну безбједност, кад би се усвојила, јер се претходном истрагом Министровом може да омете правилан ток истраге, било усљед невјештине исљедника, било из каквих политичких побуда, а прави кривац да избјегне заслужену казну.

Оваквом тумачењу не противе се ни одредбе §. 131. кривичног законика, јер њима законодавац хоће, да се чиновник казни, као и остали грађанин за сва друга кривична дјела, која би, вршећи службену дужност учинио, а која нијесу у глави XI. кривичног законика

наведена, а поред тога још и то, да одвоји појам једних од других, прописујући за ова посљедња званичност, као отежавну околност.

Наглашено је, да је питање о компетенцији Министровој за претходну истрагу по кривицама других јавних службеника, кад их учине у званичној дужности, ван дискусије. То смо извели из наведених општих прописа кривичног поступка, пошто је у њима ријеч само о чиновнику, а не и другом јавном службенику.

То исто важи и у погледу питања, да ли зависи од воље Министрове, да чиновника за злочине и преступе, учињене у званичној дужности преда суду, или не.

Из §-а 30. кривичног поступка, а посебно изразâ: „који ће на основу административног учињеног истраживања подносити тужбу суду противу чиновника за злочине и преступе и т. д.“, види се, да је Министар дужан, да чиновника, чим се кривица констатује, преда суду. У противном случају, вријеђао би *приватно-правни* интерес, ако се одговорност чиновника појављује, као посљедица приватне тужбе, а *државно-правни*, ако се одговорност појављује, као посљедица јавне тужбе, коју ради очувања својих интереса и подиже сама држава.

Министар који би заштићивао таквог чиновника, штетио би, у првом случају приватно-правни, а у другом јавно-правни интерес и оглушио се о наведене прописе закона и за то би морао бити одговоран.

Из наведеног види се: *да је суд, односно истражни судија, а не Министар, надлежан за претходно истраживање у убиству, које би чиновник, или други јавни службеник, приликом вршења какве службене дужности, извршио, а слиједствено томе, да ни у је-*

дном случају не може зависити од воље Министрове, хоће ли се или не кривац суду предати; да је за претходно исљеђење надлежан Министар само у случајевима злочина и преступа, које би чиновник учинио у званичној дужности, а који су злочини и преступи набројени у XI. гл. нашег кривичног законика.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Љ. БАКИЋ

НАДЛЕЖНОСТ ШЕРИЈАТСКИХ СУДОВА У ЦРНОЈ ГОРИ

I

Да расправимо ово питање дала нам је повода неједнака судска пракса при расправљању спорова између црногорских држављана мухамеданске вјероисповијести, а и чести сукоби између наших редовних грађанских и шеријатских судова о надлежности за расправљање и рјешавање спорних питања из породичног и насљедног права Мухамеданаца.

По статистици о попису људства било је на дан 31. децембра 1909. г. црногорских поданика мухамеданске вјероисповијести 10.659, од којих је 5.975 мушког а 4.684 женског пола. Од овог броја већи дио станује у Приморско-Црмничкој и Зетско-Брдској Области, а за тим у Катунско-Ријечкој и нешто мало у Морачко-Васојевићској Области.

Од посљедњег рата црногорско-турског када су наши Мухамеданци захваћени границама Црне Горе, штићена је њихова вјероисповијест у потпуном смислу те ријечи, а такође даване су им јаке привилегије и у другим, питањима, тако, да се с правом може рећи, да нијесу били боље среће ни једни становници какве анектоване области у Европи.

Како је слабо било писаног законодавства у Црној Гори све до ступања на снагу „Општег Имовинског Закона за Књажевину Црну Гору“ 1888. године, то је свима држављанима до тог времена суђено по правним обичајима, па је тако суђено и Мухамеданцима нарочито с погледом на њихове вјерске, а не: мјесне, покрајинске или опште народне обичаје.

Оп. Имов. Закоником, чији прописи важе за црногорске држављане без изузетка, регулисана су питања имовинско-правне природе, а не и питања о породичном и насљедном праву те су редовни грађански судови рјешавали све односне спорове по прописима његовима у колико није сам Закон за поједине случајеве оставио да се на њих примијени правни обичај, који живи у народу, или обичај самог мјеста или покрајине, у којој је спор поникао. Што се тиче породичног и насљедног права, није било, а нема ни до данас, писаног законодавства, изузев што судови примјењују, при рјешавању спорова црногорских поданика православне вјероисповијести неке прописе „Данилова Законика“ о регулисању приватно-правних одношаја удовице према кућној заједници и праву насљедства тетака, кад не остане мушког потомства већ само женска дјеца — као што примјењују и писане наредбе Великог Суда из ранијег времена, које имају силу закона а тичу се неких питања из насљедног права.

При рјешавању спорова црногорских поданика мухамеданске и католичке вјероисповијести по питањима породичног и насљедног права, судови су се обазирали скоро по правилу на њихове вјерске погледе у тим питањима, па су примјењивали у споровима између католика неке одредбе, које су

се као обичај очувале, из прописа „Закона Леке Дукађинца“. Као примјер наводимо одредбу да жене немају права наслеђа својих предака и ако нема мушког потомства, већ ове насљеђују њихови најближи рођаци мушког пола. На односне спорове између Мухамеданаца примјењивана су као правни обичај нека правила из „Шеријата“ — закона о: браку, диоби и насљедству, а већином су остављана ова питања да их расправе шеријатски судови по прописима Шеријата.

Ово посљедње питање, питање о надлежности суђења спорова између Мухамеданаца по питањима из породичног и насљедног права, и јесте предмет ове расправе. —

II.

Па да видимо шта о томе говори наше писано законодавство?

Прије свега ваља поћи од прописа Оп. Имов. Законика, који садрже и одредбе о обиму примјене црногорских закона. Чланом 5. овога закона вели се: „Црногорски закони и правила владају у опште у цијелој црногорској држави, *те вриједе за имовинске послове не само Црногораца, него и иностранаца, који се у овој земљи налазе и суде*“. Из овога јасно излази, да прописи црногорских закона важе за све црногорске држављане, па и за мухамеданце као црногорске држављане, пошто се ничим не изузимају. Прописом чл. 11. истог закона не прави се никаква разлика у суђењу о имовинским пословима ни између кога, па чак ни владар у овом погледу не ужива никакве привилегије. Да ни вјероисповијест не прави никакву разлику што се тиче судства и примјене црногорских закона, о томе из-

рично говори чл. 12. Им. Закона: „Ни разлика вјере не доноси никакве разлике у имовинским правима, *јер су закони који их се тичу једнаци за хришћане сваке цркве, као и за нехришћане које било вјере.*“

Овако, дакле, говори Оп. Им. Законик, а „Законик о судском поступку у грађанским парницама“, који је санкционисан 1. новембра 1905. год. а обавезну силу добио 1. јануара 1906. год. говори о надлежности како редовних тако и шеријатских и духовних судова.

Чл. IV. указа, којим се проглашује закон о поступку судском у грађанским парницама, гласи: *„Духовне судске власти и шеријатски судови вршиће и у будуће судску власт у брачним споровима, у колико се не би поменути спорови односили на имовинска права.“* Овим су чланом изједначени наши духовни судови са шеријатским судовима у погледу надлежности односно граница њихове судске власти. Обе поменуте судске власти — духовни и шеријатски судови — врше судску власт *само у брачним споровима.* Какви су пак брачни спорови о којима суде наши духовни судови казује чл. 135. тач. 2. „Устава православних конзисторија у Црној Гори“, којим се каже, да они расправљају и пресуђују спорове *„свјетовних лица у питањима о законости брака и о разводу брака.“* Из чл. 156. истог закона види се, да духовни судови имају да воде надзор о томе: да ли се бракови православних Црногораца склапају по постојећим законским прописима; да испитају и пресуде, кад се покаже незаконитост некога брака; и, напосљетку, да испитају и ријеше питања, која се тичу развода једнога брака. Према наведеним законским прописима види се, шта су брачни спорови и о чему расправљају и суде наши

духовни судови. Имовинска питања, као посљедицу развода брака или разлучења брачника од заједничког живота од једне до три године, расправљају и суде редовни грађански судови према чл. 156. трећа алине-а и чл. 237. друга алине-а устава православних конзисторија. Факт тај, да духовни судови не расправљају и не суде спорове о имовинском питању, као посљедицу развода брака, већ то чине редовни грађански судови, снажно поткрепљује и иначе јасне прописе већ раније поменутог чл. IV. указа о проглашењу зак. о суд. поступку у грађ. парницама.

Па пошто је закон изједначио шеријатске судове са духовним судовима у погледу надлежности, онда је неоспорно да и шеријатски судови имају да расправљају и суде само брачне спорове Мухамеданаца, т. ј. да воде надзор о вјерским питањима при склапању и разводу брака, а никако да суде и имовинска питања, која су чак и посљедица брачних спорова, јер им је то поменутим чланом IV. зак. о поступку изрично забрањено.

Ни наш земаљски Устав не даје никакве привилегије Мухамеданцима у горњим питањима, те се према томе ни чим не потиру раније наведене законске одредбе. Шта више чл. 146. Устава прописује се да судови суде и рјешавају *по земаљским законима*, а по чл. 148. Устава никакав суд нити судско надлештво не може се друкчије установити осим путем закона. О шеријатским судовима нема у Уставу ни помена, и ако има прописа о разним вјероисповијестима, па и о мухамеданској. Трећом алине-ом чл. 129. Устава прописано је, шта спада у дјелокруг вјерског поглавице Мухамеданаца у Црној Гори и вели се: „унутрашња управа Мухамедове вјероисповијести, припада Муфтији Црногорском:“

У чему се састоји та управа јасно је, кад се сравни ова алинеа поменутог члана Устава са прве двије о хришћанским вјероисповијестима, за које се зна, да се њихова управа односи на чисто вјерска питања и одредбе, као и управа над црквеним имањима, а никако на судство у имовинским пословима, па, дакле, и управа Муфтијина, као вјерског поглавара наших Мухамеданаца, састоји се у управљању на већ изложени начин за хришћанске цркве, а никако за суђење по имовинским споровима.

Не може бити о томе спора, да су према прописима наших односних закона, надлежни редовни грађански судови да расправљају и суде све имовинске спорове, *па и спорове из насљедног и породичног права* наших Мухамеданаца, као црногорских држављана, јер као што је раније изложено, није им дата ниједним законским прописом особита каква привилегија. Тим се ни у колико не ограничава слобода савијести нити вршење вјерских обреда наших Мухамеданаца, што им је загарантовано прописом чл. 208. Устава.

Наше се законодавство о горњем питању не коси ни са каквим међународним уговором па ни одредбама Берлинскога Уговора. У Берлинском уговору нема одредбе у односу према Црној Гори о консулском судству, као што је то предвиђено чл. XXXVII. за Краљ. Србију. Ондје је наиме остао правни положај странаца у погледу судства и даље онакав, какав је у осталим турским провинцијама, све док посебним конвенцијама није друкчије уређено. Чланом XXVII. Берлинског Уговора гарантује се у Црној Гори једино слобода вјероисповијести те ова не смета стицању свију грађанских и политичких права у Црној Гори. Чл. XXX. истог уговора гарантује се Мухамеданцима да могу имати непокретних имања у

Црној Гори и ако се из земље иселе, па шта више осигурава им се и накнада штете за изгубљене приходе са непокретности од стране чивчија. Сљедствено овоме дата им је и слобода отуђивања непокретности путем купопродајних уговора. Члан XXXI. Берлинског уговора оставља да Црна Гора с Турском међусобно уређује питања односно поданика једне и друге државе по међународним принципима. Међутим уговор у конкретној форми по овој ствари, који би обвезивао било коју страну никако не постоји. Овако, дакле, ствар стоји што се тиче надлежности суђења Мухамеданцима у Црној Гори.

Друго је питање примјене материјалног закона при рјешавању спорова о породичном и насљедном праву између Мухамеданаца.

Раније смо казали да ми немамо у опште позитивног, писаног законодавства о породичном и насљедном праву, те немамо ни законских прописа о диоби и ако се даде извести из Оп. Им. Законика, а посебно његовог чл. 615., да је диоба домаће заједнице допуштена и да члан исте има свој дио у њој. Али у недостатку писаних закона Оп. Им. Законик допушта својим чл. 2. (и многим другима) примјену „добрих обичаја“. На тај начин су и за рјешавање односних спорова судови стално увели у судску праксу примјену обичаја за све случајеве, за које нема писаних законских прописа, и према томе изрицали и изричу своје пресуде и ријешења.

Оп. Им. Законик допушта примјену мјесног обичаја чак и у оним случајевима, за које има законских прописа н. пр. ако је различан обичај за извјесно право послужја у Васојевићима од обичаја за исту ствар у Црмници, спор ће се пресудити

неједнако, па ће ипак обје пресуде бити на закону основане.

Па да видимо важе ли, и на који начин, општи законски прописи изражени у Им. Закону и допушта ли се овим прописима примјена општих народних или мјесних обичаја при рјешавању односних спорова између Мухамеданаца?

Прије свега нема позитивног писаног закона, којим би било регулисано породично и насљедно право Мухамеданаца, *нити, пак, има каквог законског овлашћења, да би се имали примјењивати какви посебни њихови обичаји или закон.* Опште правило у Им. Законику да се могу примијењивати и мјесни обичаји при суђењу, не даје одговора да судови морају обраћати пажњу и на какве обичаје по приватном праву разних вјероисповијести, дакле, на какве вјерске обичаје.

Позната је ствар да се Мухамеданци у споровима позивају на „Шеријат". Не може бити говора о примјени шеријата као *неког писаног закона,* јер га наше законодавство изрично нигдје не прима као такав. Напротив чл. 8. Оп. Им. Законика не признају се никако страни закони у црногорским судовима, — а Шеријат би се могао сматрати једино као страни закон — кад су противни црногорским законима јавног реда и јавне сигурности, као и онда кад би били противни моралу или би повлађивали какву нечовјечну установу. Па зар се не противи и обичној правичности, зар не осуђује народна свијест у нашој земљи поступак родитеља, који истјера на улицу свог сина с фамилијом без игдје ишта те скапава од глади, а родитељи су при том имућни?! Очевидно је да осуђује. А по прописима „шеријата" отац може истјерати сина из куће не давши му од имања

ништа, ако нема каквог пољског имања па ма да има иначе огромно имање у кућама, дућанима, млинима и т. д. (в. Гл. Црногорца бр. 22. и др. у којима пише хоџа Карађузовић о односном питању.)

Кад се шеријат не може примјењивати као признати писани закон, да видимо могу ли се примјењивати какви обичаји Мухамеданаца, без обзира да ли ти обичаји важе за све становнике у односном мјесту, већ више изузетно као њихови вјерски обичаји, а такође и без обзира из којег су правног извора, да ли из шеријата или ког другог, укоријењени у правну свијест Мухамеданаца?

Стално се протеже још јасно неријешено у судској пракси питање односно примјене правила при рјешавању спорова између Мухамеданаца због породично-правних и насљедних спорова. Сами Мухамеданци неједнако тумаче прописе шеријатске, а уопште се сви радо на шеријат позивају, и сваки га према потреби на своју руку тумачи.

И ако нема мјеста примјени шеријата као писаног закона, али има мјеста обичајним правилима наших Мухамеданаца, макар да су та правила ушла у правну свијест њихову из шеријатских прописа. Ова примјена може бити на основу општег правила израженог у Им. Законику о примјени обичаја. Истина, строго тумачећи ово допуштање не би се дало извести, да важи за узимање у призрење обичаја појединих група људи у једном мјесту, једне вјероисповијести или народности, већ се тим имају подразумијевати мјесни и покрајински обичаји свих оних држављана, који у дотичном мјесту или покрајини живе без разлике на разне вјероисповијести или друго што.

Али, с обзиром на ваздашњу тенденцију Господара Црне Горе, да даде својим поданицима Муха-

меданске вјероисповијести привилегију, како не би осјетили никакву тешкоћу усљед промјене свог ранијег вјерског и државног им поглавара, толерирани су до Устава у широком обиму обичаји њихови независно од других им комшија у истом мјесту или покрајини. Ова наклоност добила је видног израза поред осталог и у пријестоној бесједи, којом је Њ. Величанство на Никољ-дан 1905. год. пред Народним Представништвом прогласило Устав, а у којој се између осталог каже: „Нашим држављанима, Мусулманима, који не уступају добрим владањем, радом и послушношћу својим Хришћанским сугрђанима, потврдио сам „Шеријат“ — закон о браку, диоби и нашљедству“. Та привилегија, и ако не баш стално и једнолико али ипак у већини случајева, одомаћила се је и у судској пракси. С тога судови сада и треба да се обазиру при суђењу и на њихове обичаје при примјени на конкретан случај спорења међу Мухамеданцима.

У којим границама треба примјењивати ове обичаје као материјално-правна правила?.

Судском праксом усвојена су обичајна правна правила, која су дошла у правну свијест Мухамеданаца из „Шеријата“ да се на т. зв. *тапију*: земљу орађу, ливаде, забјеле и дивље дрвеће примјењују прописи црногорских закона, како у погледу наслједних права било путем тестамента било путем поклона, насљедства по крви и т. д. Да су овакви односни прописи „Шеријата“ види се из расправе хоџе Карађузовића, барског кадије, објављене у „Гл. Црногорца“ од 1902. год. Али с овим одредбама долази у кондрадикцију тврђење Карађузовића у истој расправи да родитељи могу истјерати из куће своју дјецу, макар и ожењену докле су год

родитељи живи не давши им ништа од имања. Контрадикција је бар што се тиче *тапије*, која и по тврђењу Карађузовића спада под законе који важе за све остале држављане.

Наши писани закони и обичаји допуштају диобу пунољетним синовима са својим родитељима, па кад се на тапије по навођењу Карађузовића, примјењују наши закони, онда је логичан закључак да синови Мухамеданских родитеља имају бар право на диобу тога и прије смрти родитеља им.

Према овоме јасно је, да, што се тиче *тапије*, синови родитеља Мухамеданске вјере, а евентуално и они који њих насљеђују или имају права ужитка на њиховом имању, имају право на дио према прописима Црногорских закона и на начин који ти прописи налажу. Засебно је питање о т. зв. „*Мал-Миразу*“ у који спадају куће на селу или вароши с правом комунице, обор и цио простор око куће, гувно ако је близу куће, дућан с робом, покућство, оружје, одјећа, животиња, млин, ваљаница, виногради, све питомо дрвеће, параброди, и т. д. — једном ријечи у „Мал-Мираз“ спада све оно што не обухвата тапија.

Око диобе и насљедства „Мал-Мираз“-а и долазе често сукоби међу редовним и шеријатским судовима. Мухамеданци, односно њихове вјерске управе, не противе се, као што је речено, да за *тапије* важе прописи Црногорских закона из разлога, што се и у Турској(!) примјењује на тапију „канун,“ а о „Мал-Мираз“-у суде шеријатски судови, па теже да се и код нас призна надлежност шеријатским судовима за „Мал-Мираз.“ Како је већина наших Мухамеданаца по варошима, а имовина им

се састоји поглавито у „Мал-Мираз“-у, то би у главном за спорове Мухамеданаца из породичног и насљедног права били надлежни шеријатски судови, кад би се сљедовало њиховим тежњама, управо тежњама њихових вјерских управа.

Али, наши закони ниједним својим прописом не предвиђеше шеријатске судове као надлежне за суђење по питањима из породичног и насљедног права, осим што се признају шеријатски судови чл. IV. указа о прогласу грађ. суд. поступка као надлежни да расправљају чисто брачне спорове а не и имовинско правне. Уставом су Мухамеданцима гарантована права слободе вјероисповијести, а такође и сва друга грађанска и политичка права као и осталим држављанима црногорским. Везивање имовно-правних одношаја са вјером нити су допустили специјални закони нити земаљски Устав, а то се ни мало не коси са слободом исповиједања вјероисповијести нити са вјерским обредима Мухамеданаца.

Судском праксом признавани су у многоме шеријатски прописи, а поменутом Никољ-данском бесједом то је видно и засвједочено, те у недостатку писаног закона о породичном и насљедном праву, у којему би се без сумње регулисала односна питања и за Мухамеданце, треба да се примјењују шеријатски прописи као материјално-правна правила. Само што се ова правила не могу сматрати строго као прописи неког *писаног* и Уставом и законима земаљским признатог закона, већ једино као обичајна правна правила црногорских држављана Мухамеданске вјероисповијести. Јер, ни у судској пракси нијесу су се шеријатски прописи примјењивали као прописи писаног закона, а ни констатовање у

поменутој пријестоној Никољданској бесједи не може имати други смисао, на супрот цијелом раније и доцније законодавству, до тај, да се дала нека привилегија Мухамеданцима с обзиром на њихову вјеру: да им се суди по прописима шеријата, без обзира на мјесне, покрајинске или опште народне обичаје.

Закључак је из свега досад реченог овај: да су надлежни наши редовни грађански судови и за рјешавање спорова између Мухамеданаца, као наших држављана, по питањима из породичног и насљедног права, као и за сва друга питања из приватног права, *а једино су надлежни шеријатски судови по чисто брачним питањима*, као што су у тим питањима надлежни духовни судови за хришћане према односним законским прописима; да се грађански судови при рјешавњу односних спорова између Мухамеданаца морају обазирати и на њихове обичаје, односно шеријатске прописе, али тако, да не примјењују оне обичаје, који се противе општој народној правној свијести, пошто те случајеве и прописи Оп. Им. Законика забрањују. Разумије се, да се ти обичаји при расправљању конкретних случајева имају утврђивати као што се то чини при утврђивању: мјесног, покрајинског и опште народног обичаја, јер „Шеријат“ не постоји као признати кодекс, који би као такав важио у свим његовим одредбама, већ су то правна правила, која се приказују као дио једног страног закона, а која су и до сад судови у даним случајевима испитивали и утврђивали као мјесне обичаје, пошто су се разно тумачили од стране заинтересованих парничних странака. Према тим доказаним мјесним обичајима Мухамеданаца судови треба да одреде у

својим пресудама или рјешењима и шта коме припада а не да то остављају шеријатским судовима, који за имовинско-правне одношаје и не постоје, јер нијесу признати ниједним законом прије Устава нити пак самим Уставом или којим законом, који је ступио у живот послије њега.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

МАРКО ДРАГОВИЋ

Приложак историји Цркве Горе из времена Владике Петра I. и цара Павла I.

Руски цар Павле I. био је син цара Петра III. (под којим се именом јављао у Црној Гори познати самозванац Шћепан мали) и руске царице Екатерине II. Велике. Ни Петар III. ни Екатерина II. нијесу били поријеклом Руси, него Њемци. Петар III. био је принц Холштински, а мајка му је била руска велика књагиња Ана Петровна. Екатерина II. била је прицеса Ангалт-цербска, која се прије звала Софија Августа. Пошто је дошла у Петроград и проглашена вјереницом тадашњега насљедника пријестола принца Петра Холштинскога примила је православну вјеру, добивши име Екатерина.

По смрти царице Екатерине II. ступио је на руски пријесто њен син Павле Петровић (6. новембра 1796. год.).

За неколико година владе Екатерине II. односи међу Црном Гором и Русијом нијесу били најбољи. Царица је била срдита на Црну Гору, што је примила, и у својој земљи држала, самозванца Шћепана Малога, који је авантурисао под именом њенога мужа Петра III; а и због многих сплетака и интрига, које су чињене при Двору рускоме противу митрополита Петра I. у којима он није био крив, нити је дао икаква повода да с њим буде незадовољан руски Двор. Како су Црногорци и Владика Петар I.

радосно поздравили ступање цара Павла I. на руски пријесто види се из овога поздравнога писма:

„Ваше императорско величанство, благочестиви господару императоре!

Радосно и свечано светкујући ступање вашега величанства на прародитељски императорски пријесто све Русије, ми држимо за прву нашу дужност да принесемо жртву благодарности врховноме управитељу Богу, који влада човјечанским царствима, који је уздигао благословени плод Христу своју Петру Великоме, првоме императору све Русије, и поставио га на пријесто великољепија прослављене монархије. Ми с највишим поштовањем приступамо к освећеној особи вашега императорскога величанства и вас црногорски народ једнодушно овијем подноси најусрднија честитања вашему императорскоме величанству.

Пошто ми имамо дароване грамате од великих ваших блаженопочивших предака, још од времена прародитеља вашега Петра Првога, које смо примили за наше ратовање противу Отоманске Порте за част и славу рускога царства, и за то даровима и милошћу били обдарени, смијемо се надати да нам то и од стране вашега царскога величанства неће бити одузето, и да ће се и ваша милост према нама продужити.

Пошто је сада сила аустријскога оружја заузела владавине бивше Венецијске републике и примакла се до граница црногорских, то, ради заједничке користи, ово достављам доброј пажњи вашега величанства.

Ми шиљемо искрене и свете молитве пријестолу величанства славе Божије, да дуго година останете на царскоме пријестолу, и да многољетно влада ваш царски дом. Такође молимо се Богу о сваком добром успјеху и снази христољубиве ваше војске и да Господ покори све непријатеље ваше у подножије стопа ваших.

Ваш молитвеник митрополит Црногорски Петар Петровић — Његош".

Цар Павле имао је три сина: Константина, Александра и Николу. Владика Петар писао је и овим великим књажевима поздравно писмо, у којему им честита ступање њиховог оца на руски царски пријесто, и препоручује Црну Гору њиховој доброј пажњи. Ово је писмо важно и због тога, што из њега дознајемо, да је Господар Црногорски Владика Петар I обдарио велике књажеве с неколико комада оружја побједоносно узетога од Турака, кад су Црногорци одржали знамениту побједу над Махмут пашом Бушатлијом, на Крусама, 1796 године. Пријатна је успомена витезовима црногорскијема што се то оружје налази у царској оружници у Петрограду, као знак Црногорскога непобједимога јунаштва.

Поздравно писмо гласи овако:

„Ваша императорска височанства, благочестиви господари царевићи насљедници и велики књажеви.

Када је промисао Свевишњега благоизволио предобређењем својим свечано прославити у старини мраком незнања покривену Русију, подигао је благочестивога и премудрога Русији монарха, прељубазнога прародитеља ваших императорских височанства, императора Петра Великога. Он је трудом, ревношћу и старањем својим издигао из таме у дивну свјетлост знања Русију и утврдио је на тврдоме темељу закона. Он је тим радом дао примјер и другима, који ће послије њега долазити — што је и извршено са најсјајнијим успјехом, благодаређи мудроме владању господарâ руских, те се Русија прославила пред лицем васељене тако, да су противници наше вјере зачуђени и у страх доведени.

Кад је дошло вријеме да се Богом та насађена лоза осуши, Творац је подигао на руски пријесто предрагога родитеља вашега, императора Павла Првога, од којега сте ви благословени огранци. Ја, приликом ове радосне свечаности, благосиљајући промисао Врховнога Управитеља, произносим сљедећи свечани глас: „Нека вам Господ даде по срцу вашему и нека благослови сва ваша дјела.“

Молећи се овако Богу, и подносећи вам моје добре жеље, достављам, да народ црногорски гледа на вас с пуном надом и, сјећајући се оних милости, које су нам ваши преци чинили, нада се и моли вас да се заузмете код његовога императорскога величанства, сада срећно владајућега монарха, вашега прељубљенога родитеља, да би благоизволио подкријепити наше изнемогле силе отачаском његовом заштитом и милошћу; јер превратност овога непостојанога времена пријети нам, да ће нас отргнути од учешћа у јединству с руском царевином.[1])

У знак нашега усрђа, и као залог вјерности према вашим височанствима, шиљемо вам неколико комада оружја од онога, којега смо побједоносно, неустрашивом храброшћу овога народа, задобили у двије побједе, које смо одржали над славним Махмутом везиром од Арбаније године 1796. Ово шиљемо преко нашега изасланика свештено-архимандрита Стевана Вукотића као дар вашим императорским височанствима и молимо да благоизволите ово милостиво примити.

Ваших императорских височанстава богомољац

Петар Петровић — Његош, Митрополит црногорски".

Године 1798. Владика Петар I. шиљао је у Русију својега изасланика графа Николу Црнојевића — Давидовића, који је прије тога служио у мљетачкој војсци и дослужио се до пуковничког чина.

Врло су важна два извјештаја, које је Давидовић понио цару Павлу — зато ћу их овдје навести. Први извјештај садржи мало фантастични, али у ствари не неостварими план о опћему устанку ради ослобођења Арбаније, Босне, Херцеговине и Србије испод Турака. Други садржи опис главних ратова, које су водили Црногорци с Турцима у XVIII столећу, т. ј. од Петра Великога до цара Павла.

[1]) Овдје Владика Петар I подразумијева интриге које су се противу Црне Горе чиниле од стране аустријских власти; о чему у неколико напомиње и у поздравном писму цару Павлу; а такође и интриге Француске, које су ишле на то, да се Црна Гора отргне испод руске заштите. Сви покушаји, у овоме смислу чињени, остали су без успјеха.

Први извјештај гласи овако:

„Ваше императорско Величанство, премилостиви господару.

По свагдашњој мојој ревности и усрђу к високоме Двору рускоме свагда сам се старао, да учиним што год, што би било руском Двору корисно. Држећи се тога и данас усуђујем се поднијети вашему имераторском величанству извјешће о црногорском и брдском, храброшћу прослављеном народу. Пошто тај народ познајем не по причању, него по моме личноме познавању истога, будући сам се међу њим родио, могу казати да овај народ још од старих времена ни од кога не зависи. Има дух јуначки и бори се противу далеко надмоћнијега непријатеља, без икакве помоћи са стране, него својим сопственим силама. Они су од ране младости па до старости наоружани и због јединовериja јако су Русији одани и многе су побједе противу непријатеља одржали, као што се види из списка двадесет главних непријатељских нападâ, који су се догодили од времена Петра Великог, осим мањих бојева, који непрестано бивају с пограничним Турцима. Од свих напада најглавније је оно, што се догодило 1767. године, кад се у Црној Гори налазио неки Шћепан Мали, под именом цара Петра трећега, којега су Црногорци, из усрђа према Русији, вјерујући да је то доиста Петар трећи, добро примили и сваку почаст и послушност показивали. Због тога је султан послао противу нас три везира: румелијскога, босанскога и арбанашкога, са три велике војске. С друге пак стране млетачка република, са својом војском и флотом, удружила се са Турском, те су заједнички напали на Црну Гору. Послије жестоке борбе, која је трајала два мјесеца, и Турци и Млечани протјерани су били из наше земље; али смо и ми имали велике губитке. Све смо ово чинили из усрђа према Русији и што нам никад није потпуно признато од тога светога пријестола; а ми смо у тим тешким приликама изгубили нај-

љепша приморска мјеста, која су од нас незаконито одузели Млечани, како не бисмо могли непосредно опћити с Русијом, нити примати људе, које к нама шиље. Не гледајући на све то сад се наш народ налази у добром стању и јаком положају, као никад до сада; јер митрополит, који сада управља народом, својом мудрошћу и храброшћу народа, пошто је побиједио Махмут пашу, повратио је оно што *је било* изгубљено,[1]) и уредивши добре законе, довео је земљу у такав ред, да ужива благостање под јаком и милостивом заштитом вашега величанства. Овакво наше стање, а при томе и велико усрђе к пријестолу вашему, милостиви господару, изазвало је завист код наших сусједа, те траже свакојаке начине да нам зло учине, и да нас погубе, заборављајући заслуге, које смо им у различна времена учинили у борби њиховој противу Турака; а особито сада противу Француза. Особито се пак старају да нас с Русијом помразе и изваде испод руске заштите, представљајући нам да ћемо од тога имати велику корист, као што свједоче писма графа де-Турна и аустријскога ђенерала Рукавине, који је к нама долазио. Они критикују нашу оданост Русији и говоре, да од тога не можемо имати никакве користи, ни помоћи, пошто се ми тако далеко од Русије налазимо; а, напротив, да можемо од тога имати штету...

Народи, који се налазе около нас готови су сајединити се с нама, под вашом заштитом, и готови су вашу царску вољу у свему испунити, а то су: Далматинци, Херцеговци, Бошњаци, Арбанаси и Србијанци. Пред мојим одласком за Русију они су тајно шиљали своје депутате к митрополиту и молили су да се о њиховом усрђу к Русији достави вашему величанству и једва чекају, да што прије буду позвани, да послуже рускоме пријестолу. Колико сам ја могао дознати, познавајући положај тијех мјеста, и расположење народа, они могу бити врло

[1]) За владе Владике Петра I присаједињена су Црној Гори и Брда и обје Мораче.

корисно употребљени при првоме рату са Турском; а особито ако се уреди војска по примјеру земаљске милиције и поставе им се добри командири, који ће бити изабрани између њих самих. У оваквоме случају потребно ће бити раздијелити војску на три корпуса. Један дио метнути на флотилу, која се може саставити из добрих трговачких бродова, којих има довољно. Такође треба направити неколико бродова топовњача, од шуме које овамо има доста, и те бродове наоружати и поставити их на језеру, које се налази међу нама иградом Скадром. Послије овога ударити на Скадар на три стране: флотом с мора и блокирати га канонирским бродовима од стране језера. Са суха ударити с војском, а у таквоме случају требало би послати неколико војске у малисорске горе, да се сједини с тамошњим становницима; јер тамо осим хришћана никога нема. Та би војска морала тамо и остати, да држи ред за случај каквога покрета из унутрашњости Арбаније. У таквоме случају Скадар се не би могао дуго држати, него би се морао брзо предати. Пошто би се узео Скадар, као главни град Арбаније, могло би се без сваке препреке маршировати напријед и, без губитка времена, освојити цијелу Арбанију у којој се налази, по тачноме броју становништва, једва двадести дио Турака, а остало су све хришћани, који једва чекају да се ослободе испод турске власти. Пошто би се освојила Арбанија биће нам у близини Архипелаг с Кандијом и Морејом, и с осталима грчкима острвима, гдје живе хришћани.

Друга војска мора бити највиша и састављена из најбољих војника. Ова би се морала упутити и уљећи у Србију, која с нама граничи. Овдје такође нећемо имати готово никаквих губитака, нити ћемо се срести с противницима; јер у овој земљи живи народ једновјерни и једноплемени с нама, који преко нас и очекује своје ослобођење. Будући ова земља граничи с Влашком и Румелијом, у случају преласка руске војске преко ријеке Дунава један дио ове војске може се сјединити с руском војском и помоћи

јој у даљим предузећима; а један дио морао би остати у Србији, да би задржавала сваки напад, који би се хтио предузети из Румелије противу Босне и Србије. С трећом војском морало би се уљећи у Босну. Овој ће се драговољно придружити и становници Херцеговине, која граничи с Црном Гором; јер је овај народ такође једне вјере и једнога племена с нама; а трпи зулуме од малога броја Мухамеданаца, који међу њима живе, и једва чека да се од њих ослободи. Пошто се они саједине с нама може та војска даље отићи у Босну, гдје се Турци неће моћи борити противу ње, и та ће се војска непрестано умножавати славено-српским војницима, који ће придолазити са сваке стране. Пошто се освоји Босна треба се упутити Биограду, који ће се у то вријеме налазити у потпуној блокади од стране наше војске, и таквим начином имаћемо слободну комуникацију с војском вашега царскога величанства. Од овога Русија може имати двојаку корист: дио наше војске може се сајединити с руском и борити се противу непријатеља; а с друге стране повућемо на себе велики дио турске војске. Осим тога Турци од Арбаније, Херцеговине, Босне и Србије, гдје је најбоља турска војска, неће се моћи спремити за рат, нити те земље оставити, него ће морати у њима остати да бране своје фамилије и имање. Због овога Русија може са пола мање војске ратовати противу Турске и постићи потпуни успјех".

У исто вријеме изасланик Владике Петра I поднио је цару Павлу извјештај о побједама, које су Црногорци одржали над Турцима од времена Петра Великога и тај извјештај гласи овако:

„Још император Петар Први позвао је црногорски славено-српски народ граматама, преко својих посланикâ Михаила Милорадовића и Ивана Лукачевића, да ратује противу Туракâ. То је било 1711. године. Црногорци су радосно примили тај позив и одазвали се царској жељи, па су позвали и погранична једновјерна и једноплемена племена, те окупили доста велику војску с којом су с разних страна

уљегли у турске земље, иза чега су сљедовали многи крвопролитни бојеви. Ова наша војска задржала је на себе најбољу турску војску, из пограничних губернија: Арбаније, Босне и Херцеговине, и тијем Русији велику помоћ учинила. Ово су Црногорци чинили у корист Русије, без икакве помоћи од њене стране, и с великим успјехом ратовали су све док је Русија мир закључила. Тада су Црногорци остављени на жртву не само ондашње силне турске царевине, него и млетачке републике, и поднијели су много муке, бранећи се сами, без ичије помоћи, противу далеко надмоћнијега непријатеља, као што ћемо видјети из овога што сљедује.

Године 1712. војска турска, од 60.000 људи, ударила је на Црну Гору под предвођењем серашћера Ахмет паше. Црногорци су над овом војском одржали потпуну побједу. Послије ове наше побједе султан турски послао је противу Црне Горе још вишу војску, око 100.000, под заповједништвом Нуман паше Ћуприлића, који је пријеварy предпоставио храбрости и пријеваром и разним обећањима довео нас до тога, да започнемо с њим преговоре о миру. Давши клетву да неће нашим људима учинити никаквога зла послати су к њему 37 изабраних главара, да преговарају о миру. Паша је на нечовјечан и пријеваран начин ове људе дао затворити, а с војском је изненадно напао на Црну Гору, пети дио огњу и мачу предао, многе заробио, па њих и вишеречене главаре нечовјечки погубио.

Године 1716. паше Ченгић и Љубовић, с другијема околнијема пашама, ударили су на Црну Гору; али су Божјом помоћу побијеђени били. Оба паше, с многијема великашима, на броју њих 77, били су заробљени и погубљени у освету за оне наше, те их је Ћуприлић погубио.

Године 1727. Бећир паша Ченгић ударио је на Црну Гору; али је био до ноге потучен. Сам паша, с малим остатком своје војске, једва се на коњу спасао. Доцније је овај исти погинуо под Очаковом, кад су Руси с Турцима ратовали.

Године 1739. Ходаверди-паша Махмутбеговић, са осам паша и многобројном војском, ударио је на дом војводеДрекаловића (на племе Куче); али је био побијеђен. Овом приликом 70 турских поглавара било се затворило у једну кулу и ту су сви спаљени били.

Године 1750. турска босанско-херцеговачка војска ударила је на Црну Гору; али су и њу наши побиједили. Године 1755., пошто се митрополит Василије вратио из Русије, турски султан, више по наговору млетачке републике, него по својој жељи, послао је противу Црне Горе 50.000 војске, која је и ударила 1756. под заповједништвом Осман-паше. Рјешителна битка догодила се на сами Божић, 25. децембра, и Турци су били побијеђени. Осман-паша био је рањен и Црногорци су заробили доста праха и олова и других војничких ствари и велику количину оружја.

Године 1758. Црногорци су одржали велику побједу над војском под градом Спужом, коју је предводио Абдул-паша Пармаковић. Говори се да је турске војске било око 60.000.

Године 1761., 3. априла, ударио је на Брда Бећир-паша Османагић; али је био потучен.

Године 1765. никшићки паша скупио је војску, од Босне и Херцеговине и ударио на Црногорце код села Трњина; али је до ноге потучен.

Године 1767. налазио се у Црној Гори Шћепан Мали под именом рускога цара Петра III. Пошто је за њега дознала Порта Отоманска послала је противу Црне Горе велику војску године 1768. и ту војску предводила су три везира: босански, румелијски и арбанашки познати Мехмед-паша Бушатлија. Прва је војска учинила свој логор код Никшића, на граници црногорско-херцеговачкој. Друга и трећа с друге стране у Зети, на бреговима р. Мораче, близу Подгорице. Млечани, по договору са Турцима, изаслали су своју војску на своје границе; а при том су издали наредбу својим поданицима, под пријетњом губитка имања и живота, да никога од црногорских становника, па било то

и жене и дјеца, не примају код себе, нити каквих односа имају, нити им какве помоћи дају. У ово вријеме налазио се у Црној Гори и српски патријарх Василије Бркић и Турци су жељели имати у својим рукама и Шћепана и патријарха. Позната храброст и великодушност црногорскога народа није им допустила да турско тражење изврше, него су примили рат, којим им је Турска пријетила. Послије овога Турци су са три стране напали Црну Гору. Турци су се надали да ће потпуно покорити Црну Гору, тијем прије, што су знали да немају одакле добавити војничке потребе; али су се преварили и послије двомјесечне жестоке борбе са стидом и великим губицима турска се војска морала вратити натраг.

Године 1769. Црногорци су примили царску грамату, преко књаза Ђорђа Владимировића Долгорукова, који је као изасланик царице Екатерине II. сам лично дошао у Црну Гору. Том граматом царица је позвала Црногорце да, као руски савезници ратују противу Турака — што су добровољно и учинили. Сва војска црногорска дигла се противу Турака, Арбанаса, Бошњака и Херцеговаца и обратили су њихову војску противу себе, те тијем учинили Русији велику услугу. Пошто је закључен мир, Црногорци су *остали* у рату без ичије помоћи, те су и Турци и Млечани предузимали све да униште Црну Гору; али без успјеха. Те исте године, пошто је отишао из Црне Горе књаз Долгоруков, млетачка република послала је војску, под заповједништвом бригадира Рафаила Краповића, да отме црногорске манастире у Маинама и Стањевићима. Други су Црногорци оружјем одбранили, а први нијесу могли, јер се налази близу града Будве, међу Маинама, који су млетачки поданици; а исте су били недавно од Црногораца узели; али су их Црногорци опет себи повратили, пошто је пала млетачка република.

Године 1776. ударио је на Црну Гору Мехмед паша Бушатлија; али је био побијеђен и у бој рањен те се једва бјегством спасао.

Године 1779. ударио је на Брда синовац скадарскога везира Махмут бег Бушатлија. Брђанима су придошли у помоћ Црногорци, те је и овај напад био одбијен и у једноме боју погинуо је и сам Махмут бег

Године 1785. скадарски везир Махмут паша Бушатлија замислио је озбиљно дјело да одвоји Арбанију од Турске и створи засебну државу, а он да тој држави буде господар. Махмут паша је намјеравао покорити и Црну Гору и ујединити је с Арбанијом под својом влашћу. У ово вријеме био је отсутан из Црне Горе митрополит Петар I. и у његовом отсуству појавили су се у Црној Гори племенски раздори и свађа међу главарима. За ово је дознао Махмут паша, те је хтио тијем и да се користи, ради покорења Црне Горе. Осим војничке силе он је употребио и мито, те је таквијем начином придобио за себе и неке главаре. То му је олакшало упад у Црну Гору. У прољеће 1786. с јаком војском напао је и прошао велики дио Црне Горе и дошао на Цетиње; али се није могао ту одржати, него је био принуђен оставити Црну Гору. Није се усудио вратити се преко Црне Горе, него се упутио преко млетачкога Приморја, којом је приликом похарао, попалио и опљачкао племе Паштровиће, па отуда продужио пут за Бар и вратио се у Скадар.

Године 1788. исти Махмут опет је напао на Црну Гору и овом приликом попалио неколико пограничних села; али је био потучен и повраћен натраг, којом приликом погинуло је 320 Турака и сам је био рањен.

Године 1788. кад су Русија и Аустрија, као савезнице, ратовале противу Турске, и Русија и Аустрија послале су у Црну Гору своје посланике и позивне грамате да и Црна Гора прими учашће у овоме рату. Црногорци су се овоме позиву одазвали и храбро се противу Турака борили. На жалост не гледајући на све то кад је мир закључен *ништа није било уговорено за Црну Гору.*

Године 1789. војска Махмут пашина ударила је на Бјелопавлиће, али је и овога пута била потучена.

Године 1791. Турци су напали на црногорске границе, у Љешанску нахију, код села Круса; али су са великим губицима повраћени натраг. Те године Црногорци су напали на Грахово и разрушили турску кулу Охмутић.

Године 1792. опет су Турци напали и дошли до села Дражевине; али су се и овога пута с великим губицима вратили натраг.

Године 1796. у вријеме француско-аустријскога рата, Махмут паша Бушатлија имао је договор с Французима да подигне Арбанасе на оружје, па да с прикупљеном војском иде к ријеци Дунаву, да се тамо сједини с француском војском. Пошто би у овоме случају морао с војском пролазити кроз Брда, која су се већ била сјединила са Црном Гором, Махмут паша се ријешио да одвоји Брда од Црне Горе, па да се послије сједини с херцеговачким и босанским Турцима и напане на Црну Гору, да и њу покори. Због овога Махмут паша је писао митрополиту Петру Петровићу — Његошу, да Брђанима не даје никакве помоћи и да не пропусти ни једнога у црногорске границе, а при том увјеравао је митрополита да нема никаквих злих намјера противу Црне Горе. Митрополит, којему је добро било познато турско лукавство и пријевара, а при том не раздвајајући Брђане од Црногораца, одговорио је Махмут паши; а при том наредио да се одмах купи војска, једва чекајући кад ће до боја доћи, да се освети за пријевару, коју је Махмут паша учинио 1785. и 6. године. Црногорско-брдска војска скупила се недалеко града Спужа и ту је 11. јулија, произашла жестока рјешителна битка, у којој су Црногорци потукли Турке и тјерали до под зидове града Спужа, гдје се дио турске војске спасао. Побједиоци узели су 11 турских барјака и много оружја. Ова погибија страшно је поразила Махмут пашу, који је почео тражити начина како да се Црногорцима освети. Прикупљао је војску од Арбаније, и са других страна и са више од 30.000 одабране војске улогорио се на бреговима р. Мораче, близу Подгорице. С том

војском кренуо је пут Црне Горе и дошао до села Круса, у Љешанској нахији. Војску црногорску предводио је лично Владика Петар I; а турску лично Махмут паша. Борба је трајала неколико дана, а рјешитељна битка догодила се 22. септембра. Турци су били до ногу потучени а тјерали су их Црногорци до Спужа и Подгорице, гдје се остатак турске војске спасао. У овој битци погинуо је и сам Махмут-паша и глава му је била посјечена и донесена, па је послије била балзамирана и сад се налази при митрополитовој резиденцији. Црногорци су узели 16 турских барјака и много оружја и других ратних потреба".

Важна је и молба, коју је црногорски изасланик понудио цару Павлу и она, у неколико, саодговара и данашњему стању ствари. Зато ћу главнија мјеста овдје навести.

„1. Да би ваше царско величанство заповидјело изнаћи начине како би се област Бока Которска присајединила Црној Гори, тијем прије, што ту област Аустријанци нијесу освојили, него им је противно свим правима и законима француска република уступила; а и сами Бокељи, који су незадовољни аустријском управом, желе да се са Црном Гором саједине. И за Русију ово би било од велике користи, јер би смо ми добили приморске луке, у којима би руска флота могла имати сигурна пристаништа, у којима би могла добијати не само храну за војску и друге потребе, него и људе за војску, који одлично знају вјештину морепловства; а да је тако, могло се видјети за вријеме прошлога рата с Турском, за које је вријеме велики број људи на руској флоти био из Славена бокешких. Такав добитак земљишта и приморја задржао би продирање Аустрије у турске земље и освојење Арбаније, коју жели себи присвојити...

2. Ако не би било могуће дати нам цијелу бокешку област то принудити Аустрију да нам уступи онај дио гдје се налази порат Трасте.

3. Да се допусти, да се у Црној Гори подигне руска застава, као знак високе заштите вашега царскога величанства над Црном Гором.

4. Да се и сви они народи, који се сједине са Црном Гором приме под руску заштиту.

5. Да се наша трговина, која иде морем у стране државе, стави под руску заштиту, и да ужива онаква права каква уживају руски трговачки производи.

6. Познато је вашему величанству како је цио словенски народ одан рускоме двору од којега очекује своје избављење испод турске власти, а преко Црне Горе као јединога остатка слободнога народа од цијелога овамошњега Словенства, коју слободу сачувала је јунаштвом својим ево око 400 година. Али кад би се остварише намјере аустријскога двора, који се свакијем начином стара да омете ваше добре намјере, које имате за ослобођење ових народа, не би се могло постићи никаквога успјеха. Да би смо могли бити спремни за сваки случај, и бранити се од противничких покушаја, потребно би било уредити и добро наоружати неколико војске. Да би смо могли то учинити потребно би нам било 80.000 дуката, за које молимо да нам се даду у зајам, па би смо то отплаћивали годишње по једну одређену суму. У оваквоме случају ми би смо дозвали наше официре, који се налазе у млетачкој служби, ради уређења наше војске. Још је потребно да нам се даду 10.000 пушака, са бајонетима, и 12 топова од 3 и 6 фуната и 10 мортира. Ови топови потребни су за нашу гарду; а и за другу војску. Потребно нам је обновити десет млинова за израду праха, па молимо да нам се даду за то потребни инструменти. Оружја могло би нам се дати из руских војничких магазина од старога оружја. Овим би смо добро уредили нашу војску и осигурали би себе од Аустријанаца; а у случају рата рускога са Турском били би смо добро спремни притећи Русији у помоћ.

7. Молимо да нам се даду двије мале штампарије: једна црковна, а једна грађанска. Такође мо-

лимо да нам се даде неколико књига, потребних за школе. Још молимо да нам се даду и ствари, које су потребне за војску као и прах и олово; а све ово урачунати у ону суму од 80.000 дуката. Ове војничке ствари могле би нам се дати из града Николајева. Ово нам је особито потребно, због тога, што нам је куповица истога забрањена и од аустријске и од турске владе, и ми ово немамо од куда добивати. За унапријед ми смо намјерни отворити у нашој отаџбини заводе за израду истога, па молимо да нам се даде један мајстор, који је овој радњи вјешт; а једнога такође за штампарију.

8. Молим да се нареди коме сљедује, да ми се допусти купити у Николајеву неколико обуће за нашу војску; јер се у томе нуждавамо.....

9. Да се у мирним трактатима са Француском објави дворовима ваша висока протекција над нашим народом, а особито аустријскоме и турскоме, тражећи од првога да нам уступи Боку Которску, или бар онај дио гдје је порат Трасте; а од другога да у свој турској држави јавно објави ову вашу протекцију над нама.....“

Видјели смо да се на неколико мјеста спомињу непријатељске намјере аустријске противу Црне Горе и славено-српскога народа. Руска влада обратила је на то пажњу и у званичној преписци с аустријским властима заузимала се да се те сплетке прекрате. У потврду овога навешћу овдје писмо рускога адмирала Ушакова, које је писао аустријскоме команданту у Боки Которској, ђенералу Бради. Писмо је писано на рускоме ратноме броду „Св. Павле“ код Крфа 12. јулија 1799. године. Писмо гласи:

„Ваша преузвишености, милостиви господине.

Пошто постоји свеза искрене дружбе милостивих наших господара, ја се нијесам надао да ћете ви, и аустријски консул у Занти Христоплаври, употребљавати такве сплетке и интриге противу становника пријашњих млетачких острва, ослобођених од Француза побједоносним оружјем савезних држава. Да ви тако поступате види се из ваше преписке с

реченим консулом, а то је противно данашњој дружби, која постоји међу нашим државама. Такве интриге, зле намјере и противне поступке ви показујете и противу митрополита и народа црногорскога; а то се види и из овога догађаја: По заповиједи премилостивога мога господара императора, прошлога марта мјесеца послан је био у Црну Гору, са наше ескадре, флотски капетан-лајтнант Клопанис, који је морао доћи код црногорскога митрополита Његоша. Мјесто да му олакшате путовање, и покажете гостопримство, ви сте наредили да се задржи под видом карантина, при чему су му чињене све могуће непријатности; те и кад му је било допуштено да се писмима разговара с митрополитом, вођена је над њим строга и непристојна пажња, као над некаквим сумњивим човјеком. Па и ваши поступци с митрополитом и народом црногорским не одговарају искреној дружби, и ако су покривени завјесом политике, коју ви употребљавате. Сматрах за дужност да вам о овом пишем и да вас молим да такве непријатне поступке и намјере оставите, и да с мјестима и народима, који се под заштитом мојега премилостивога господара императора налазе, поступате љепше и пријатније. Ја вас увјеравам да у вашим намјерама нећете ништа успјети без узајамне воље и споразума наших господара.

У осталом примите и т. д.

Адмирал Тодор Ушаков“.

За све вријеме кратковремене своје владе (1796—1801.) цар Павле био је велики пријатељ Црне Горе. Он је одредио Црној Гори пенсију од 1.000 дуката за државне потребе поврх оних 500 рубаља, које је одредио Петар Велики цетињском манастиру. Он је заповиједио да се нареди руским посланицима у Бечу и Цариграду, да заступају црногорске интересе. Напосљетку у знак особитога благоволења према митрополиту — господару и народу црногорскоме одликовао је Петра I. великим царским орденом св. Александра Невскога.

Грамата царска гласи овако:

„Преосвештени Митрополите!

Познајући усрђе Ваше према царевини Русији, које сте Ви, по јединовјерју, наслиједили од праотаца Ваших, и које је у сва времена остало непоколебимо, нашли смо се побуђени дати Вам особити знак Нашега благоволења к Вама и одликовати Вас орденом нашега светога великога књаза Александра Невскога, богоугоднима дјелима и храбром одбраном отачаства прослављенога претка Нашега. Усљед овога метните на себе знакове овога каваљерскога ордена, које Вам знакове уз ово шаљем, и будите увјерени да ћемо Ми Вама, и свему народу црногорскоме, на свагда остати благонаклоњени.[1])

Павловск, 1. маја 1798. године.

Павле„

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

1) Наведени документи преписани су из Московскога Главнога Архива Министарства Иностраних Дјела. Објавио их је Ж. Драговић у познатом руском историјском журналу „Русская Старина“ за фебруар и август 1882. г.; а ја их отуда овдје у преводу саопштавам. М. Д.

ЛАВ Н. ТОЛСТОЈ: — (ПРИЈЕВОД П. В-ЋА).

О ШЕКСПИРУ*)

I.

Чланак г-на Кросби-а „О одношају Шекспира к радничкој класи“ навео ме је на мисао, да искажем и своје, давно сазрело мишљење о Шекспировим дјелима, мишљење савршено противно ономе, које се је о њима утврдило у читавом европском свијету. Спомињући се свих оних борба колебања, утварања и старања да расположим себе, кроз које сам прошао због потпуног мог несаглашења са свеопштим обожавањем Шекспирових производа, па држећи, да су многи преживљавали и преживљују то исто, мислим да није с горег опредијељено и отворено исказати ово моје, несагласно с већином мишљење тим прије, што закључци, до којих сам ја дошао, разбирајући узрок тог несаглашења с утврђеним општим мишљењем, чини ми се, нијесу лишени интереса и значаја.

Моја несагласност с мишљењем, које се је о Шекспиру утврдило, није посљедица случајног расположења или лакомисленог одношаја к предмету, напротив, оно је резултат многобројних, многогодишњих и упорних покушаја с моје стране упућених на то, да сагласим своје погледе на Шекспира с погледима свих образованих људи хришћанскога свијета.

*) Не индентификујући се са свима мислима ове студије, ипак јој уредништво даје мјеста у свом листу обзиром на значајност и интересантност двају тако великих писаца као што су Шекспир и Толстој. Ур.

Спомињем се оног чуђења, које ме је подузело за вријеме првог читања Шекспира. Ја сам очекивао да ћу изнијети велику естетску насладу; но прочитавши по реду његова дјела, која се сматрају за најбоља, као: „Краљ Лир“, „Ромео и Јулија“, „Хамлет“ и „Макбет“, ја не само што нијесам осјетио никакве насладе, већ сам осјетио такву одвратност и досадност, да сам с чуђењем питао себе или сам ја луд, кад налазим слабијема и, управо рећи, ништавијема дјела, која се сматрају врхом савршенства у свему образованом свијету, или је безуман онај значај, који овај образовани свијет приписује Шекспировим производима.

Чуђење моје повећавало се је тиме још, што сам ја свагда живо осјећао љепоту свију врста поезије; због чега, у овом случају, производи, дјела Шекспирова, које цио свијет сматра за генијална, не само да ми се нијесу допадала, него управо била су ми одвратна? Дуго нијесам себи вјеровао и у течају 50 година, по неколико пута, контролишући себе, лађао сам се читања Шекспира и на руском језику и у оригиналу, а као што су ми многи савјетовали и у њемачком преводу Шлегелову; по неколико сам пута читао и драме и комедије и кронике и увијек налазио једно исто; досадност, одвратност и чуђење. Данас, пред писањем овог предговора, у 75-ој години свог живота, желећи још једанпут проконтролисати себе, ја сам поново прочитао свега Шекспира до хроника „Хенриха“, „Троила и Кресиде“ „Буре“ и „Цимбелина“ и још с већом силом задобио та иста чувства, само не чуђења, него тврдог, несумњивог убјеђења у томе, да ова непобитна слава великог, генијалног писца, која припада Шекспиру и која чини, да му наши савремени писци подражавају, а читаоци и гледаоци с покваренim естетским и етичким смислом налазе у њему достојанства, која у ствари не постоје, — сачињава велико зло као и свака неистина.

Премда знам, да је већина људи толико убјеђена у величину Шекспирову, да, прочитавши ово моје

суђење, неће вјеровати чак у могућност истинитости његове, нити ће обратити на њега икакве пажње, ја ћу се ипак, постарати, колико узумијем, да иснесем због чега држим, да Шекспир не може бити признат не само великим, генијалним, но шта више, ни најобичнијим писцем.

Ради тога узећу једну од драма Шекспирових, коју свак највише хвали — то је „Краљ Лир“, односно којега се потпуно слажу похвале већине критичара. „Трагедија „Лира“, заслужно се преузноси над свијема драмама Шекспировијема“ — говори доктор Џонсон. „Може бити, нема ни једне драме, која би тако силно привлачила к себи нашу пажњу, која би тако јако таласала наше страсти и узбуђивала нашу радозналост.“

„Ми би жељели обићи ову драму, не казавши о њој ништа“, говори Хазлит, „јер све што речемо о њој, не само да није довољно, већ много ниже од оног схваћања, које ми о њој имамо. Покушати да се изведе описивање саме драме, или оног утиска, који она чини на душу, била би права дрзост (mere impertinence); али, ипак, сматрамо за дужност рећи што-год, и рећи ћемо, да је она најбољи Шекспиров производ, који је писац највише примао к срцу“.

„Кад не би оригиналност замисли била општом цртом свијех Шекспирових комада“ — говори Халам — тако да признајући једну од њих најоригиналнијом, тијем не осуђујемо остале, ми би могли рећи, да су се највеће особине Шекспирова генија најјасније показале у „Лиру“. Ова драма, и ако одступа више него „Макбет“, „Отело“, па чак и „Хамлет“ од истинског обрасца трагедије, ипак фабула њена боље је сређена, усљед чега се она јавља таквим истим дјелом надчовјечанског надахнућа, као и остала“.

„Краљ Лир“ може бити признат као најсавршенији образац драматичке вјештине у свему свијету,“ — пише Шели.

„Ја не бих хтио говорити много о Шекспировом „Артуру“ — пише Свинбурн. „Има у његовим произ-

водима једно или два лица, за која никакве ријечи нијесу довољне. Такво је лице Корделија. Мјесто, које заузимају у нашој души и нашем животу оваква лица, није могуће описати, оно је у тајним кутовима нашег срца неприступачно свјетлости и вреви посведневног живота. Постоје олтари у храмовима вишег човјечјег умјетништва, као год и у његовом унутрашњем животу, који нијесу створени за то да у њих завирују очи смртнога и улазе његове ноге. Љубав, смрт, успомена у дубоком ћутању чувају за нас нека драга имена. Највећа слава генија, коначно чудо и највећи дар поезије састоји се у томе, што је она у стању додати к броју оваквих успомена, које се чувају у нашем срцу, и нова имена пјесничких производа".

„Lear c'est l'occasion de Cordelie, говори Victor Hugo. La maternité de la fille sur le père; sujet profond, maternité honorable, entre toutes, si admirablement traduite par la legende de cette romaine, nourrice, au fond d'un cachot, de son père vieillard. La jeune mamelle près de la barbe blanche il n'est point de spectacle plus sacré. Cette mamelle filiale c'est Cordelia.

Une fois cette figure revée et rouée Shakespeare a créé son drame. Shakespeare portant Cordelia dans sa pensé a créé cette tragedie comme un tien, qui ayant une aurore à placer fer ait faire exprès un monde pour l'y mettre".

„У „Лиру" Шекспир је својим погледом до самог дна измјерио пучину ужаса и при овом гледању његова душа није осјећала ни трепета, ни несвјестице ни слабости" — пише Брандес. Нешто налик на страхопоштовање обузима вас на прагу ове трагедије; осјећај, сличан оном, који се буди на вратима Сикстове капеле, кад баците поглед на плафон са живописом Михел-Анђела. Разлика је само у томе, што је овдје осјећај много тежи, вапај туге јаче се чује и хармонија се љепоте много оштрије нарушава дисонансом очајања".

Ево оваква су суђења критичара о поменутој драми, због чега држим, да се нијесам преварио, изабрав њу као образац најбољих драма Шекспирових.

Постараћу се, у колико је могуће беспристраније да покажем, зашто ова драма није врх савршенства, како говоре и пишу учени критичари, већ нешто сасвим друго.

II.

Драма „Лир“ почиње се сценом разговора двају дворана — Кента и Глостера. Кент, показујући на младића који ту присуствује, пита Глостера, да није то његов син. Глостер одговара, да се је много пута зацрвенио, признајући овог младића, за свога сина, али да је сад престао црвенити се. Кент говори, да не разумије Глостерове ријечи.

Тада Глостер, у присуству овог сина, продужава: ви не разумијете, али мајка овог младића разумјела је, одебљала у трбуху прије и добила сина за колилијевку прије, него мужа за постељу. Ја имам још једног, законитог, — наставља Глостер, — но, премда је овај искочио прије времена, мајка му је била лијепа и there was good sport at his making, због чега и њега признајем за свога.

Такав је увод. Не говорећи о вулгарности Глостерових ријечи, оне су, поред тога, још и неумјесне у устима лица, које је дужно изнијети племенити карактер. Није се могуће сагласити с мишљењем неких критичара, који тврде, да ријечи Глостерове имају сврху да покажу оно људско презрење, од кога страда незаконити Едмунд. Кад би било тако, то прије свега, није требало баш оца истицати, да он искаже овакво презрење; а друго, Едмунд, говорећи монолог о погрјешци оних, који га презиру за његову незаконитост, морао би поменути ове очеве ријечи. Но, пошто, тога нема, очигледно је, да су Глостерове ријечи, у самом почетку драме, имале циљ, да у забавној форми покажу публици, како Глостер има два сина — законитог и незаконитог.

Иза овога свирају трубе и улази краљ Лир с кћерима и зетовима, говорећи о том, како је, усљед старости, ријешио, да напусти државне послове и раздијели краљевину међу кћери; а да би знао, колико ће којој дати, он објављује, да ће већи дио

добити она, која му каже, да га већма љуби, него остале. Најстарија кћи, Гонерила, говори, да нема ријечи, којима би могла изразити своју љубав наспрам оца; да га љуби више него пространство, него слободу; тако га љуби, да јој то смета дисању. Лир тај час на карти одјељује јој њен дио заједно с ливадама, шумама, ријекама и пољима и пита другу кћер. Ова пак, Регана, говори, да је сестра добро изразила и њене осјећаје, али не потпуно, јер она (Регана) тако љуби оца, да јој је све одвратно, осим те љубави. Краљ, наградивши и ову, обраћа се с питањем најмлађој, својој мезимици, којом се, како он каже, интересује вино Француске и млијеко Бургундије, т. ј. коју проси краљ француски и херцог бургунски, — пита Корделију, како га она љуби. Корделија, у којој су оличене све врлине, онако исто као и у двјема старијима сви пороци, сасвим неумјесно и као да хоће нарочито да ражљути оца, одговара, да и ако га сад љуби и поштује и благодарна му је, али кад би се удала, не би сву љубав посветила њему, него и мужу. Чувши ове ријечи краљ излази ван себе и проклиње своју најдражу кћер најстрашнијима и чудноватијема клетвама, као тијем, на пр., да ће он одсада тако исто љубити оне, који једу своју дјецу као што је некада љубио кћер.

Придворни Кент заузима се за Корделију и желећи освијестити краља, кори га за његову неправичност и паметно говори о томе, како је штетно ласкање. Лир не слушајући Кента, пријети му смрћу и гони га ван; затим позива оба просиоца Корделијина — француског краља и херцога бургунског — и предлаже им, да узму његову кћер без прћије. Херцог бургунски отворено изјављује, да без прћије неће узети Корделију. Краљ француски, пак, узима је без прћије и одводи. Послије овога старије сестре, у разговору између себе, на истом мјесту спремају се, како ће обожавати оца, који их је тако обилно наградио. Овијем се свршава прва сцена.

Да и не говорим већ о надувеном и бескарактерном језику краља Лира, онаквом истом, каквим

говоре сви Шекспирови хероји, читалац или гледалац не може вјеровати, да би један краљ, ма како био стар и глуп, могао одмах повјеровати ријечима злих кћери, с којима је проживио сав њихов живот, а не повјеровати најдражој, него је проклети и прогнати од себе, — усљед чега читалац или гледалац не може дијелити и осјећаје лица, која учествују у овој неприродној сцени.

Друга се сцена отвара тим, што Едмуд, незаконити Глостеров син, размишља сам собом о људској неправди, која даје права и уживање законитом, а лишава истих незаконитог, због чега рјешава, да убије Едгара и таквим путем заузме његово мјесто. С том циљу он пише самом себи од стране Едгарове лажно писмо, по ком Едгар као бајаги хоће да убије оца. Сачекавши очев долазак, Едмунд као нехотице показује му писмо и отац у исти час вјерује, да његов син Едгар, кога он тако жељно љуби, хоће да га убије. Отац одлази, а долази Едгар, коме Едмунд саопштава, како отац хоће због нечега да га убије; Едгар одмах вјерује таквом саопштењу и бјежи од оца.

Одношаји између Глостера и синова му и осјећаји ових лица исто су тако, ако не још више, неприродни, као и одношаји Лира са кћерима, усљед чега се гледалац још мање него у посљедњем случају може пренијети у душевно стање Глостера и његових синова и узети учешће у истом.

У трећој сцени Лиру, који се је већ преселио код Гонериле, јавља се изгнати Кент тако преобучен, да га Лир не познаје. Лир пита: ко си ти? на што му Кент, не зна се због чега, одговара шаљивим и његову положају посве несвојственим тоном: „ја сам поштени мали и тако исто сиромашан као краљ“. — „Ако си ти у сравњењу с другим подаником тако сиромашан као краљ наспрам правог краља — то ти си заиста веома сиромашан,“ говори Лир. „Којих си година?“ — пита даље краљ. — „Нијесам толико млад, да бих могао љубити женску, а нијесам ни стар толико, да бих јој се покорио“. На ово краљ каже: ако ми

се и послије обједа будеш допадао као сад, ја ћу ти дозволити да ме служиш.

Овакве ријечи не истичу ни из положаја Лира, ни из његових одношаја наспрам Кента, него су, очигледно, стављене у уста једног и другог само ради тога, што их писац сматра за оштроумне и забавне.

Долази управитељ двора Гонерилина, вријеђа грубим ријечима Лира, усљед чега га Кент обара на земљу. Краљ, који и још не познаје Кента, награђује га за његов поступак новцем и оставља у служби код себе. Затим се јавља шаљивац, и почиње се међу њим и краљем дугачки разговор, који мора бити забаван, но у ствари нити има каквог смисла, нити одговора положају. Тако, на пр. шаљивац говори: „дај ми јаје, а ја ћу теби дати двије crowns". Краљ пита: „какве ће то бити crowns?" Шаљивац одговара: „двије половине јајета. Ја ћу разрезати јаје и изјести жутац. Кад си ти по сриједи разрезао своју crown (круну), говори шаљивац, и дао обије половине, тада си кроз блато носио свога магарца, а кад си дао и своју златну круну (crown), то није било много памети у твојој ћелавој crown (глави). Ако ја, говорећи ово, говорим од себе, нека излемају онога, ко тако мисли".

У оваквом духу теку дугачки разговори, који код читаоца, или гледаоца изазивају ону тешку досадност, која се осјећа при слушању сваке несмијешне шале.

Поменута бесједа прекида се доласком Гонерилиним. Гонерила тражи од оца, да он смањи своју свиту: мјесто стотине људи довољно би било и педесет. Чувши овакав предлог, Лир пада у некакав страшни, неприродни гњев и пита: познаје ли га ко? „ово није Лир," — виче он, — зар Лир овако говори, овако иде? Гдје су му очи? Спавам ли ја, или сам тријезан? Ко ће ми казати, ко сам ја? Ја сам сјенка Лира".... и овоме слично.

За све вријеме овога разговора шаљивац непрестано умеће своје несмијешне шале. Долази муж

Гонерилин, стара се да умири Лира, али овај проклиње Гонерилу, призивајући на њу или бесплодност или рођење таквог изрода дјетета, које би је наградило неблагодарношћу и презрењем за њену материнску бригу и тим јој показало сав ужас и бол, који причињава дјечија незахвалност.

Ријечи ове које изражавају истинити осјећај, могле би бити дирљиве, кад би било речено само ово; али се оне губе међу другима, сухопарним ријечима, које непрестано и сасвим неумјесно говори Лир. Сад он призивље — не зна се зашто — тучу и буру на главу кћери; сад жели да проклества прожму све њене осјећаје; сад, најзад, обраћа се својим очима и говори, да ће их — ако буду плакале — извадити, да се њиховим сланим сузама смокри глина и т. д.

Затим Лир шаље Кента, којег никако не може да позна, старијој кћери и, не гледећи на очајање, које је мало прије изражавао, прича са шаљивцем и изазива га на шалу. Шале се као и раније продужавају и осим непријатног чувства, сличног стиду, који се осјећа од неоштроумних анегдота, изазивљу још и досаду својом дужином. Тако, шаљивац пита краља: знаш ли ти, зашто је код човјека нос насађен на средини лица? Лир каже, да не зна. „Зато да би са сваке стране било по једно око, како би могуће било видијети и оно, што се не да намирисати“.

— Можеш ли казати, како пуж гради своју шкољку, — пита још шаљивац.

— Не.

— И ја не могу, али знам, ради чега пуж има кућицу.

— Ради чега?

— Да крије у њој главу. А, разумије се, не ради тога, да је дâ својим кћерима, а своје рошчиће остави без поклопца.

— Јесу ли спремни коњи? — пита Лир.

— Твоји су магарци потрчали за њима. А зашто се влашићи састоје само од седам звијезда?

— Зато што их нема осам, одговара Лир.

— Из тебе би изашао ваљани шаљивчина, говори шаљивац, и т. д.

Послије ове дуге сцене долази џентлмен и јавља, да су коњи спремни. Шаљивац говори:

— She chat is maid and laughe at my departure shall not be a maid long unless — things bicut shorter, и одлази.

Друга сцена чина почиње се тим, што злочинац Едмунд наговара брата, да се овај, за вријеме уласка очева, учини, као да се сијече с њим (Едмундом). Едгар пристаје, премда је сасвим неразумљиво, зашто му то треба радити. Отац застаје синове, гдје се сијеку. Едмунд очегрља себи мало руку и казује оцу, како се Едгар заклео да ће га (оца) убити, и како је њега наговарао, да му помогне у томе, али да он, Едмунд, није пристао, због чега је Едгар насрнуо на њега и ранио га. Глостер свему вјерује, проклиње Едгара и сва права старијег и законитог сина предаје незаконитом Едмунду. Херцег, дознавши за ово, такођер награђује Едмунда.

У другој сцени, пред дворцем Глостеровим, нови слуга Лиров, Кент, кога краљ све једнако не познаје, без икаквог повода почиње ружити Освалда (дворског генерала), говорећи му: ти си измећар лупеж, низак, охол, ситничар, просјак, гњил..... син кучке, која се већ изродила, и вадећи мач изазива га да се побију; при том виче, да ће учинити од њега a sop or the moonshine (ријечи, које није могао објаснити ниједан коментатор). И кад га спречавају, он продужава говорити најгрдније срамоте, као на пр., то, да га (Освалда) је учинио кројач, јер зидар или живописац не би га могли израдити тако гадног, па да су се два сата над тим трудили; још додаје, да ће, ако му само дозволе, он спрштити тога ниткова, Освалда, да ће направити од њега малтер и намазати њим зидове нужника.

И на такав начин Кент, кога нико не познаје, ма да га мора добро познавати и краљ и херцег кумберлендски и Глостер, који ту присуствује, — у виду новог слуге Лирова махнита и будали све донде, док га најпослије не свежу и не надију на њега путе. (Наставиће се)

Ф. РАДИЧЕВИЋ

ЂОРЂЕ СРДИЋ

ДОБРСКИ УЧИТЕЉ.

За вријеме мога бављења у Боки Которској имао сам прилике више пута састати се са негдашњим мојим учитељем и српским књижевником Ђорђем Срдићем.

Желећи се у неколико одужити успомени његовој износим на јавност ове податке у мисли, да тиме доприносим и упознавању наше новије историје.

Ђорђе Срдић рођен је у Далмацији, у мјесту Скрадину 20. априла 1820. године. Основну школу свршио је у свом родном мјесту, а по том продужио науке у православном клирикалном училишту у Шибенику.*) Започетог образовања у том заводу није могао довршити, јер је нека ђачка побуна, у којој је и Срдић судјеловао, лишила га права на даље школовање. То је био и разлог, да Срдић не постане свештеником. Добивши на кратко вријеме послије тога мјесто учитеља у Кастел-ластви у Паштровићима отпоче нов живот за њега. Мали дохоци у томе мјесту приморaше га, да напусти учитељску службу и врати се у Скрадин. Жеља да види знаменитога Господара и Владику Петра II. доведе га на Цетиње. Преко Димитрија Милаковића приближи се Владици и он му понуди учитељску службу у Црној Гори. Срдић с највећом приправношћу прими понуду и пошто је за то исходио пристанак својих родитеља (јер је био непунољетан) остаде у Ћелији Добрској пуне три године учитељујући. Доцније га Владика Господар узе у своју канцеларију као

*) По личном казивању у овоме је заводу свршио богословске науке и митрополит црногорски *Висарион Љубиша*.

писара, у ком је својству задобио повјерење и наклоност Петра II. У свом пространом двору (Биљарди) дао му је Владика и једну одвојену собу за становање.

Имајући често додира с Владиком Господаром, могао је брзо упознати све његове велике душевне особине. Тако прича Сркић, да му је Владика свагда у вече наређивао, да му чита грчке и латинске класике (у руском пријеводу), на које је Владика сам чинио примједбе. Тада су Владику особито занимале Софоклове трагедије, а Милтонов „Изгубљени рај" толико је занио Господара, да је одмах отпочео писати знамениту „Лучу Микрокозма", коју је за шест недјеља бесприкидног рада довршио.

Изгледа, да је Сркић уз своје остале дужности обављао и различите државне послове, па да је радом био преоптерећен. За то се је на неко вријеме удаљио из Црне Горе и и кренуо у Галац. Ту је написао прву своју пјесму *„Мојој Вили"*, коју је 1848 год. објавио у „Подунавци". Боравећи у Галацу бавио се је понајвише књигом, те сарађивао у многе ондашње српске листове. Бурна година 1848. баци га због његових извјештаја о великим мађарским губицима у подозрење, те он мораде напустити Галац и вратити се у Скрадин. Ту га затече позив „Друштва српског напретка" у Ср. Карловцима, да сарађује на листу *„Напредак"*. Из тог дописа вриједно је споменути овај пасус:

„Знајући пак ону необориму истину, да више људих више могу него мањина, а при том Вашу заједно неутрудиму за Српство радњу, као и жарко ваше родољубље познавајући, закључено буде у VI. *Одбора Друштвеног Скупштини* да се и Ви на редовно у исте новине Српске сатрудником позовете и умолите за Вашу сурадњу, за који Ваш труд поред унутрашњег свог задовољства, да народу свом поможете, те и ми и народ наш за навијек ће благодарни остати".

Године 1849. по наредби Владике Господара позва његов секретар Ђорђа Сркића поновно на службу црногорску. Сркић дође на Цетиње и нађе свога Господара блиједа и изнурена, јер га бијаше савладала сушица.

Страни књижевници, који су радо похађали Владику Рада на Цетињу, разиђоше се због његове болести. Једини остаде уз Владику његов секретар Милаковић надајући се поправци Господарева здравља.

У то вријеме бијаше Цетиње мрачна и досадна пустиња, а као посљедица оскудице буде и једна основна школа на Цетињу затворена.

Главари црногорски замолише обољелог Господара, да се „основна школа“ у Манастиру опет отвори, увјеравајући, да су у Ђорђу Срдићу добили ваљана наставника. Господар их с почетка одбијаше говорећи, да ће се школа доцније отворити, а да Срдићу ваља прионути уз друге послове. Пошто се отвори школа буде у њој за наставника постављен Лазар Влаховић, а Срдић остаде на расположењу при Господару Владици.

Коликогод је сушица морила јаку конструкцију Владичину ипак у њега није понестајало бриге за стање Срба у Босни и Херцеговини. Да олакша народу стање у тим земљама науми помоћи своме побратиму мостарском везиру *Али-паши Сточевићу* против *Омер-паше*, који је хтио српску рају робљем учинити и затријети име српско. По казивању Срдићеву уговор је учињен, да ће обојица (Али-паша и Владика) заједнички порадити на опћем народном добру.

Тешка болест није улијевала наде Владици Господару, да ће надживјети тај уговор, али је ипак говорио Срдићу, да ће и Србија ступити у ту заједничку свезу по обећању Илије Гарашанина, чим здружене чете почну ратовати против Омер-паше.

Владика је и ово говорио: „Ако не ослободимо нашу браћу у Босни и Херцеговини од турскога робовања, Омер-паша нас потуче, а ја не погинем, друго ми ништа не остаје, него да пођем у Америку и да ондје живим као господар горских заточника.“

Срдић се је и сам заносио мишљу, да пође у Америку као свештеник пошто га рукоположи Владика Петар II.

О томе се сачувало и ово писмо *Георгија Николајевића* (потоњег митрополита босанског) упућено из Дубровника Срдићу.

„Љубазни господин Срдић!

Ваше писмо од 4. маја примио сам, и видио што у њему пишете. Лијепа идеја кад би је могли остварити! Прије свега треба знати, има ли доста Србаља у Америкама, и ако их има живе ли они сви скупа у једноме мјесту? Јер која би Вам корист била да један стоји напримјер у Трсту, а

други у Задру, трећи у Котору и т. д. Нећу спомињати да би ви као свештеник православни морали тамо понијети са собом осим свештеног Антимиса, још по једну одежду, путир с прибором и јеванђеље с апостолом, минеј и друге црквене књиге, а то све ви би овдје добили! Знате шта? ја за вашу љубав писаћу одмах само ако ви хоћете једном пријатељу Србину из Дубровника, који се већ од пет година у Америкама налази, да ме о том предмету тачно извијести то јест: били могао онамо наш свештеник проживјети, и ако добијем повољни одговор тада ћемо то настојати макар нас и трошка стало, да у Америкама српску цркву заведемо, ако ли не буде повољнога одговора, онда не стоји добро да један свештеник тамо у бадава пут предузима. У толико ви будите стрпљиви, а до мало дана може бити да ће вам се и у Херцеговини пут отворити. Ако од другога посла не буде ништа, и ако жељна ствар гдје којих народних родољубаца не пође за руком, онда се јавите би ли се ви примили, да будете учитељ у Мостару. Вјерујте, да вам желим добра и јесам ваш пријатељ

У Дубровнику, 10. маја 1849. год.

Георгије Николајевић,
протопрезвитер.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

* * *

По Срдићеву причању Владика је много размишљао о свом будућем насљеднику, који је опет имао бити Владика. Једном рече Петар II. Срдићу: „Како знате, ја немам никога осим Данила, којега би из куће Петровића учинио својим насљедником. Крсту Машанову, Машан Савов Петровић, не да као јединцу да би се закалуђерио. Данило ми се најсходнији и најхитрији види. За то бих желио да га у догматици подучавате, како најбоље знате".

Од тога времена постаје Срдић учитељ Данилу, што овај у својим писмима и спомиње.

У марту 1850. год. Владика је ради опоравка сишао у Боку Которску. У Прчању му је уступио своју кућу капетан Антон Луковић, која и данас припада родици Антоновој, удатој за Пијетра ди Матеја.

Владика је проводио вријеме на Прчању у друштву проте Јакова Поповића, И. Нетовића и Николе Радичевића, велепосједника которског.

У јесен, кад је кретао с Прчања у Напуљ преко Трста и Беча, приступе му прије одласка многи црногорски главари. Пред њима рече Владика:

„Ако би ми се у иностранству или макар у Црној Гори случила смрт, ја након себе остављам законитијем насљедником својим Данила Станкова Петровића.“

По одласку Владичину Срдић је остао у Котору, да прати догађаје у Босни и Херцеговини. Ту доби од *Матије Бана* из Биограда ово писмо:

„Љубезни Господине!

Још прије него сам примио ваше писмо, ја сам изразио Његовој Свјетлости Књазу и господину Гарашанину вашу жељу, да би овамо дошли и примио од истих утјешителњни одговор. Како је пак ваше писмо стигло исто сам обадвојици поднио на прочитање и усљед тога добио сам од њих налог да пишем Господару Владици, да би он сам писао овамо за ваш долазак. То вам саопштавам да и ви сами прионете око Владике, јер сада у Његовим рукама стоји да вас пусти или не. Када будете у Београду, ви се за ништа бринути нећете него само за науку, а Господар наш мислиће за све остало. Дакле упните се, да вам тамо ствар добро испане, јер смо ми с ове стране удовољили свим жељама вашим. Стефан Перовић (сестрић Владике Рада) је већ у кадетском мундиру и почео одлично учити. Поздрављам вас најљубазније, и желим да вас што прије видим у Биограду. Поздравите од моје стране Господина Ђорђију и Господина Данила Вуковића.

У Биограду, 10. Декембра 1850. године.

Ваш пријатељ и слуга Матија Бан.

Ма да је Срдић боравио у Котору по наредби Владике Господара ипак му у Котор упути *Димитрије Милаковић* ово писмо: „Благородном Господину Ђорђији Срдићу у Котору!

Вријеме вашем одмору, које вам је на вашу молбу Његова Свјетлост наш премилостиви Господар благоизволио дозволити изашло је, сљедователно и вријеме је да се без сваког одлагања вратите на Цетиње, па да овдје са обновљеним силама наставите Ваш рад у ползу своме народу, који пуно право има то од вас изискивати, а нама је добро

познато, да овдје можете нам бити полезним државним чланом, а тамо с Вама и без Вас све једно је.

Нека Вам ово служи за одговор на поштовано Ваше писмо од 8. Марта управљено на овдашњег Президента, Сената госп. Пера Томова Петровића по наредби којега и пишем вам, а од моје стране изволите примити срдачни поздрав и увјерите се да сам Ваш дојакошњи

Цетиње, 2. Априла,
1851. год. Димитрије Милаковић.

У то вријеме пада и вјеридба Срдићева с ћерком пок. Иринеја Поповића, провикара Боко-которскога, а и друго писмо Димитрија Милаковића, које гласи: „Благородном Господину Ђорђу Срдићу у Котору! По заповједи Његовог Бисокородија Г. Пера Петровића Његоша Президента Сената Црногорскога доставља Вам се ово писмо с наредбом, да бисте изволили колико је могуће прије доћи на Цетиње да заузмете мјесто у Канцеларији Ађутанта г. Данила Вуковића*)

Имајући прилике као учитељ, да често разговара с Данилом, Срдић је од њега сазнао, да се као будући Господар, Црне Горе Данило не намјерава завладичити. Поћи ће до душе у Русију, али ће се одонуд вратити као *Књаз*. Сенат ће са своје стране у том смислу упутити писмо цару.

Иза дужег одсуствовања врати се Владика Господар на Цетиње, али порушена здравља. Он је изгледао онако, како га је описао *Francesco Carrara*, пошто га је видио у Хицингу. Караров опис превео је с талијанскога на српски Срдић и штампао га у „Седмици“ 1854. год.

По доласку Господареву поврви народ са свију страна, да му приступа и љуби у руку. Владика свакога љубазно предусрете распитујући се за љетину, каква им је.

Кад Срдић напомену Господару Владици, да му је побратим Али паша Сточевић погинуо, Владика се много ражалости. Знајући, ко је Али пашиној смрти крив рече: „Нека нека, до године или најдаље до двије, окренуће се коло са-

*) Ађутант Вуковић, аустријски официр, дошао је на Цетиње као бјегунац. Доцније је пошао у Србију и Молдавију, али се опет вратио у Црну Гору. У одсутности Срдићевој заузео је његов положај у канцеларији Владичиној. За његову вјерну службу испословао му је Књаз Данило да је у Русији добио земљу и ондје живио као „Черногорскій полковник“.

свијем друкчије, па ћемо бити сви једни и свуда једнако своји, те ћемо, ако Бог дâ, сви врћи на једном гумну“.

Данила је Владика тога дана изванредно милостиво и лијепо примио.

У октобру мјесецу крену Срдић у Котор ради одмора и ту доби ово Милаковићево писмо, писано трећи дан по смрти Владике Господара.

„Господине Срдићу!

Држим чули сте жалосни глас, да се наш Господар Владика преставио ономадне (19. ов. м.) Ја сам овдје сам у канцеларији, па не могу одољети пословима, но ако мислите и даље остати у нашој служби одмах са Шутом Вуковијем Бајицом дођите, а писао сам и Господину Вуковићу да и он одмах дође, јер су сви државни послови данас панули на нас тројицу. С Богом!!

Цетиње, 21. октомбра 1851. год.

Ваш пријатељ и слуга
ожалошћени
Димитрије Милаковић.

Изгубивши Владику Господара Срдић се више не хтједе враћати у Црну Гору, но остаде у Котору уз свог таста Иринеја Поповића, а по смрти његовој прими се службе као секретар у општини которској.

Кад се је књаз Данило враћао из Русије приступи му руци у Котору Срдић. Књаз Данило понуди преко Срдића Иринеју Поповићу владичанску столицу на Цетињу, али овај са захвалношћу отклони часни тај позив, оправдавајући се дубоком старошћу.

Срдић је умро у Котору 20. јула 1887. и сахрањен је у ваведенском гробљу у Шкаљарима.

Срдић је писао кроз више година у „Српско-далматинском Магазину“,*) а штампао је своје пјесме у „Народном Листу“, што је излазио у Новом Саду. Остали су му радови разасути у „Подунавци“, „Позорнику“, „Седмици“, „Шумадинци“, „Гласу Црногорца“ и „Црногорци“.

*) Види: „Срп.-далм. Магазин“ од 1862. год. стр. 63. и од 1866 год. стр. 134.

КЊИЖЕВНОСТ

НИКОЛА I.

МОРУ

Поздрављам те, сиње море,
О ливадо течна, равна,
Ти велика просторијо,
Жељо наша преодавна!

Поздрављам те, и зачуђен,
Љепоти се твојој дивим,
А зле људе и опаке
Као икад сада кривим:

Рашта злобно раздвајаше
Дв'је стихије, дв'је слободе:
Обје дивне, силне обје —
Горе моје, твоје воде!

Но, зашто ћу клети људе?
Ето нек их Бог сад пита —
Ми смо своји, сиње море,
Нас братими крв пролита!

Хвала Богу и јунаштву
Црногорских соколова,
Ја ти сада пјесму пјевам
Уз силни ти бук валова!

И овом те пјесмом кумим:
Буди моје, море плаво,
Тако вишњи сачува' ти
Рибе и твој бисер здраво!

Буди моје, сиње море,
Дубине ти и ширине,
И тако ти свих вјетрова,
Твог иједа и тишине!

Буди моје, бродова ти,
И мучених помораца,
И лијепог плаветнила
Што ти озго небо баца!

Буди моје море плаво,
И уз камен мој пјенуши,
Док је св'јета, док је људи,
Док те сунце не исуши!

— Не можемо пропустити прилику, да не попратимо коментаром ову пјесму, коју је Краљ Ослободитељ, спјевао у најзаноснијем тренутку наше народне борбе, кад је српско

море, послије деспота Ђурђа, Балшића и Црнојевића опет пало под власт наше круне и наших владалаца.

Оне маслинаде, кроз које је пролазио деспот Ђурађ с Јерином, и онај Улцињ, испод ког су гребени и вали ослушкивали уздахе Госпође Јеле — Приморје наше, баштину наших славних отаца — вратила су стољећа као крвљу искупљену тековину побједоносном оружју нашему.

Ту палму носи наша 1878. година.

Послије двомјесечне опсаде пао је Бар у руке Краља Николе I.

На бедемима градским извјешена је наша застава. Испод Селим-бегове куле пројахао је Краљ са својом свитом до обале морске, да се поздрави с морем, од кога су српски народ раздвајала стољећа борбе, и мрке зачмалости.

И на поглед оних немирних таласа, у којима трепери величанство те равне и страшне просторије, заче се у души Краљевој ријеч, којом ће поздравити силу и тековину мора.

Не имајући уза се свештеника, који би ријечима из прадавних књига посветио моменат највеће народне светковине, Краљ ће се обратити пратњи овим ријечима:

„Соколови моји, јунаци, моји!

Ево нам мора — наше давне и прадавне жеље. Поздравимо га да буде чуварно и вјерно потомцима оних, који на копну пролише крв, да у мору сагради куле нашем сретнијем бољитку. А, знајте, Црногорци — Ја Вас тога сјећам — да су град Скадар разметале виле, не дајући му да се учврсти и сагради прије, но се у зидове његове узида невино чељаде. Ајте, Црногорци, који ће од Вас дати се мору, да нам море остане трајним, вјечним и непролазним“.

И на те ријечи паде 30 пушака из пратње Краљеве — тридесет јунака хтједе се жртвовати за сигурност мора по народном предању.

„Не, не, шалим се ја — надовеза Краљ — пођите за мном, да Вам с морем нашим наздравим море наше, море српско“.

И забраздише коњи у пличину морску. Усред мора наздрави Краљ захвативши капицом морску воду — а за њим прослиједише и сви јунаци — наздрави мору нека нам је срећно од сад па довијек.

„Буди моје море плаво
И уз камен мој пјенуши,
Док је свјета, док је људи,
Док те сунце не исуши“.

У овим околностима ваља тражити мотив ове снажне и слободне пјесме. (Пр. Уред.)

ИВО ВОЈНОВИЋ:*)

ЕКВИНОЦИЈО

СИМФОНИЧКИ ИНТЕРМЕЦО

Препуштам генију складатеља, да пренесе у позориште ову тајну еквиноцијалне олује. Из ње извире ова драма, а опет у њој налази она свој симболички смисао. Ко ће боље него музика оживљети дивљу, величајну поезију борбе између живота и смрти, било у нарави било у измученој души?

А знате ли што је еквиноцијо? — — — Чујте оркестар што вам прича! —

* * *

Пуста обала, потамњела у воденој маглуштини морскога слапа и раздртијех, оловнијех облачина. Попут ланенијех крпа, које вјетар размахива на сиромашкијем купјертама, — смучу се ниско паре набреклога ваздуха у прамовима, у клупцима, задјенувши се често у заръали криж на звонику приземнога самостана, што се тамо диже на гребенима као мртви чувар умируħега свијета.

Рибари, замотани у гуњима, стиснутијех зуба и охладњеле лулице, згрчили се у завјетрини полу-развалених кућиштина. Сви подигоше главу узгори. — На тврдоме, нијемоме лицу врте им се немирне зенице, — прате ону бијесну трку загушћелога дима, продиру сутон замагљенога, заклопљенога хо-

---

симфонички ицтермено (тал.) — музички прекид. *складатељ* — композитор. *еквиноцијална олуја* — велика олуја, која дува Јадранским Морем у време равнодневице. *величајна* — величанствена. *нарав* — природа. *слап* — брзање воде, пенушање, ломљење таласа. *раздрт* — проваљен, подеран. *попут* — налик на, као. *купјерта* (тал.) — кров. *смучу се* — вуку се. *клупци* — клубад. *криж* — крст. *самостан* — манастир — *кућиштина* — кућетина. — *узгори* — горе, на више. *загушћео* — густ.

---

*) Недавни књижевни јубилеј заслужног Ива Војновића даје нам прилике, да ову снажну симфонију ријечи, којом је надопунио своју драму „Еквиноцијо", изнесемо пред наше читаоце. Аутор „Психе", „Еквиноција" „Мајке Југовића" и „Дубровачке Трилогије" тако је привлачан, да сваким даном, који преваљује иза нас једну готову прошлост, постаје души нашој ближим, дражим и бесмртнијим. Ако су афишрани плакати и једнодушно мишљење могли објављивати urbi et orbi Оскара Вајлда највећим естетом, није далеко ни од нас ни од правичности, да тај заслужни атрибут придамо једром литерарном индивидуалитету, као што је у нашој књижевности Иво Војновић. (Уред.)

ризонта, откле се све то више, све то хрлије, све то здвојније нагађају небројни свеђ нови чопори облака.

Тако ваљада бјеже чете сломљене, распршане војске!

Хитро као то небо што лети, тамно као руља запјењелих махнитих бикова, — море, надуто пјеном, шибано кријештећим звиждањем вјетра, који га кида, лама, лупа, гута, носи, — ето и оно навалило к пустој обали истим престрашеним лијетом, истом махнитом чежњом, да побјегне од безимене немани, која се тамо, негдје из далека, из дубине, — Бог зна откле! — ваља.

Облаци се трзају без гласа. Само људски поглед види у њима и боли и борбе и метеж — и смрт. Али зато доли бјеснило мора говори, виче.... ох! виче и урличе!

Из узбурканих понора морских диже се јаук мукотрпне нарави, врисак нијемих твари, које нађоше једном и оне свој тужни, пресилни глас према затвореноме, несмиљеноме небу.

Ах! која ријеч, које слово, која рука може написати, изрећи што је плач и бијес мора, кад га вјетар дави и на вјечну муку непредобитнијех хридина прибија?

То су часи, гдје људства нестаје у бјеснилу несвладане срџбе елемената. — Све је скривено, затворено, нијемо. — У кућама шаптају уздаси, бјеже погледи преко црнијех прозора, падају зрна краљеша као капље у мраморни пехар, тињају „лумини“ испред „Госпе од седам болести“; — али гласова човечијих нема, јер нарав говори и тутњи за све, што је живо и што је мртво. — А сутон све то црњи — у црнилу! На жалима пристаништа растегло се нешто дуго и тамно, — ах! рибари извукоше шабаке и поређаше их као лијесове прије покопа. Још видим тмасту, окљаштрену мурву како завија к небу голе гране у тузи некога нутарњега болнога трзања. Али што је тамо пролећело обалом? Нешто као махање крила рањене ноћне тице — не? Оно је руб размахане удовичке хаљине. — Јеле! — Јест, она је! Држећи

хрло — нагло. *здвојно* — очајно. *нагађају* — гоне. *расйршан* — разбијен, растеран. *зайјењелих* — запенушених. *мукотрйан* — који много трпи, подноси. *несмиљен* — немилостив. *нейредобитан* — непобедан. *хридина* — стена. шаптају — шапућу. *лумин* (тал.) — кандило. *Госйа од седам болести* — Богородичина икона (јер је, по веровању, Богородица претрпела седам тешких удара). *жало* — обала, спруд. *шабаке* — рибарске лађице. *лијес* — мртвачки сандук. *окљаштрен* — оголео, без лишћа.

се међа и зидина, протрчи обалом, али је страхота ноћи заустави. — И она упрла око у далеку, далеку тмину. — Усправљена, црна, непомична у вихру, губила јој се приказа у свеопћему ништавилу. — Прам бијеле косе одмотао се испод црнога рупца — рекао би пљусак пјене на сухој, измученој хриди. — Зашто подигну блиједе руке недогледноме јаву црнога неба и црнога мора? — „Ко је оно?“ — Запита нијемо један згрчени рибар, турнувши лактом другога нијемога засјелога рибара. Овај не одговори, већ исправи зубима лулу к двијем јасним искрама, што пробијаху таму. — „Ах, Јеле!“ — промисли и разумије први рибар, те загледа се и он у оно расвијетљенијех прозораца. Два сјајна погледа — двије зраке, које пробијаху олују. — „Како има бит' мирно и вруће у оној соби!“ — промисли први рибар. — „Зашто Јеле не сједи у својој бијелој кућици?“ — промисли други рибар, — а црна Јеле нестаде. —

И они опет сами, згурени у завјетрини, упријеше широке зенице у тамну даљину, која бијаше неизмјерна.

— Дин-дон, дин-дон, — почело клецати! „Ура ноћи — ура мртвијех“ затресла се раскинута, јецава у буци мора и вихра. И прекрстише се морнари — сви успркос урнебесу чуше је. Сви! — јер је долазила не само из старога звоника и зарђалога звона, — него је вјетар дуљио и завлачио кроз гране сухе мурве, кроз дрхтаво лишће изшибанијех маслина, кроз све шкрапе, кроз све пукотине кућа и кућиштина тужнога пристаништа... Ху — ху — хуууу! — јауче вјетар пун плача дјеце, која нестаде мајкама у прождрлини незаситних валова. — Ху — ху — хуууу! — завијава, цвили, зове, спомиње црни вјетар црне дане свијем, што на свијету изгубише своје. И свуда по пристрашеној земљи савише се главе и спомену се мртвијех морнара.

Пак — ноћ би све једно ждријело, а тамо двије три пламне, пристрашене зенице бљеснуше још по жалу. — Више нијеси видио ни чучнуте рибаре. Они сједаху све на истоме мјесту, пиљећи напетим зеницама, не би ли напокон открили

йриказа — прилика. *турнувши* — гурнувши. *йрозорац* — прозор. *клецати* — тужно, дугим темпом звонити. *ура мртвијех* — сумрак (кад звоно огласи, да је време молитвама за мртве). *шкрайа* — излокана стена у води. *йрождрлина* — чељуст. *йламан* — светао, сјајан. *найокон* — напослетку.

нешто, што је ваљало да дође, — нешто, што су од сутона још чекали. — „Ах! — јеси ли видио?“ — рече у тмини лакат лакту рибара. — „Што?“ — запита нијеми додир, и два лица приближише се тако близу, да је и у тој грозовитој тмици око видјело у оку друга страшни упит. — „Гледај, гледај!“ — наставише око и лакат у тутњави заглушенијех валова. И опет све те очи, широке, нијеме, загледаше се, равно — по прилици тамо, гдје је у мирно предвечерје заборављенијех опалнијех сутона пучина тихо љубила скут небеске плавети.

Гле! — тамо доли — један бљесак. — Још један... и још један — и за час почели се ређати у недогледноме простору мали зеленкасти пламови кô стријела, али ниски, ниски и мучаљиви од ужасне даљине.

— „Да! — то је! —“

И згрчени рибари бијаху се у један мах подигли. — Иза олујнога, бијеснога сутона, иза немиле борбе вјетра и мора, ето дизала се као тврда греда, као црна завјеса, полако, али све једним кретом, од сјевера до југа, — страховита облачина, из које падаху окомити сребрни траци. — Дакле, све оно тужно вече и они јадни дани, који га претходише, — бијаху тек приступ томе ноћноме ужасу. — „Еквиноцијо! Еквиноцијо!“ — заурликаше сви у једно укочени рибари, да се чуло до краја обале.

Јест! Бијаше куцнуо час.

Притајене силе још будне нарави, безимене сјете дугијех кишнијех днева, — и жеља за несталим жаром сунца, и туробни посмјех замагљенога јесенскога неба, и спомен на плам љетнога славља, једном ријечи све што се зове живот, морало је да бије сада одлучни, коначни мејдан с тмицом и олујом земскога ништавила, са смрћу.

* * *

Мукли, далеки тутањ закотура се у тмини. Бљесак разби ноћ. Страшна греда већ одскочила над пјеном узаврелог мора. — „Људи!“ — завиче неко ужасним урликом. — „Амо!“ — вежимо циме, невјера се спрема... однијеће нас!“ — У

упит — питање. *равно* — право. *по прилици* — од прилике. *опални* — боје као минерал опал. *плавет* — плаветнило. *кретом* — покретом. *окомит* — смрт, одсечан. *славље* — тријумф. *закотура се* — закотрља се. *циме* — пајвани, најдебља ужад на лађи. *невјера* — непогода, бура.

свјетлу мућа виђеше рибари барк Американца — „Слободу“, — гдје се, разњихан, измучен, ваља усред узбуркане луке. Први ударац циклона бациће га на крај. —

И сјени нијемих рибара упутише се к страни, откле је вапај кликнуо. Један од њих заустави се на путу. Бацио чудни поглед на црну неман, која се дизала у мраку, пак се загледа на трен, завидан, у она два ситна злаћана погледа на Јелиној кући.

Мишљаше јадник да је тамо мир! Еквиноцијо! Еквиноцијо!

Интермецо доспијева. Кратка пауза.

(Срп. Књиж. Задр.).

Т:

О ДОСИТИЈЕВОЈ СТОГОДИШЊИЦИ

ЈЕДНА НАПОМЕНА

У првој свесци „Књижевнога Листа“ за г. 1901. находимо на страници 57. што неће бити излишно поновити о прослави великог нашег првоучитеља, кад се толико о његову раду и животу пише.

Под насловом *Свети Петар и Доситије Обрадовић* ту читамо што слиједи:

. . . . . Доносимо на ниже два писма ових двају великих савременика о намисљеном књижевно-просвјетном покрету српском на овим нашим странама, на којима је прије тога био провео Доситије неко вријеме. О томе његовом бављењу он сâм пише: „Пођем морем у Боку од Котора, да ту нађем корабаљ за Грецију; но у том се мјесту разболим од грознице. Намјери се на ме њеки игуман из Св. Петке из Мајина; каже ми он да је бједна ствар за грозничава мореплованије, како и јест; позове ме к себи, и наложи ми, да за моје припитаније, кад би ме грозница пуштала, четворој дјеци лекције дајем. Епископи црногорски, стари Сава и Василије, имали су и у Мајинама своје дворове, винограде и маслине; и мало подаље на Стањевини свој манастир и дворове; и тако би често с њима бивали. Тресавица како ми узјаше на врат, нипошто цијелу јесен и зиму неће да ме проће; но сваки трећи дан етоти ће. О празнику

свјетло — светлост. *разњихан* — занихан, покренут. *циклон* — велики вихор. *доспијева* — свршава се.

Воскресенија на Стањевини служим као дјакон с Владиком Василијем и с многим другим литургију; не имајући на таки славни празник нигдје никога да запопи. — Ћеш да те запопим? рече ми — барем да знаш, да си у Черној Гори био. Што Вам драго, одговорим ја; мени је све једно та сад, та послије. Једва то изречем, он учини знак старому архидјакону Стефану, а ови ти са мном: Повели“.

Ово је било г. 1764., и наводимо да читаоци боље схвате и оцијене сљедеће писмо, које је Доситије управио Владици Петру из Тријеста 9. марта 1805:

Преосвјашчењеиши, високославни господине и благоуправитељу народа!

Ваш искрени попечитељ и роду својему топли доброжељатељ јавио ми је ваше милостиво к мени наклоненије, за које вашој родољубивој милости чувствено благодарим. И мени би било, као да први ред божијим благодјетељним воздухом дишем, кад би слатким, слободним, миле матере наше Србије воздухом гди небуд дисати почео; то би за мене блаженство било. Навластито познавајући од стоусугубљених (о вашему к мени предрагоме лицу) гласова, какав сте ви љубитељ и рачитељ српске ползе и славе; а шта од овога може једном Натанаило-српском меком срцу драже и слађе бити?

Ја једва чекам, да се наше преизрјадно „Всеопште земљописаније“ у Венецији сврши, и желим ђегод међу моје сродне, миле људе поћи гди би се једно лијепо училиште ваздвигнути могло, и ако и малена, штампарија за потребу школа и цијеле нације установила. Мислио сам овдје припочекати, да се види, шта ће се из српске инсурекције родити. — Имам себи за насљедника прекрасни нарави и наука младића, који је заиста нашему роду дар неба; и за њега ми је више старост него за мене, нити би рад, да овакови предивни човјек у утјесненије и скудост дође, који је достојњеиши да Србљем на ползу лијепо и спокојно живи. Имам велику надежду, да кад великодушни и могућни рода нашега виде и упознаду, да се о свеопштем и дуговјечном наше нације добру и напретку настоји нелесно и када се ово добро дјејствитељно и очевидно покаже — да ће се међу њима јошште Божидара наћи и воздвигнути. Мјесто, које ми желимо, ваља да је обитано, не усамљено, гди растови и лијепе липе расту. Наши ученици ваља сваки дан по два сата у вртограду своме земљу да дјелају и да се никаквој мекоти не предају.

Ваше остроумље и здрави разум, милостиви мој господине, може из ово мало и даље и шире судити,

што би ми ради. Ако на нас с чим обнадеждити можете, знам да ће те то учинити човјеку, који вас обожава и пребива.

Ваше предраге милости
умиљњеиши слуга
Доситеј Обрадовић

Доситије, дакле, који је живио у Црној Гори, и то у оном питомом, дивном крају изнад Будве, жудио је, да ту једном почне дисати „слатким, свободним миле матере Србије ваздухом“ — „навластито познајући од стоусугубљених гласова“, какав је Владика Петар „љубитељ и рачитељ српске ползе и славе“. Он жели гдјегод „међу сродне, миле људе поћи“, гдје би могао „воздвигнути једно лијепо училиште“ — а уз то „ако и малену штампарију за потребу школе и цијеле нације“. У опису мјеста, на ком би требало то просвјетно огњиште основати, види се, да је Доситије мислио на онај крај Црне Горе, њему већ познате. А није сâм — има већ свога насљедника „прекрасни нарави и наука младића, који је заиста нашему роду дар неба“. Мислио је припочекати, док се види „што ће се из српске инсурекције родити“. Али завршује: „ако нас с чим обнадеждити можете, знам да ћете то радо учинити“. Из овога писма се још види, по оним мјестима: „Ваш искрени попечитељ и роду својему топли доброжелатељ јавио ми је ваше милостиво к мени наклоније“ — па: „Навластито познајући од устоусугубљених (о вашему к мени предрагоме лицу) гласова“, — да је у околини „благоуправитеља народа“ Доситије био оставио најљепшу успомену, и да је било познато његово доцније дјеловање на просвјетном пољу, те да се достојно ту и цијенио, ако не и желио; што је тим више побуђивало великог српског учитеља, да зажели „слатки, свободни ваздух миле матере наше Србије“, другим ријечима Црне Горе, јер се била тек почела дизати Шумадија, која је касније узела на себе име Србије.

На ово Доситијево писмо и на доцнију пошиљку оног „нашег преизрјадног Всеопштег земљописанија“, Владика Петар Свети овако одговара:

Благородни Господине Доситеј Обрадович!

Примио сам с пуним удовољством ваше почтено писмо такође ново печатане у нашем језику књиге, од љубави ваше к мени послане, на које чувствително благодарећи вам, сердечно желим: што би у нашем драгом роду свеђер више таквих људеј било, који би своја дарованија и труде по примјеру вашему и с таквијем, како и ви, љубезњејши мње Обрадович, на про-

свјешченије својој нацији посвјешчавали. Јесам с истиним почитанијем

На Стањевиће, 23. октоврија, 1805.

Вашега благородија покорни слуга,
Черногорски Митрополит
и ордена Св. Александра Невског каваљер,
Петар Петровић Његош.

Тада је било у Боки наступило оно мучно доба, усљед пада млетачке републике и заузећа Боке аустријском војском, које је свршило одмах почетком г. 1806, доласком руског бродовља у Боку, и за то „благоуправитељ народа“ тек у октобру одговара Доситију, и у тадашњој неизвјесности, на његову (Доситијеву) понуду, само га моли, да се „не прихвата на другу страну“ док друго писмо не прими.

Бог сами зна, какве су наде тада разгријевале оно велико срце „љубитеља и рачитеља српске ползе и славе“ — оног „великодушног и могућег рода нашега“ и „благоуправитеља народа“, како све Доситеј називље тадашњег Господара Црне Горе! Али догађаји, који су слиједили на нашем приморју осујетише све те наде и жеље обају наших тада највећих Срба....

Ову успомену из почетка XIX вијека ваља допунити одговором на питање: који је то био младић „прекрасни нарави и наука, који је заисто нашему роду дар неба“, ког је Доситије сматрао својим насљедником и с којим је намјеравао, да створи оно училиште и подигне штампарију „у слатком и свободном ваздуху миле наше матере Србије, о ком се Доситије више стара него о себи „да овакви дивни човјек у утјесненије и скудост дође, који је достојњејши да Србљем на ползу лијепо и спокојно живи“, — и с којим се справљао на рад у Црној Гори, у „великој надежди, да кад великодушни и могући рода нашега виде и познаду, да се о свеопштем и дуговјечном наше нације добру и напретку настоји нелесно и кад се ово добро дјествовательно и очевидно покаже — да ће се међу њима јоште Божидара наћи и воздвигнути“.

То је био Павле Соларић. Пред нама је „Поминак књижески о славено сербском в Млетках печатанију, великому славено-сербском народу и мудрим јега свакога званија предстатељем и просвјетитељем от Павла Соларића. В Млетках 1810. Писмени и иждивенијем греко-илиричке печатње Пане Теодосија. Сија књижица даје се туна.“

У овој књижици Соларић додирује ствар, о којој је Доситије писао Св. Петру, овим ријечима: „да и на другом јоште мјесту нешто важно са мном, по окончанију мојега земљописанија, предприњати, сирјеч у Луци Катарској сербско правилно училиште постановити, к чему је већ дјејствително

родољубива душа, покојни г. Јоан Николајев Јовович от Стратимирович, ондје опредјелио био даром свој један дом и вртоград...[1]) „но обстојателства, всегда Србљем опака, прекратила су великих намјеренија испо̀лнениje! Человјек предлаже, а Бог располаже! По тога расположенију с друге стране и у исто вријеме, изненада плане огањ слободе српске на Дунаву и Сави; изненада оживје лани име илирическо на адријатическом мору! Народи Европе обратили су очи гледати ове забвене бивше области. Радост овога прољећа поутјешила је расцвијељене музе и подигла их по свуда к пјесмотворцем да пропјевају Србљем, вопијавшим до тоље сјечујушчу пјесм с поља Косова. Какогод буде из њиљешних бореније, биће боља од бивше, судбина народа сербскога: надајмо се на Господа сил, не унивајмо и будет!“

Кад је ово Соларић у Млецима штампао, била је пала млетачка политика превласти „несносителнаго католичества с папином љутом инквизицијом;“ па усљед Пресбуршког мира Млеци су се били ослободили и аустријске власти, која још није допуштала својим „привилегираним“ Србима у Угарској да установе своју штампарију, нити су је имали; него су Млеци тада спадали у италијанску краљевину, коју је Наполеон био основао. Тако можемо разумјети ове слободне мисли и српске наде Соларићеве, које су одмах ускрсле, тек су свјежи дах слободе осјетиле.

Тако ми сада изближе познајемо онога „красни нарави и наука“ младића, с којим је Доситије имао „велика намјеренија на овим нашим странама у почетку XIX. вијека, кад су се старе државне зграде рушиле а нове подизале. „Остроумље и здрави разум може из ово мало и даље и шире судити“, што шћаше слиједити, да „опстајателства, вазда Србљем опака не прекратише великих намјеренија исполнениje!“

[1]) Отуда потиче српска фондационална школа у Србини у Боки Которској.

ДУШАН С. ЂУКИЋ

ЛОВЋЕН

Ко гробови хладне, а ко камен сиве
Зал'јевају ноћи главичасте куле;
А он мрко ћути сред свјетлости живе —
Мрко уз њег ћуте од главица куле.

Руњава му прса сн'јег са кишом бије;
Кроз вјекове вјечно исту стражу чува:
Он плећати гигант, кога никад није
Зауздала сила с мора ни са сува!

Па када га мотрим кроз мраморне ноћи
Окружена збиљом хладном попут леда,
Чини ми се да он у својој самоћи

Забринутом шутњом у даљину гледа:
И да на глас сваки, што га даје Бока.
Сјекне кивна мућа из његова ока...

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE CRNOJEVIĆ

ДВА УСКОКА

Завијених глава, а смркнута лица
Два ускока сједе на врх кршне греде;
Млако сунце млачи смркнута им лица —
Два ускока мрачно у даљину гледе.

Одмиче се бл'једо и прозебло сунце
Са пругастих водâ далекога Скадра,
Откуд б'јеле куће дв'је издаје сунце
Ко дв'је бјеле груде, ко два б'јела јадра.

Без иједне р'јечи и без игдје ишта
На громадном стјењу дв'је се душе море:
Два ускока више и не виде ништа —

Суза им је скрила осњежене горе...,
Па кад су им у мрак б'јеле круне пале
Као крвав огањ очи су им сјале....

TO BE OR NOT TO BE

И опет су пушке запламсале тамо
Гдје је црна крвца ко купина честа;
И опет је дрхтај брз а хладан само
Промрсио душе испод густог бр'јеста.

Засјали су вити и глатки ханџари;
По њима је легла рука која мори:
Устали су мрки и будни чувари —
На домак је огањ, који тамо гори...

И док свака мишка напрегнуто чека
Да засјече живо посред меса жива,
(А купину макне с близа и далека...)

Погнула је брига једног с'једог Дива.
И већ трећа поноћ и већ трећа зора
Налази га будна и без разговора...

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE

МАКСИМ ГОРКИ — Превео Мел.

ПРЕД ЛИЦЕМ ЖИВОТА

Пред мрачним лицем Живота стајаху два човјека, оба незадовољна с њим и на питање: „Што очекујете од мене?" рече уморним гласом први:

— Озлојеђен сам окрутношћу твога противурјечја; узалуд се мој разум труди, да схвати смисао живота, а душа ми је пуна сумње у тебе. Моја ми свијест каже, да је човјек најсавршенији створ...

— Што тражиш од мене? упита хладно живот...

— Срећу!... А за то је од потребе, да измириш разлоге противурјечја у мојој души: моје „ја хоћу" с твојим „ти мораш".

— Треба да хоћеш оно, што ради мене чинити мораш, — одговори смркнуто Живот.

— Ја нећу да будем твојом жртвом! ускликну човјек. Хоћу да будем господар живота, а морам непрестано сагињати главу под јарам твојих закона... Зашто?

— Говори с њим једноставније, — рече други, који је био ближи Животу; али први настави, не осврћући се на ријечи свога друга:

— Ја хоћу слободу; хоћу, да живим у складу са својим жељама; нећу да будем брат или слуга својим ближњима зато, што то закони савјести од мене захтијевају; хоћу да им будем само оно, што сам слободном вољом одаберем: роб или брат. Не ћу да будем прост камен у рукама људскога друштва, што ће га оно поставити гдје и како хоће — при градњи маузолеја за своју срећу и напредак! Ја сам човјек, ја сам дух бивовања, ја морам бити слободан!

— Чекај! — рече Живот мрачним, ледним осмјехом. Много си говорио, а ја знам, што све још желиш казати. Хоћеш да будеш слободан? Добро. Буди! Бори се са мном, савладај ме и буди мојим побједником. Онда ћу ја бити твој роб; ти знаш, ја сам хладан и немилосрдан, и предајем се само побједитељу радо. Мораш дакле постати побједитељем! Смијеш ли се упустити са мном у борбу ради своје слободе? Да? Имаш ли доста снаге за побједу и уздаш ли се у своју јакост?

Растужен одговори човјек:

— Ти си ме натјерао, да се борим сам са собом, ти си ми изоштрио разум тако, да ми попут ножа продире у дубину душе и разорава њену снагу!

— Али говори оштрије с њим! Не јадикуј увијек! — узвикну други.

А први настави:

— Хоћу да се одморим од твога непрестанога притиска. О, дај ми да уживам срећу!

Опет се насмијеши живот; тај смијешак био је хладан и сјајан попут лана:

— Реци де ми, кад тако говориш, захтијеваш ли или молиш?

— Молим..., одговори човјек.

— Ти молиш! Баш као какав просјак од заната! Али јадни човјече, морам ти рећи, да Живот не даје милостиње! Јер, знаш, слободан човјек не моли, он себи сам узима моје дарове... Али ти, ти си само роб својих жеља и више ништа! Само је онај слободан, који има снаге, да се одрече свих жеља и да се сав створи у једну! Је си ли ме разумио?

Разумио је. Спустио се пред ноге Животу као пашче и очекивао је мирно комадиће, који ће пасти с његова стола, као останци иза богатога благовања.

Тада погледаше хладне, немилостиве очи Живота у опоро, доста грубо лице другога човјека.

— А што молиш ти?

— Ја не молим, ја захтијевам!

— Што?

— Гдје је правда? Амо с њом! Све друго узећу касније, сада ми треба само правда! Доста сам чекао — и устрпљиво сам чекао. Живио сам послујући тешко, послујући без одмора, без наде. Чекао сам, али сад ми је доста! Вријеме је, да почнем живјети. Гдје је правда?!

А живот му одговори хладно и без осјећаја:

— Па узми је сам!

М. М. РАКИЋ

КОНДИР

Почуј, драга речи искрене и јасне
Једне болне душе твојој души присне,
Пре но олуј стигне и гром страшни прасне,
И немирно срце наједанпут свисне,
Почуј ове песме узалудно страсне.

Пре одсудног боја ја ти нисам дао
Копрену, ил бурму, ил аздију, као
Старински јунаци, по чему ћеш мене
Поменути када стигне удес зао
И запиште деца и заплачу жене.

Сад на разбојишту лежи леш до леша,
Племићи и себри. Лежи страшна смеша.
Ноћ се хвата. Само муња каткад блисне.
Док последње жртве стари крвник веша,
Непрегледна хрпа рањеника кисне...

Хоће ли ме наћи међу њима твоје
Бистре очи, драга? Хоће л' из кондира,

Ко претеча скромна вечитога мира,
Пасти кап на ране што зјапе и гноје?
Хоће л' пасти капља што болове спира?

Чекам. Нигде никог. Светлост дана гасне,
Ноћ просипа таму и часове касне.
Ни звезде на небу да за тренут блисне.
Чекам. Нигде никог. Уз вапаје гласне
Непрегледна хрпа рањеника кисне....

(Алманах српски и хрватски.)

ПЕРО Ђ. ШОЋ

СРЕЋА

Мило моје село! Блажена твоја простота! Ја те волим невином љубављу. Ужелим те се, кад те за дуго не гледам. Никад те не погледам, никад те се не сјетим, а да с тобом не вежем успомене првога дјетињства.

Ти си ме учило слободи. И танки опанчићи сметаху ми на ногама. Колико сам пута мајку наљутио што не хтјех да се обујем, већ да бос скакућем као сеоски голишани!

Сјећам се и сада како сам знао оживјети, развеселити се: стани босом ногом на онај врући камен илинскога сунца, поскочи као птић, рашири крилашца, па у игру...

О мило доба, срећни дани! Ви ме учите у чему је срећа. Њој нема станишта у високијема кулама, но у чистијема душама.

Успомена на вас душу ми расвјежава, као лак повјетарац љетњи дан. Невина радост тијех дана кити вијенац младости безбојним, безмирисним, али и најљепшим цвијетом.

Бриго моја, растанче с вама!

Изневјерисмо се, растависмо се — сјећање нас само веже.

Кад сан хвата, кад младо тијело и млад дух траже починка, што их успављује?.... А вас, мали моји дани!...

Мајчино тепање.

Оно вас је и будило — загрљај очев вас је одјевао!

....Село моје, радости моја, нови састанче мој! Савиј

опет својој слаткој дјеци гњездашце и оплети око њега вијенац бујног, мирисног и насмијаног цвијећа.

Срећу с драгом води срећи.

Небо, буди вазда ведро!

JEAN RICHERIN — Превео П. Ђ. Шоћ. —

РУЖИЧАСТИ БРОД

Хтједнеш ли само, запловићу на злаћенијем таласима твоје косе пут раја сањаријама украшеног, као весели морнар, кад оставља пјесковиту обалу.

Твоја хаљина, што се на вечерњем вјетру таласа, раширић своје боре као једра. И кад на мору пане мрак, твоје велике очи засјаће као двије звијезде.

Твој умилни звонки осмијех с руменијех усана бациће свјетлост пред оштрицу брода. И трака твоја замијениће барјак, а бијело лице мјесечев сјај.

Наша ће исхрана дотећи путовању: То су пољупци и пјесме, којима ћемо опити све.

Отпочинућемо ни сам незнам гдје... Онамо, онамо, на некој обали лијепе плаветне земље, под једнијем небом до лудила веселијем — у рају сањаријама украшеном.....

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE CRNOJEVIC

Д-р ФРАН ИЛЕШИЋ

МАТИЦА СЛОВЕНСКА У ЉУБЉАНИ

Попут Срба и Хрвата имају и Словени своју Матицу, литерарно-културно друштво, основано год. 1863/64.

Редовно издаје 6 или 7 књига на годину и то за чланарину од 4 круне. Књиге су дјеломично белетристичне, дјеломично научне. За прошлу годину издала је Матица Словенска двије научне књиге: 1) *„Ustava in uprava ilirskih dežel“* (устав и управа илирских земаља) — омашна књига Д-ра Богумила Вошњака. Ова историјска радња највећи је југословенски спис о Наполеоновој Илирији, коју је француски цар установио, поразивши Аустрију 1809. год., под именом „Provinces Illyriennes“. Та је Илирија обухватала дио Корушке, Крањску, Приморје, Хрватску до Саве и Далмацију. Ова политичка Илирија, којој је припао такођер и Дубровник, трајала је 4 године (до 1813). Писац је боравио и у Паризу, гдје је покупио грађу, која је основ овоме дјелу. — 2) *Vojvodina*

Koruška, од Д-ра М. Поточника. Први дио ове популарно-научне радње изашао је 1909. год., а у њему је изложена Корушка географски. Овогодишња књига има обиљежје историјско. Корушка је најсјевернија земља словенска, т. ј. једна трећина земље (јужни дио) је словенска. Тамо је Словенство највише угрожено, јер је изложено пангермаској најезди. А ипак је ова земља колијевка Словенства, јер је у њој пред 1000 година било толико средиште Словенско, да су се у њему бирали словенски војводе. С ових разлога могла би књига интересовати (а илустрована је) и Србина. — Уз ове научне књиге издала је Матица за год. 1910. и три белетристична дјела, и то: I. дио историјскога романа Д-ра Ивана Лаха „*Brambovci*“ из Наполеонових времена, затим пријевод чешкога романа „*Jan Marija Plojhar*“ од Зејера, а напокон заједно са посестримом „Матицом Хрватском“ историјски роман „*Pegam in Lambergar*“.

„Матица Словенска“ је посљедних година у тијесној свези са „Хрватском Матицом“ ради међусобног упознавања и грађења једне заједничке културе. У исту сврху издала је „Матица Словенска“ већ год. 1907. „Словенско-хрватски рјечник“, који добивају хрватски и српски нови чланови бадава.

„Матица Словенска“ има око 400 хрватских чланова. По њезиним правилима није потребно да се члан њен зове баш *Словенцем* (као што н. пр. „Матица Српска“ у Новом Саду прима тек Србе).

Пожелити је, да и славна Црна Гора даде бар неколико чланова „Матици Словенској“.

Словенске земље и Црна Гора наистакнутије су покрајине на западном словенском југу, па нека се и познају!

СЛ. Г.

ХАЈДЕМО ДУШО!

Хајдемо, душо, на сањиве жале
Адрије сјетне и хучне јој вале,
Па да у поноћ, бурну без мјесеца
Слушамо море како силно јеца.

Ах, море има пјесму непјевану,
Пјесму о палми и сунчаном дану,
Горљиву пјесму кад о хриди бије,
А сјетну када своју тугу крије.

Хајдемо, душо, ах тамо, ах тамо,
Да своме мору своја срца дамо!..

МИЛУТИН ЧЕКИЋ:

НАЈНОВИЈИ РАД Ј. МАРИНКОВИЋА

— Поводом започетих композиција „Горскога Вијенца“ —

Последње дело кога се Маринковић скоро подухватио, улажући у њега, као и увек, свој труд пажљиво и систематски, очекује се с нестрпљивим интересовањем у великом кругу оних, који искреном љубављу прате све творевине његове племените уметности. Композиција „Горскога Вијенца“ биће, нема сумње, једна од Маринковићевих најважнијих, до сада издатих, ствари — ми очекујемо још много плодних радова после овога — а свакако и најкарактеристичнија за његову уметност. Ту ће српски музичар имати прилике, да у благородној форми изрази сву дубину и узвишену простоту читавог народног осећања. И заиста, Његош не би могао наћи достојнијег сарадника за музички део свога генијалног спева од најбољега нашег композитора. Изгледа, да су они, по своме осећању за уметничку форму, у многоме близу један другоме, па је сасвим разумљиво да „Горски Вијенац“ има и нарочите привлачности за Маринковића. Његово уметничко схватање, у опште, као да би могло у овом делу показати врло сјајних примера.

А то схватање уметности код Маринковића, чија се вредност огледа у целокупном његовом раду, заслужује нарочиту пажњу — ма да је она, по себи, аксиома у културном уметничком свету — јер се многи наши музичари често оглушавају, а још више су се некад оглушавали, о извесна основна правила своје уметности. Ми ћемо покушати овом приликом, у неколико речи само, да изнесемо опште погледе који су руководили у раду нашега маестра, што ће, може бити, имати интереса за оне који обраћају пажњу на Маринковићеву композицију „Горскога Вијенца“.

Маринковић истиче, у уметничком компоновању, три главна момента: музичко дело се мора оснивати на језику, мора имати своје логике и мора бити лепо по форми. Први моменат, основни и главни, садржи у себи идеју национализма у уметности; дух нације се огледа и у делима њених генијалних представника. Није случајна појава да Бетовенова музика има једну карактеристику, Вердиева другу, а Чајковскога, на пример, сасвим трећу, различиту од осталих. Ово не треба уско схватити, као да идеја уметничког национализма, искључује индивидуализам; на против, она, у суштини својој садржи у себи баш ту идеју индивидуализма, у најширем смислу саме речи.

Разумљиво је онда зашто је Маринковић имао толике борбе да издржи у своме раду, кад се зна, да су странци

увек доминирали музиком код нас. Он је морао ослобађати нашу музику, вокалну пре свега, варваризама, које су уносили у њу ти страни музичари, без осећања за српски језик, а на које се публика ипак постепено навикавала. Својим делима лепим и интересантним по форми, оригиналним и дубоко импресивним, он је давао узорите примере српске музике, која је увек тако блиска нама, јер се оснива на нашем језику, јер је прожета српским духом. Маринковићева стваралачка моћ је заиста велика; то је један од оних људи који одбацујући сваку предрасуду и рђаву традицију, стварају нове школе, започињу читаве периоде у културној историји. Као што је Палестрини, својом обрадом Грегоријанског појања, прокрчио пута црквеној музици, а Глук, својим класичним операма, започео нову епоху у световној музици, тако и Маринковић ствара утрвене стазе нашој младој музици. После Корнелија Станковића, Јосиф Маринковић представља најзнатнију личност у српској музици, а једну од најмаркантнијих појава нашег уметничког живота у опште.

Већину Маринковићевих ствари чине песме — хорске, solo и дуети — увек необично добро успеле. „Хај, трубачу!“ је, може се слободно рећи, за нас оно што за Французе марсељеза; „Једна мајка“ и „Молитва“ су, нема сумње, најимпресивније ствари, које је српски композитор дао. Поред композиција ове врсте, Маринковић је такође радио и за позориште. Његове „Суђаје“ значе први озбиљнији рад у нашој драмској музици, од кога се тек с позорнице почиње обраћати већа пажња на правилну акцентуацију речи. У даљем току осетног развића нашега маестра, нарочито с погледом на форму, композиција „Горскога Вијенца“ биће, вероватно, синтеза свију добрих елемената Маринковићеве музике, чијем пречишћеном уметничком осећању као да потпуно одговара класичан српски стил — да се тако изразимо — самога спева.

Али композитор наилази, у изналажењу музичке форме за поједина места, и на извесне тешкоће. Монотони десетерац „кола“ — ту се „кола“, свакако, морају узети као „хорови“ у античкој драми — није ни мало погодан за какав интересантнији ритмични изражај. На супрот овоме „запевка сестре Батрићеве“, јединствена по своме акценту, даје композитору благодарног материјала за снажну ритмичну форму. Познавајући Маринковићеве наклоности, нарочито за лирске моменте, можемо унапред судити, да ће ово место бити, вероватно, најјаче у целокупној обради спева.

Истичући овако у опште рад Маринковића, ми смо хтели само нагласити унапред значај његове композиције „Горскога Вијенца“ за нашу уметност. Маринковићево име увек заслужује толико пажње. Међутим, на саму појаву ове

музике у целини мораће се још дуго чекати. У овакве ствари потребно је уложити много студија, а оне ће, вероватно, одвести композитора и у Црну Гору, да се ту, на самом извору, позна с карактером народног певања.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

Кад је прошле године наш буџет предвидио једну до стидљивости чедну своту за Црногорско Народно Позориште, биће да је у томе лежала зебња, може ли наше друштво, коме се даје једна оваква установа, издржати пробни камен. Можда се је и рачунало, да ће народно Позориште послужити само циљевима ad hoc, па да ће одсуство буџетско-бирократских разлога однијети у неповрат и оно без чега данас наше пријестоничко друштво не може да буде. Укратко: ballon d' éssais, коме је допуштено много тога, и спрам кога морају очи посматрачеве бити увијек на пола затворене.

Нама је још у живој свијести, с колико је бесмислених ограда стварано ово позориште. Њему су саме прилике одредиле у почетку неактивну улогу. Неке буржоаске ситнарије, неко тражење домаћих специјалитета на тлу, које је далеко од могућности да их даде, неко наивно, готово племенско такмичење, а к томе ограничено буџетирање и полуцивилно управљање! Како да из свега тога не буде и срџбе и комике и незадовољства!

Но, остављајући на страну све ове појединости, које су хирургу потребне, јер без њих би била смањена вриједност његова ножа, за нас је важан моменат егзистенције самога позоришта, па њему и желимо посветити ове ретке.

Коликогод је прозаично удешавати биланс у једној установи као што је позориште, толико је ипак забавно из тих штурих бројева изводити конклузије. Биланс нашега позоришта, који може бити најјачи аргуменат данашњој управи пред надлежним факторима, одаје једну карактеристичну истину, наиме, да су наше позориште одржали они грађански кругови, којима је оно ненадокнадивом потребом. Оно, што прелази снагу наше пријестоничке публике, а у позоришним благајничким књигама оставља кометску свјетлост непокривених обвеза, има се приписати малој пажњи родитеља, т. ј. саме државе. Ако од свеукупних издатака држава сноси само 8. дио, а све остало пада, рецимо са 5 дијелова, на грађанство, онда у тој сразмјери лежи и похвала и жалба за оне, којима припада једно, а којима друго. Свакако је од жалбе искључен наш грађанин, који идући за

својим умним напредовањем, учвршћује добре разлога егзистенцији једне од оваквих установа.

Не знам, да ли ће бити игдје позоришта, које ће независно од акцијског капитала или државне изобилне помоћи, безбрижно постојати. Зашто да се у нас, онда, чине покушаји: може ли неко да живи без воде или ваздуха?

Неумјесно је очекивати од оваквих установа стваран какав новчани успјех. Тај успјех може да се нађе само у изравнању расхода са приходима, а добит нека се тражи ондје, гдје се губе инвестиције школа, цркава, библиотека, академија, стипендијалних заклада и т. д.

Раскинувши једанпут с несолидним експериментима, да се од цијелих подузећа стварају половичне наивности, управа је добро поступила, кад је свој ансамбл учинила стручним, глумачким. Тиме је позориште задобило и спољашну вриједност и лакоћу у свладавању репертоара.

Да тај репертоар није, крај свег тога, ништа замамна, јасно је само по себи. Драма је сведена на најужу основу, а на даскама је завладала комика с пјесмом — оно што доводи до „приближног буџетирања“. У томе не треба кривити управу, јер она у оваквим приликама и не може да помишља на озбиљну, тешку, социјалну драму и — гледати празна сједишта с помрчином буџетском. Нашој публици још конвенира сентиментална романтика и гримаса комичарева. Вријеме ће донијети и у томе напретка!

Жао нам је што новоангажовани чланови, изузимајући г. Вучићевића с госпођом и донекле г. Хајдушковића, не чине према ранијим члановима никакву аквизицију за наше позориште. Ту је један покушај, добро смишљен додуше, довео управу на faux pas. А кад уз то још улоге слиједе неприродном подјелом не може бити говора о правом естетском успјеху, кога ипак траже и улазнице и образована публика.

Ипак с нешто више воље и пажње на свим странама и са свију страна може бити говора о постајању нашег позоришта правим позориштем. — d —

БИЉЕШКЕ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

50-ГОДИШЊИЦА ЊЕГОВЕ СМРТИ

„Устаће Украјина, засјаће сунце правде и к њему ће се узнијети молитва слободне дјеце ропских отаца...“

У овим одмјереним ријечима снажне и велике душе лежи сав књижевни и национални значај пјесника бучнога Дњепра и бескрајних украјинских степа, пуних импресивне љепоте и дубоке народне жалости. Степа! Украјина! За њом су уздисали толики народни мученици и у њеној биједи и љепоти налазили све више љубави за њу. Пјесник ју је љубио због њених идила и снажне прошлости, у којој је народ водио борбу за слободу, а сви остали је завољеше, јер је своја ма како била биједна и понижена. Ништа није љепше и узвишеније него љубити отаџбину погажену и сломљену. Силвије Пелико, Мацини и Леопарди томе су најбољи примјер. За то је и Тарас Шевченко јак и недостижан у својој величанственој, мисаоној и крвавој лирици. Његови стихови падају као жива ватра, а одјекују као ријеч извађена из срца, у часу кад дивља деспоција и пусто пашовање кметских господара ковитла мачем над главама, корупција изједа жиле народне, а страх и очај одузимају вид, мисао и ријеч. Он се испиње у таквим приликама на видик народним масама и постаје путоказом праве народне борбе. За то и јесу његове пјесме савремене у социјалном, политичком и националном погледу. Свештенство и племство однароћује се и он га шиба својом оштром сатиром; тјесногруди руски милитаризам угњетава и потоње услове за украјинску слободу, и он га побија идејом правде и слободе. Насупрот руској идеји о спасу Словенства у знаку цара и православља, ставља Шевченко либералнију и стварнију: укидање кметства, религиозна слобода, зближење племства и пука, слобода говора и штампе, поштивање малих народних скупина и њихових традиција.

Његови напори за демократизацијом читавог народног живота одведоше га 1848. у Сибир, ту заслужну тамницу читавог умног напретка Русије. Из ње се амнестијом врати послије десет година са свима знацима душевне депресије.

Шевченко је рођен 1814. као син сељачких родитеља, који су стењали у јадном и сиромашном кметству својих господара. Примијетивши у млада Шевченка велики дар за сликарство, његов га властелин посла у Петроград на сликарску академију. Године 1848. издаде прву збирку својих пјесама (Кобзар) и од тог времена пјесник Шевченко запусти сликара Шевченка. Умро је за не пуне три године (1861.), које је провео послије сибирске робије на слободи.

Украјински Руси прослављајући 50-годишњицу Шевченкове смрти наиђоше на непријазност званичних руских кругова. Цензура је руска заплијенила издање „Кобзара“, преиначила на свој начин програм ове народне свечаности и — забранила подићи на већ одређеном мјесту споменик Шевченку...

Утјешљива је појава, да су многа руска друштва и научни заводи, којима часно предњачи Петроградска Академија, испунили своју дужност према успомени тако знаменита човјека као што је био Шевченко. Оно слободоумље, које из свега рада пјесникова избија, а које је далеко и од помисли, да буде тјесногрудо и заслијепљено шовинизмом спрам Руса и Пољака, може у овој прилици разоружати и најгрубљи конзерватизам. Шевченко је био и пјесник и патриота и слободоумник и Славен, који је своју љубав за народ искупио десетогодишњим мучеништвом, па му ваља и одати несебично признање над свима предрасудама и дивљим народносним противностима. Украјинцима поздрав, а Шевченку до вијека слава и част!

Mel.

---

† ANTONIO FOGAZZARO.

Уједињена Италија тугује над гробом свога народног романсијера и пјесника Антонија Фогацара, који је 7. марта преминуо у свом родном граду Виченци. Они, које потреса највише смрт једне од оваквих књижевних појава, назријевају у смрти 69-годишњег старца ненадокнадив губитак по националну књижевност, у којој ваља измирити све могуће контроверзије друштвеног, политичког и умног живота једне државе и народа. Има их — а и с разлогом — који на глас о смрти Антонија Фогацара јадикују, да је Италија изгубила свога другог Манцонија. Фогацаро је по њихову

суду био најчишћи и најистакнутији експонент правог талијанског мишљења, које је нашло израза у умјетничком литерарном стварању тихог и одмјереног сенатора римског. Оно што је Густав Фрајтаг Њемцима то је Италији Фогацаро, ма да Фрајтаг своју индивидуалност никада није жртвовао скученима пријетњама курије и страшилу смијешнога индекса — тој посљедњој вјетрењачи некада страшне инквизиције. Док је могла, она је спаљивала живе људе као Ђордана Бруна, а касније је у својој немоћи сву умну тековину слободних мислилаца огласила као „јерес“ за своје правовјерне.

Не може се одрећи вриједност и значај Фогацаровој појави у модерној књижевности; али се не могу ни повлачити криве паралеле између њега и D' Annunzia. Сваки од њих припада своме свијету, и то тако разноврсном и опречном као што су сиједе усиђелице и, рецимо, данашње модернисте. Док је Фогацаро покушавао да у својим неким дјелима измири папинске догме с народним осјећањем, дотле је D' Annunzio оборио све оно, што је баш из тих папинских догма штетно дјеловало на живот нове Италије.

Да се не задржавамо на предугој анализи Фогацарових дјела ми ћемо поменути, да је од њих најбоље оно, што је објелоданио 1895. „*Piccolo mondo antico*“, нека врста историјског романа, у коме су изнесени с вјештом једноставношћу неки одломци из историје талијанског ослобођења. За тим је дјелом слиједио његов роман „*Piccolo mondo moderno*“, у коме су изнесене све оне разлике, које као у Тургењевљевом дјелу „Оцеви и дјеца“ осјећају двије генерације по свршеном дјелу народног уједињења. С новим добом јављају се и нови захтјеви времена, захтјеви нове социјалне и филозофске борбе.

Пред четири године објављен је његов „Il Santo“, који је због својих модернистичких тенденција стављен на индекс. Недавни роман „Leila“, требао је у једну руку да пред курију оправда и ублажи ауторово слободоумље, а у другу да донекле одбрани погледе и мисли пишчеве. Уз ове радове новелистичке Фогацаро је учинио и у драми два покушаја, који својим љепотама стилистички више дјелују него драмском снагом и техником. Фогацаро је настојао у својим дјелима измирити домовину и вјеру и вјеру и науку. За то су спомена вриједни и његови филозофски и социјално-политички списи.

Фогацаро је рођен 1842. Mel.

ШЕКСПИР или БАКОН?

Ма да је већ неколико вјекова прошло од оног времена кад је умро Шекспир, класични писац драма с неколико варијација у своме имену, — литерарни историци немају мира. Необично изгледа свијету, да би један stradfordski глумац могао бити аутор оним дјелима, која су уз Софокла створила узор и теорију за градњу тих литерарних облика. Колико год има лаковјерности у људској природи, толико има и скепсе. Зашто онда да се од Шекспира не ствара у ово благословено доба један нови Хомер, т. ј. хо ме хорон, онај који не види, слијепац? А ако већ не може бити слијепац добро је учинити га плагијатором или бар проблематичном личношћу. Литература и људска образованост у томе случају добивају наравно огромну тековину!

Као да је битно да се на „Хамлету“, „Мекбету“ и „Краљу Лиру“ потписује Шекспир, Бакон, какав енглески лорд или каква пропалица, па ма он био и компилатор! Ну, можда је то и добро, да бар неки научењаци стекну законито занимање и за свој живот и за оне подозриве алузије земаљских законика, који од својих грађана траже коректност с видљивим етикетама и запосленост, макар и — беспослену. Дакле, три се у главном странке боре (као оних седам градова за Хомера!) ко је тај несретни Шекспир. Једни, наравна ствар, кажу: варалица, глумац, који је на један полицији још непознат начин дошао до ове славе и памети; други опет упиру прстом на лорда Бакона, чувена философа и још чувенијег подлаца да њега означе аутором, а трећи — — ти приписују дјела, у којима је јединственост ријечи и душе над сваку сумњу, некој тројици водених енглеских грофова.

А зашто баш њима? упитаће згранути пријатељ Отела, Цезара и Ромеа. Е, за то, што је у оставштини једнога од тих грофова (Routland) морао исплатити неки крвни сродник Шекспиру 44 шилинга „за пола-професионалне услуге“!

Три рукописа, у којима би могла наћи изоштреност Шерлока Холмса много благодарних поставака, говоре на уста тих литерарних педаната у три неједнака гласа. А ту долази и опорука Шекспирова и неки његови рукописи, који читаву ствар још више замршују.

Бакону се Шекспирове драме не могу приписати због његове ерудиције и оних грубих омашака у ортографи и подацима, којима Шекспир обилује. Водени грофови, ако су и имали каквих обвеза спрам Шекспира, могли су до њих доћи и на тај начин, што су куповали од Шекспира стихове, као и већина ондашње аристократије, за коју је добар стих вриједио колико и скупоцјена дијадема или један крин у њиховим племићским крунама.

Није ништа необично, да је у овом ситничавом послу избила на површину и мисао, није ли и сам Бакон, кога желе номинирати, као правога Шекспира, један фриволни плагијатор, који се није устручавао да плијени и старе класичне и савремене писце?

Но, док ма коме ентузијасти овог питања не пође за руком да установи откуд и зашто ријеч Шекспир на по гдјекојим рукописима Баконовим, ми ћемо се радо предавати до тада па и послије уживању, што нам га дају савршени типови Цезара, Јага, Хамлета, Брута, Ричарда, и толико осталих других... —Н.

MINERVA

— У Риму излази у недјељним свескама „*Minerva*“, која доноси у изводу биране чланке из свјетских ревија, тако да онај који добива ово периодско издање не треба трошити новац за скупе ревије, ни вријеме за читање дугих расправа, а цијена је овог тако економног листа само 11 франака за иностранство.

У једној од посљедних свезака „Минерва“ доноси чланак под насловом *Бакон учитељ политичке вјештине* од Rovas-Robinson-a, који је изашао у новембарској свесци „Nineteen Centry and after-a“.

У томе чланку наишли смо на једно мјесто, које одговара државном и историјском позиву Црне Горе. Писац тога чланка, хладни и практични Инлез, обраћајући пажњу својих сугрђана на мисли великог филозофа из његовог дјела *Права величина држава*, доноси из те књиге овај став:

„Утврђени градови, арсенали пуни оружја, коњи најбољих сојева, топништво и слично, све то не представља него овцу у лавској кожи, ако народ није храбар и ратоборан. Много је примјера, по којима се може судити која је разлика између бројности и храбрости. Тако се може тачно утврдити да је први услов снаге једне државе ратоборност становништва.

„Није истина да је новац први чинилац (као што се обично говори), кад су у народу малодушном и разњеженом мишице олабавиле. Солон је добро рекао Крезу, кад му је овај хвалисаво показао своје злато: „Господару, ако дође ко узима гвожђе боље од твога, његово ће бити све ово злато“. Зато владалац, који нема војску из свога народа, састављену момцима снажним и храбрим, не смије рачунати много на своју снагу.

„Главни је услов силе и величине, да се народ занима највише оружјем и да се тим занимањем поноси као особитом чашћу.

„Народ, који се не вјежба оружјем, не може се надати да ће постати великим. А с друге стране историја нас учи, да државе, које се дуго вјежбају оружјем, чине чудества.

„Државе, које желе да постану велике, морају прије свега пазити, да осјећају увреде и да не трпе дуго изазивања.

„За тим треба да буду готове, да прискоче у помоћ својим савезницима.... Не може сматрати себе великом, држава која није готова да изађе на бојну пољану тек јој се укаже праведан узрок рата.

„Нико не може бити здрав без вјежбања (тјелесног), и одиста једној држави најбоље је вјежбање частан и праведан рат. Грађански је рат сличан врућици; али спољни рат као сваки други рад разгријева и подржава тијело у добром здрављу, јер у лијепом миру људи ослабе и подлегну покварености“. Т.

РАД. ВАСОВИЋ

ТРАГОВИ ЛЕДЕНОГ ДОБА У ЦРНОЈ ГОРИ

Горњи рад изашао је у 30. књизи „Годишњице Николе Чупића“ у Биограду 1911. год.

В. Васовић, који је предпрошле године био у Црној Гори, походио је Ловћен и Дурмитор с његовом околином, па је веома марљиво и с пуно критерија проучио оба терена. Уз Цвијића, Хасерта, Хорака и Виљаса де Рењи ови прилози долазе као добра принова и допуна научном истраживању леденог доба у Црној Гори.

По мишљењу Васовићеву његушко и цетињско поље права су поља, којих су дна заравњена наносним материјалом. Та су поља имала раније исту конфигурацију земљишта, какву је и данас сачувала добрска и цеклинска жупа. Тако се једино и могу тумачити Велика и Мала Груда, Санкова Гомила, Хумци и Вигањ, кршевити гребени, (гомиле), који избијају из наносног материјала. Дубина наносног материјала зависи од првобитне његове пластике.

Карактеристично је, како се Цвијић изразује о бившим глечерима на Ловћену. Он каже, да нема нигдје ни у Ивановој алуги, ни у Коритима ни око Бабљака и Штировника седимената, ни топографских облика, који би на старе глечере опомињали. К томе, да шљунак цетињ. поља нема никакве непосредне везе са старим глечерима, те да није ни

флувиоглацијалног поријекла, јер је на Ловћену био само један глечер, који се од Језерског врха према његушком пољу спуштао.

Васовић је над самим цетињским пољем у Бјелошима нашао супротно Цвијићу усанулих глечера. Он је то показао на великим блоковима углачаних и неуглачаних стијена, на великом броју облица с крупним шљунком и пјесковитом глином, који је сачуван у једном лучном бедему, својом испупченом страном окренутом према цетињ. пољу. Између Бјелошког сокола и Иванове алуге лежи Снијежница која личи на типски цирк, који је отворен према Бјелошима и Цетињском пољу. Од овог цирка, па све до Бјелоша налази се очврснут и растресит шљунак подинске морене, а на Бјелошком заравњу је материјал крајње морене с врло лијепим примјерцима углачаних, избразданих и изгребених стијена. Из Снијежнице, главног лежишта старога бјелошког глечера, циједио се је глечерски поток, који је с флувиоглацијалним материјалом утицао у цетињ. поље. Вода је у почетку отицала кроз поноре, којих има неколико, а крупнији материјал остајао на површини. Понори су ушљед велике навале воде и фл. глац. материјала морали бити запушени, те вода није могла сва отицати, а цетињ. поље морало је бити претворено у карстско језеро, које је сав фл. глац. материјал нивелисало у једну хоризонталну раван. По нестанку глечера језеро је могло још дуго трајати све док се појединн понори нијесу почели отварати, којима је језеро отицало. Ово исто вриједи и за Његушко поље, које је засуто фл. глац. материјалом онога глечера, чије је лежиште било у цирку у ком се још находи језеро испод самог Језерског врха. Што се тиче области Дурмитора ту су ранији испитивачи потпуно негирали глечерске трагове. Прве трагове леденог доба, на Дурмитору је констатовао Цвијић, који је нашао дилувијалне морене, које чине бедеме око Шкрчких језера у Валовитом и Добром долу, а и типских глечерских трагова једино у котлинама Великог и Малог језера у Шкрки. Код Цвијића најниже морене имале су висину од 1700 м. Тек кашње други глациолози, који су студирали трагове леденога доба у Црној Гори нашли су их и на другим мјестима а и на много мањој надморској висини. Васовић је трагове старих глечера опазио још у Жабљаку, по Језерима, Буковици, Шавнику, Крњеву, никшићској планини и т. д.

Жил Пајо: **Васпитање воље** пријевод Јов. М. Јовановића*). Ово је други пријевод, што га српска књижевност добива овом књигом. Ранији Стајићев пријевод, пун нетач-

*) Издање књижаре С. Б. Цвијановића, Београд. Цијена 2·50 пара,. у повезу 4 динара.

ности и површности примљен је у нас с похвалом обзиром на значај самога дјела. Заслужни књижар Цвијановић добро је поступио, што је и укусном опремом и течним и сигурним пријеводом надомјестио ранију Стајићеву књигу. Техничка страна самога издања и прикладност формата чине ову књигу и крај њене вриједности и гласовитости (пријевод са 29 франц. издања!) још привлачнијом. — Не би смјело бити српске куће у којој та златна књига не би била учитељем, савјетником и васпитачем.

Алманах хрватских и српских књижевника. У нашој књижевности, која својим јединственим језиком захваћа два национална подручја, чини импозантну појаву „Алманах хрв. и срп. књижевника.“ Народи, који желе доћи до свог уједињења послужиће се језиком и културом као најбољим средством да утру путове својој новој политичкој и државноправној ери. Нема сумње да је јединство језика најсигурнији знак, у ком се могу остварити идеали разривених и раздијељених, па ипак једних.

Не велик бројем сарадника, а одличан у својој спољашњој форми, с добрим доказом пробраног књижевног укуса „Алманах“ је изишао пред нашу јавност, да јој видно представи, с колико истинске снаге располаже млада генерација хрватског и српског имена. Додуше ту има мјеста приговору, да је рад ове врсте тек дјеломичан (а то признају и покретачи „Алманаха“), али се ипак не може одрећи једри и ведри дах, који лахори из оних пропријеђених страница ове значајне публикације. Не упуштајући се овом приликом у дубљу оцјену свих књижевних радова, садржаних у њему, ми не можемо здруженом органу наше заједничке белетристике отказати љубав и поштовање, које он збиља и заслужује.

„Алманах“ је тековина здравога, смишљеног прегнућа, па се он као добар почетак сам собом добро и топло препоручује. —

Евгеније Н. Чириков. Даровити и снажни руски новелиста и писац познате драме „Јевреји“ прославио је уз знатно учешће руских литерарних кругова свој 25-годишњи јубилеј. Тврд у своме реализму, а оштар у опажању и познавању руског провинцијалног живота, вољан да с највећом слободом уђе у занимљиво ткиво руске душе и да свој вјештачки рад опточи лаким хумором, успио је убрзо да задобије пространи популаритет. Чириков припада оном типу писаца, код којих литература није само слатка умјетност већ и служба слободи и истини. „Дубоким чувством хуманости и истинског демократизма — рекао је један од говорника том приликом — састављене су његове слике страдалника и угњетених, које је он узео у обрану у име опће људске правде.

Ослушкујући руску душу, напојену ароматом народне поезије, мирисавих њива, поља и шума наше отаџбине, он је као ико знао проникнути шумску тајну и њен говор и суштину младих срдаца".

Од многобројних његових радова спомињемо нарочито најновију књигу његову *„Плијен људске страсти"*.

Српска литература има у пријеводу више Чириковљевих приповиједака.

Толстојева драма: Љешина. У оставштини Толстојевој нађена је до сада непозната драма „Љешина", коју је Толстој написао још у 80-тим годинама прошлога вијека. Садржај јој је укратко овај: Жену једнога чиновника заволи неки богати фабрикант и жели је учинити легитимном женом. Муж сазнаје то и олакшава жени нови брак тиме, што фингира самоубиство. На обали Москве оставља своје одијело и одлази нетрагом. Његова жена на тај начин постаје удовицом и сретном женом фабрикантовом. Но брбљавост првога мужа кога сви зову „жива љешина", износи читаву ствар на видјело, а суд је коначно рјешава. Драму је откупило московско умјетничко позориште.

Свесловенска изложба у Прагу. Како је познато 1913. год. одржаће се у Прагу свесловенска изложба, за коју су отпочеле опсежне припреме. Централном изложбеном одбору сједиште је у Прагу. До конца овога мјесеца биће конституиран чешки народни одбор, а и Руси живо раде на оснутку свог народног одбора у овој ствари. Свака словенска народност имаће своју нарочиту изложбену организацију. Како се јавља из Прага преузео је рад на оснивању јужнословенског одбора познати наш пријатељ Д-р Вратислав Черни, па ће у том послу доскора кренути у јужнословенске земље. Изложба је пројектирана у врло великом стилу. Павиљони биће израђени у карактеристичним слоговима појединих словенских народа. У заједничком одјељењу приказаће се сликарство, скулптура, музика и литература. Драмска умјетност биће такођер заступана, па ће се том приликом приказати знатнија дјела славенских драматичара. Наша је Отаџбина преко Министарства Просвјете позвана да учествује у тој изложби, што ће она без сумње с највећим маром и учинити. Колико нам је познато Г. Министар намјерава ускоро повјерити питање ове изложбе једној нарочитој комисији на проучавање и приједлог.

Изложба словенских новина у Београду. У Словенству до сада јединствену прву изложбу новина имаћемо ове године у Београду, за вријеме трајања свесловенског новинарског конгреса од 27/10 јуна до 2/15 јула закључно.

Почела је да функционише нарочита секција Српског Новинарског Удружења, која има искључиво да се стара за спрему и приређивање ове и на Балкану и у Словенству у опште прве изложбе, која треба да престави развитак словенске штампе. Изложбом овом прославиће се уједно и десетогодишњи јубилеј постанка и рада Словенског Новинарског Савеза, који и свој десети, јубиларни конгрес држи у Београду.

Предлог овој изложби потекао је са српске стране. Кад је почетком децембра прошле године у Прагу држана седници главног одбора Свесловенског Новинарског Савеза, присутни члан главног одбора г. Иван Иванић изнио је и опширно образложио свој предлог, да се у Београду ове године приреди прва изложба словенских новина. Његов предлог потпомогли су у истој седници Србин г. Петар Деспотовић, директор „Српске Заставе“ и Чех Ј. Мишковски директор „Наше Хласи“. Предлог је Иванићев наишао на одобравање и свесрдну потпору код осталих говорника г. г. В. Клофача, Ј. Холечека, Ј. Хејрета, Г. Николова, А. Кунте, В. Червинке, Шмид-Бошеа и др. Било је само размимоилажења у томе, хоће ли ова изложба бити скромнијих или ширих размера. Бугарин г. Николов је предлагао да изложба новина у Београду буде само српска или југословенска, а тога су мишљења били и још неколики чланови главног одбора, али је Иванић, помогнут Клофачем и Холечеком, успио разлозима задобити главни одбор Савеза за своје гледиште, те је тако и решено да изложба новина у Београду буде у великом стилу, — свесловенска. Савез је умолио Српско Новинарско Удружење, да се поред конгреса прими и приређивања ове изложбе, што је Удружење и прихватило радо.

Поред чланова Удружења, налазе се у овој секцији још око десетак његових књижевника и зналаца словенских језика. Преко разних словенских новинарских Удружења позваће се редакције свих словенских листова да пошљу примјерке своје на изложбу; где Новинарских Удружења нема, као у Русији, Словачкој, Црној Гори, Истри и Лужичкој Србији писаће се сваком листу посебично и позваће се на учешће на изложби.

Изложба чешких листова, изгледа, да је већ готова трудом г. Фр. Ховорке у Прагу. Она ће бити експедована у своје време у Београд. Српској секцији на изложби обраћа се нарочита пажња. Ту ће бити изложени сви српски, и најстарији листови још из 18. века, па ће се преставити зачетак и развитак српске штампе.

Биће израђен и први каталог (библиографија) целе словенске штампе и раздаваће се на изложби. За изложбу треба послати само један број од сваких новина у два примерка на адресу: „Srpsko Novinarsko Udruženje Beograd (Srbija).

† **Роберт Толингер.** У Шапцу је недавно умро познати српски компониста и хоровођа Роберт Толингер. Покојник је стекао особитих заслуга у нашој народној музици својим дугогодишњим, успјешним радом. Једно извјесно вријеме пробавио је Толингер и у нас на Цетињу као наставник музике у нашим научним заводима. Био је врстан челиста, те је као такав неко вријеме и концертовао.

† **Фр. Уде.** Недавно је умро у Минхену познати њемачки сликар Уде, знаменит са својих многобројних радова међу којима се истичу његове колористичке студије и старозавјерни сижеји. Наслањао се је много на правац француских колориста и натуралиста. Рођен је 1848 у Волкенбургу у Саксонској, те је једно вријеме припадао војничком сталежу, а послије се одао сликарству изучивши академију и Минхену. Запала га је почаст, да је у тој истој академији дјеловао знатан низ година као професор, а год. 1896. учини га берлинска умјетничка академија својим правим чланом.

† **Фридрих Шпилхаген**, један од плодних њемачких писаца умро је 26. фебр. у Берлину. Рођен је 1829 у Магдебургу. По свршетку правних наука одао се студији филозофије. Посветивши се сасвим књижевности бавио се је много превођењем с француског и енглеског. Као литерат остао је без јачег изражаја. Недостатак умјетничке концепције и приказивање живота тек путем имагинације, учинише све његове радове блиједима и извјештаченима. Најбоље му је дјело „Problematische Naturen“, које је и преведено на више језика. Њемачка литература, која у квантитету воли гледати своје великане, губи у Шпилхагену великог продуцента. Не узимајући у вид саму тежину његових радова, доста је споменути да Шпилхагенова цјелокупна дјела захваћају ни мање ни више већ 22 свеске — а то је сасвим доста, да се таквом збирком лијепо повезаних књига задовољи многи добродушни њемачки библиоман.

Примили смо на приказ:

Алманах хрватских и српских књижевника. Загреб—Биоград, Цијена 5 перп., за ђаке 3·50.

D-r Franjo Bučar: *Sokolsko slavlje u Beogradu i Sofiji.* Zagreb 1910. Цијена 1 К.

Ст. Сремац: *Путујуће друштво.* Приповетка. Изд. С. Б. Цвијановића. Београд 1910. Цијена 1. дин.

А. Гавриловић: *Седамдесет анегдота из живота српских књижевника.* Београд 1911. Изд С. Б. Цвијановића. Цијена 1. дин.

НАРОДНО ЗДРАВЉЕ и НАРОДНА ПРИВРЕДА

Д-р ЈОВ. СТ. КУЈАЧИЋ

О СТУДЕНИ

Студен утиче на тијело различито. Њезин утицај може да буде, као и код врућине, мјестног и општег карактера, т. ј. она може да утиче на цијело тијело у опште или пак на поједине његове дијелове. Утичући на цијело тијело студен може према својој јачини да проузрокује брзу смрт, т. ј. да се дотични помете, и да буде директни узрок разним болестима, као што је мишићни ревматизам, разни живчани болови (невралгија), катари, слузокожа, запаљење бубрега и т. д. С друге опет стране студен ствара у извјесним увјетима врло згодно земљиште за појаву много тешких, особито заразних болести, као што је ревматизам у зглобовима, запаљење плућа, јектика и др.

Лакши учинци са стране студени обично се у народу зову простудом. На њих се у опште обраћа веома мало пажње па чак и са стране многих љекара. Катари у носу (кијавица), ждрлу, гркљану и бронхима (бронхити) обично се називају, разумије се сасвим погрешно, *прозеблином* без обзира на то што све те појаве могу често да буду веома опасне па чак и судбносне доводећи за собом тешке неизљечиве болести и прије времену смрт. Колико ли је само жртава пало имеђу осталога од саме јектике баш зато, што се неизлечени бронхит узео, као лака „простуда“, и као такав оставио без пажње и икаква лијечења често баш и зато, што је и сам љекар рекао, да *ту нема ништа* и да ће болест проћи брзо и без лијечења.

Простуда може да наступи и без утицаја велике студени. У таким приликама њој иде на руку с једне стране нагла промјена спољашње ваздушне температуре а с друге сувишна влага. Тако се н. пр. врло лако и брзо назебе, ако се изађе у лакој одјећи из прегријане собе на поље, гдје је температура много нижа. То се највише дешава зими, гдје се изађе из собе, угријане до 25° и више, напоље, гдје је мраз по неколико гради испод нуле. Нијесу ријетки случајеви, особито међу неукима и необавијештеним сељацима, да се по ноћи ради разнијех потреба чељад дижу из топле постеље па онако гола и боса излазе из вруће собе на студен, која неки пут бива веома јака с вјетром, свијегом и кишом. То је у опште тако озбиљна и честа појава, да јој се мора и нехотице приписати велики значај и обратити на исту најозбиљнија пажња. У нашем свакодневном животу има тако много најразноврснијих примјера, гдје се јако истиче рђави и управо опасни утицај нагле температурне измјене на тијело и на његове разне дијелове. Загријаном играчу у топлој сали доста је у много прилика, да само изађе онако врућ и знојав без горњег капута напоље или у другу хладну собу, па да се разболи и умре од јектике. Тако на изглед незнатни узроци покосили су и косе често између осталога многе младе и још неискусне младиће.

Температурне промјене много јаче и опасније утичу, ако је дотично лице уморено и загријано. Тако могу чак и незнатне промаје да постану опасне и да проузрокују простуду и уз љетне врућине. Знојено и угријано чељаде раздјене се и сједе у собу с отвореним прозорима, да се разхлади и да почине. Њему међутим ни на крај памети не стоји, да такво расхлађивање може да му шкоди. Има чак тако невиних и незнатних на изгледу примјера, који су слични поступак платили брзом и наглом јектиком.

Рђави утицај нагле температурне промјене јако се погоршава, ако је околни ваздух препуњен влагом или ако је вјетровито вријеме, јер и једно и друго утиче већ само по себи на понижавање тјелесне топлоте.

У свим у опште случајевима, гдје се простуда може довести у међусобну узрочну свезу, с разним болестима, њезин се опасни учинак оснива вазда на некој збрци и измјени, коју она производи у тијелу, особито у области крво-

тока и састава саме крви. Доказано је, да се под утицајем студени раширују кожни крвни судови и да у њих долази много крви из унутрашњих дјелова тијела. То је узрок ономе познатоме руменилу лица и руку, које се на студени редовно опажа. У самој крви најјача се измјена догађа у црвеним крвнм зрнцима, јер се она под утицајем студени у велике распадају и губе од своје боје (хемоглобин). На тој се појави оснива једна доста тешка болест, која врло често зависи од утицаја студени, а зове се *хемоглобинурија* т. ј. у мокраћи се лучи из крви њезин важан састојак хемоглобин. Колико је крв осјетљива од утицаја студени, види се већ и по томе што је често доста, да ненавикнуто лице скваси ноге у студеној води па да се појави та болест.

Све те и таке измјене воде за собом јако слабљење и у свим осталим тјелесним састојцима и, што је веома важно с хигијенскога гледишта, њиховој физиолошкој радњи. Слабе дакле и сокови и ћелије свију појединих тјелесних дјелова, а то баш и јесу најважнији чувари и браниоци тијела и његовога здравља од свију многобројних нападача из спољашњег свијета.

Тако стање унутрашњег органског нереда даје повода разним бацилама, које су до то доба биле у тијелу тако рећи скривене (латентне), да оживе, ојачају и узму већи мах, да се нагло умноже и развију, да тако рећи освоје цијело тијело, да му уђу у крв и проузрокују једну или другу тешку заразну болест. Тако несумњиву узрочну везу међу утицајем студени и заразним болестима доказао је цијели ред најразноврснијих проба с разним животињама особито с кокошкама и морским свињчићима.

Утицај студени на поједине дјелове тијела изражава се према степену своје јачине. Лакши се облици слично изгорелини карактеришу црвенилом, пришговима и ранама. Ако је учицај био јачи и дуже трајао, то се дотични дјелови смрзну тако, да у њима престаје сваки знак живота у опште, послије чега већином наступа смрт (гангрена) смрзнутога органа. Од таке врсте простуде обично пате крајњи дјелови тијела, прсти ногу и руку, уши и нос, као најудаљенији од срца, ради чега је у њима слабији и спорији оток крви. Важно је знати, да тако промрзавање наступа необично брзо и сасвим изненада. Смрзнути дјелови могу се опет повратити

у нормално стање, њихова укочена ткива размрзавају се и постају мека, крвоток се у њима поново успоставља, повраћа из се обична боја, топлота и осјетљивост. Тако се дакле може промрзнути дио тијела повратити у пређашње здраво стање без икаквих рђавих посљедица.

Ако је утицај студени невелик а траје дуго на поједина мјеста тијела, то могу да се на истима развију извјесне киле разне величине од обичног жуљеликог отврднућа и отока коже до величине средњих разливених љешника. Та је болест позната под именом *ѣерниони* (perniones) а најчешће се дешава у праља, куварица и у опште у оних лица, која су приморана својим занимањем, да држе руке или ноге дуго и често у води или иначе да их излажу трајно утицају студени. Дотични дјелови тијела усљед тога или отијечу или се на њима појављују ограничене гуке разне величине. Под трајнијим утицајем студени могу из речених гука да се развију ране, које у опште доста тешко зарастају. Како отекли буганци и гуке често јако сврбе и горе, то приморавају дотично лице на често и јако чешање. Сврбеж се веома појачава у топлини особито ноћу у топлој постељи, а што је сврбеж јачи, то и чешање може да дође до таког степена, да се ноктима начине ране, које се послије развију до извјесне величине и постану врло упорне према лијечењу.

Колико су развијени и већ израњављени *ѣерниони* с једне стране упорни према лијечењу, у толико су опет с друге док не дођу до рана врло уступљиви. Доста је само, да се обољели органи уклоне од даљега утицаја студени, па да болест брзо прође и све гуке сасвим ишчезну. Појави перниона много доприноси тијесна обућа, јер у њој ноге усљед слабијега крвотока, много прије и лакше зебу и тиме, разумије се иду на руку појави болести.

Зато треба пазити, да је зими обућа што пространија и што топлија. Зими су најподесније меке вунене чарапе, врх којих треба да су цревље тако простране, да ни мало не стјешњују прсте да се они могу слободно у границама њихове могућности кретати. Уз то и ноге, као и остало тијело треба привикавати на студен и температурне промјене. Љети је у ту сврху добро често ноге умивати хладном водом и што више у кући и у башти ићи необувеним. Такво навикавање и чвршћање ногу предохрањује не само од перниона него

и од других много тежих болести, које се јављају као посљедица простуде. Што се тиче предохране и чувања руку од студени, то је потребно поред ношења рукавица свако вече пред лијегањем намазати руке каквомгод машћу. То се баш препоручује оним радницима, чије руке морају да су дуго у води или иначе под утицајем студени. Глицерин с уљем, свињска маст, вазелин, обични лој и т. д. све су то добра средства, која се могу с успјехом употребити противу мјесног утицаја студени.

Најтеже мјесне појаве, као посљедица јаке простуде појединих дјелова тијела, то је без сумње тако звана *гангрена* (мјестна ограничена смрт појединих дјелова тијела), која наступа, ако се који орган усљед дужег утицаја јаке студени смрзне и на вријеме опет у живот не поврне.

Да би се што поузданије претекла и отклонила та веома тешка болест, потребно је поред оних мјера, које предупређују само промрзнуће, умјети повратити већ промрзнути дио тијела у живот. Прије свега никад се не смије промрзнути орган нагло одмрзнути, јер се доказало, да у таком случају гангрена може да наступи и онда кад иначе не би иначе тога било. Зато чим се опазило, да су појављују знаци промрзнућа, одмах треба дотично мјесто трљати најприје самим снијегом док не почне да се појављује реакција у облику црвени, која наступа чим се почне обнављати опток крви. Затим треба наставити трљање студеном водом па тек иза тога прелазити с промрзним дјелом тијела мало по мало у топлије увјети.

Много озбиљније опште посљедице од простуде захтијевају и много опширнији начин предохране од њих. Како код утицаја студени немамо нити нам је познат какав одређени покретач онога органског нереда, кога простуда у нама производи, то и мјере предохране морају бити много стручније и много опсежније. Савременој хигијени много се лакше борити с једном заразном болешћу, чији је главни узрок у облику микроба добро познат и изучен него ли оном, чија је природа посве непозната.

Противу општега утицаја и учинка студени веома је потребно као једно од најважнијих предохраних срестава постепено навикавање на студен и на све темперетурне промјене и непогоде времена. Тако привикавање или *каљење* тијела треба да се почне од ранога дјетињства и да се систематски

редовно врши како у кући под сталним родитељским надзором, тако исто оно треба да буде редовни предмет циљелог школовања од почетка па све до свршетка истога.

Како и којим начином да се врши каљење и чвршћење тијела, то је без сумње једно од најважнијих хигијенских питања у томе погледу. Чим да се почне и шта све да се у ту сврху као најбоље и најцјелисходније употреби, то су питања, која треба, као најважнија имати пред очима, кад хоће да се тијело кали, чвршћа и на најразноврсније метеоролошке измјене привикава.

Да се сачувамо од утицаја јаче студени, треба да свакодневно прозебамо, другим ријечима треба да се цјелисходно обучени привикавамо на вјетар, снијег, кишу и мраз. Кретање, тоцињање и друга сходна кретања по студени и рђавом времену веома су корисни за каљење и предохрану од судени. Ова је врста каљења особито корисна за дјецу. Њих треба добро обући и пустити, да се на студени само ако није прејака, играју и трче. Уз то је веома добро чешће се купати у студеној води и свако јутро без разлике и љети и зими прати студеном водом прси и руке, јер се у томе састоји гимнастика коже. Та кожна гимнастика проузрокује дубље дисање и тако рећи јаче провјетравање плућа. То бива зато што студена вода раздражујући кожне нерве утиче преко истих на она средишта у мозгу, која управљају дисањем. Ради тога је умивање прсију хладном водом корисно још као снажни лијек противу свију оних болести, које имају свој основ у слабој радњи плућа. С тога је потребно да се и кожна гимнастика помоћу студеног отирања, обливања и купања уведе упоредо с општом тјелесном гимнастиком као обавезни предмет у све школе и да се као дијететско-хемијско моћно средство подигне и стави на оно мјесто, које је имала још у стари Грка.

Како се рђави утицај студени вазда оснива између осталога и на сувишном губитку тјелесне топлоте, то је потребно, да се вазда и у свим приликама тијело чува од таквог сувишног губитка и да му се што боље и цјелисходније надокнађује онај расход топлоте, који мора да се под утицајем студени дешава.

Оба се та захтјева најбоље задовољавају с једне стране одијелом и становима, као заклонима и скровиштем од сту-

дени и од свију других непогода из спољашњег свијета, а с друге стране добром храном, као среством за произвођење и одржавање унутрашње животне топлоте.

Одијелу је задаћа, да као посредник између спољашњега ваздуха и његове ниске температуре и човјечје коже регулише тјелесну према измјенама спољашње температуре. Оно дакле треба да буде удешено, да чува тијело с једне стране од рђавог утицаја студени, т, ј. да оно не губи сувише од своје сопствене топлоте, а с друге стране исто тако од јаке сунчане жеге.

Одијело је најбоље вунено. Оно се мора ваздa уређивати према топлини и температури спољашњег ваздуха. Што је вријеме хладније, то и одијело треба да је дебље и топлије. У топлијим мјестима и у топлије доба године оно треба да је много тање и лакше, како би мање сметало испаривању тијела и регулисању његове температуре. Одијело треба особито да је танко, лако и порозно у љетње врућине, јер је тада температура ваздуха или једнака или чак још виша од тјелесне. Одијело треба равномјерно да покриве све дјелове тијела изузимајући лице, врат и уха.

Што се тиче хране, то она у опште мора бити добра и обилата. Како се тјелесна топлота развија већином на рачун масти и угљених хидрата, то је у борби и предохрани од студени особито добра и потребна маст и шећер, јер и једно и друго прелази брзо из цријева у крв и тамо под утицајем крвног кисјеоника гори и развија потребну тјелесну топлоту. Више пута је потврђена вриједност тога дијела хране, где је извјесно лице било изложено необично јаком, како општем тако и мјестном утицају веома оштре студени. Зато се и препоручује, да се свуда, гдје су извјесна чељад, особито путници, изложена јаком мразу, употребљује уз добру јаку масну храну још и шећер било онако сам по себи било пак с храном или с разним пићем, као чајем, топлим млијеком и т. д. Како се шећер уз то може лако свуда уза се носити, то путници, који морају да газе снијег и да се излажу ударцима јаког мраза и мећаве, нека ваздa носе са собом по неколико комадића шећера, које ће од времена до времена јести. Доказано је, да је шећер веома добар још и противу умора сваке врсте. Усљед тога му се, дакако хигијенски значај удвостручује с гледишта предохране од рђавих посљедица од студени.

Многи, разумије се, сасвим погрешно држе, да је у борби са студени добро и корисно алкохолно пиће. Међутим је доказано и утврђено помоћу веома многих посматрања, да је оно на супрот веома опасно. Опасност се тог скроз неваљалог пића оснива на отровном утицају, кога чини алкохол на цио наш организам, особито на разне пробавне жлијезде, живце и мозак. Веза између рђавог утицаја студени с једне и алкохола с друге стране најјаче се очитује у појави, која се дешава у кожним крвним власастим судовима (капиларима). Постоје међу кожним нервима двије особите врсте, које стоје у свези с кожним крвним судима. Једни их сужују а други раширују. То су дакле раширioци и сужиоци (vasodilatatores и vasoconstrictores) крвних жила. Под утицајем алкохола наступа парализа тих нервних кончића и усљед тога лабавост крвних судова. Ови се рашире више него обично и крв појури у њих из унутрашњости тијела. Зато и наступа онај пријатни осјећај топлоте и загријаности, што се приписује добром учинку алкохолног пића. Међутим то не даје алкохол сам по себи, него она топла крв, која у разлабављену мрежу крвних капилара дође изнутра и донесе тјелесну топлоту, која се чувала као резерва за теже случајеве. Долазећи тако у тјешњи и шири додир са студеним ваздухом, тјелесна крв губи много од своје топлоте и тако се тијело хлади мјесто да се гријe од алкохола, који се с том намјером пије. Тако неразумно прибјегавање алкохолу веома се често плаћало главом чак у оним приликама, гдје без њега никако не би дошло до таке судбоносне катастрофе. И научно је утврђено, да се под утицајем алкохола снижује температура тијела. Дакле алкохолна пића не смију се употребљавати као средство противу студени.

МИЛО М. ВУЈОВИЋ

Фрагменат из наше народне привреде

У овом чланку сувишно се је и дотицати историје о држању козе у прошлости, толико ћемо напоменути, да је коза од вајкада позната и гајена у Азији, Африци и јужним предјелима Европе; у средњем вијеку њена крда су била најмногобројнија од свију домаћих животиња. Но у скорија времена, нарочито од кад се је окренула особита пажња шумској економији, козе су добиле велики број непомирљивих непријатеља, па и ако не вазда с најбољим разлозима. Овоме је зачетак још почетком XIX вијека у западној Европи, кад су гласовити економи и пољопривредници подигли глас, да козу треба потпуно истријебити; и та струја повођења текла је до скора непрекидно и на штету гајења коза. У посљедње вријеме и код нас се је то осјетило, па чак се је почело и остваривати, тако, да су читава села па и капетаније коначно уништили козе.

Да је коза штетна по шуму и шумске крајеве, нема спора, али она никад не представља оне ужасне страхоте, које јој љубитељи шума приписују. Под њиховим упливом и најкултурнији народи козе су звали, *шумски луѣежи*, рачунајући, да она доноси само пустош — али, данас се каже и *козица је сиромашка кравица*, што је врло лијепо и праведно карактерише нашег сељака, особито узимајући у обзир ону масу сиротиње, која не би могла имати „бијеле капљице“ да није козе.

Највећи доказ у корист држања козе бити ће тај, што у најновије доба њено гајење достиже највеће сразмјере у Њемачкој, Швајцарској, Белгији и у Сједињеним Државама Сјеверне Америке, а разумије се, тамо је њено одгајивање сад рационалније и није строго везано са питањем шумарства.

Коза је једна од најмљечнијих домаћих животиња, јер количина млијека, које даје, прелази њену живу тежину преко 10 пута, а нијесу ријетки случајеви и преко 15 пута. У сразмјери са живом тежином, коза производи скоро на пола више млијека него ли крава. Њена млијечност зависи већи-

ном од паше, а у многоме и од саме природе пашњака, јер гдје су ломни и сувише каменити брдски предјели са слабом мјестимичном пашом, гдје мора да се врза за појединим залогајем брсти и траве, а при том гдје су још осојна и дивљачна мјеста — разумије се, да и млијека мање даје, него ли у крајевима гдје у близинама има доста и добре хране. Кад се пак коза, поред паше, добро храни и у шталама, она даје чисто невјероватно велике количине млијека. Хофман рачуна, да једна коза добро држана и храњена у штали, *даје* чисти годишњи приход од 60 перпера.

У Њемачкој рачунају на једно крдо, које се уз добру зимску храну већином држи на пашњаку, сљедеће приходе на појединo грло:

приходовано:	млијека литара 420 по 15 пара	П	63·60
	вриједност јарета	„	4·—
	„ ђубрета	„	15·—
	свега:	Пер.	82·60
расходовано:	4 квинтала сијена по 7. Пер.	П	28·—
	со, простирка, интерес на кап. и др.	„	10·—
	свега:	Пер.	38·—
Чиста добит перпера			44·60

Према подацима, које можемо сигурнима рачунати, коза такође и код нас даје добре приходе. Истина, годишња производња млијека, као код све наше стоке, врло је различна, што долази од већ истакнутих узрока, као и од умјешности и вриједноће самога власника — домаћина; она обично варира између 130 и 400 литара. Козе се код нас музу 180 до 220 дана, а наши домаћини ријетко кад да држе она грла, која дају мање од 1 литра (кила) млијека, дочим нијесу ријетка ни она грла, која дневно дају 2 па и 3 литра. Према овоме средња производња може се узети као најмања 1 литар дневно, тј. 200 литара годишње. И користи од козе код нас можемо рачунати овако:

приходовано:	млијека литара 200 по пара 20	П	40·—
	вриједност јарета	„	5·—
	„ ђубрета и длаке	„	2·—
	свега:	Пер.	47·—
расходовано:	зимско храњење	П	14·—
	интерес на капитал	„	1·50
	дација и чобанство	„	1·50
	свега:	Пер.	17·—
Чист приход:			30·—

Козе сиромашних домаћина вазда су у мањем броју, те скоро вазда боље држане и њихова производња млијека је већа.

Осим тога што коза даје тако обилну количину млијека, она има још и то преимућство, што је њено млијеко најздравије, како за одрасле тако, а и још више, за дјецу; то долази од туда, што коза врло ријетко прима туберкулозну (јектичаву) заразу, те њено млијеко могу без бојазни трошити болесници и сви па и не кувано. Ово код нас има тим више важности, што се над стоком води врло слаба санитарна пажња; што краве врло лако и често оболијевају од туберкулозе, и што се ова посредством млијека лако преноси. Има купатила и лијечилишта, у којима се троши искључиво козје млијеко.

Млијеко од коза садржи доста масти, а сувих материја више него ма које друго, те зато је и храњивије од млијека друге домаће стоке. Оно, истина, има неки доста непријатан вољ, али, ако се козе више баве на чистом ваздуху и ако имају довољно кретања, то се врло лако осјећа: осим тога, тај мирис је непријатан у самоме почетку употребе млијека ономе који није никад трошио козјега млијека.

Дакле, од козе добивамо: здраво и снажно млијеко, које још служи и санитарним мјерама, као и за израду масла, сира и скорупа; месо, које се особито тражи с прољећа од младе јаради, као и од одраслих с јесени за сушење (кастрадину); кожу и длаку, које вазда имају добру цијену и сигурну прођу; и изврсно ђубре; особито за тешке земље, а које је у култури дувана од неоцјењене користи.

Издржавање коза није скопчано с великијем трошковима јер будући је ситна по тјелесном склопу, то стаје (штале) за исту нијесу скупе нити захтијевају какве особите грађе. Што се пак тиче исхране, коза је и у томе скромна, особито њена зимница стаје јефтиније него ли ма за коју другу врсту домаће стоке. Али коза је пробирач у храни, и на то се мора особито пазити; она неће оне хране, која расте на влажним и смрдљивим мјестима, неће труле и умрљане; она гдје има, бира биље које мирише. Коза по природи својој најрадије брсти, али и траву исто тако радо једе, особито сочну. Простор за слободно кретање јој је неопходно потребан.

Између власника коза и заштитника шума постојаће и даље непомирљива борба, јер су оба у праву. То долази већином од туда, што гајитељи коза немају довољно опрезности кад козе изводе на пасишта — а свако мора признати да коза може да учини неоцјењиве штете, а особито у младијема шумама. Но с друге стране, они који заштићују шуме опет толико далеко тјерају, да је сама ријеч *коза* за њих постала несносна. И заиста коза је у томе толико лоше сређе, да ријетко ко хоће да поведе рачуна о оној користи, коју она може да даде сиромашноме земљораднику. Та се корист истиче особито у извјесним крајевима наших брдских

предјела, гдје ломни кршеви и слаба вегетација у њима, не дозвољавају држање говеди и оваца, а коза ипак са својом хитрином за пролаз и скакање, може у њима да опстане. У оваквим предјелима, па и у онијема блажије природе, користи које коза даје не даду се ничим надокнадити. И ту морамо бити опрезни при истребљивању коза, које се заиста неби смјело никад учинити, јер користи од њих могу се далеко предпостављати штетама, које могу да учине на извјесним ограниченим просторима шуме или огољелим врлетима, за које треба сасвим други начин пошумљавања, а не само забранити га приступу козе. Па и при самоме извршењу пошумљавања или обнављања шума изданцима, то треба постепено изводити, а по потреби смањивати и ограничавати број држања коза, и прописати строге казне за похаре забрана, али не никад коначно истријебити козе, и тијем одузети сиромасима могућност, којом себи стварају највећи дио годишњег смока.

Као што смо већ видјели, вриједност козе код пољопривредника је велика; она је осјетна и у онијема земљама у којима народ стоји на већем ступњу привредног развоја, а још већма код нас који смо у томе заостали, пошто је наша производња много ограниченија.

У високим предјелима сјеверне, западне и источне Црне Горе, гдје су ријетки, повећи земљовити простори, на испребљавање коза не смије се ни помишљати, јер, може се рећи, да становништво овијех крајева о кози живи, а одузимати му ту могућност, значило би, стварање нових путова за Америку, којих посљедице ми и до сад јако и свестрано осјећамо. Кад би им се одузело држање коза не би им се имало ничим надокнадити, јер у многим крајевима због сурове климе, тешко сазријевају и жита, а за друге привредне гране осим сточарства, бар за сад, нема ни говора; сточарство опет своди се већином на држање коза, јер само за њих има животних услова.

Што се пак тиче јужних крајева, тј. оних у којима успијева винова лоза и јужно воће (маслина, смоква и шипак), тамо се гајење коза може лакше ограничити, јер привредникови су приходи многобројни. Но и у оваквим мјестима на смањивање броја коза, могло би се радити пропагандом и савјетима, али не строгијема и једновременијема наређењима, као што је то већ почето.

Кад козе заиста не би биле корисне, и кад њихова корист не би била већа од свију штета које уз добру пажњу могу учинити, без сумње не би се данас онако радило у свијема државама модерне агрикултуре на побољшању гајења и умножавања коза. У Њемачкој, Швајцарској, Енглеској и Белгији постоје нарочита удружења за поправку, потпомагање гајења и умножавања коза. У истом правцу раде француски и ита-

лијански пољопривредни листови и периодични часописи. Медицинска Академија у Француској, својом одлуком од 8. априла 1902. године препоручује такве листове; а најгласовитији свјетски агрономи траже начина за умножавање и побољшање коза. На пољопривредним изложбама у Њемачкој награђују се и одабрата козја грла.

Наше козе у Црној Гори припадају *европској* раси; осим ове познате су још двије расе, *азијска* и *афричка*. Док азијске и афричке козе имају тако чисте одлике, да их је врло лако распознати — европске су врло различите, како у погледу тјелесног развоја, величине, боје, дужине длаке, рогова и т. д. још су различитије у способности за млијечност.

Међу расама коза највише се цијени, у погледу њиховог главног задатка млијечности *малтешка*. То је коза са острва Малте, гдје се на простору од 95 квадратних миља, гаји преко 30 хиљада коза. Малтешка коза има дугу длаку, боје је бијеле, црвенкасто бијеле, а може се наћи и црне; обично су без рогова — шуте; нога су кратких, а труп им је пун и крут; уши су им дугачке и обично им висе; виме им је толико развијено, да им сисе често до земље дотичу. Ово је најмлječнија раса коза, она дневно даје $3^1/_2$ до $5^1/_2$ литара млијека, а често и више. Малтешке козе у Паризу гдје их добро хране у шталама, дају до $6^1/_2$ литара дневно. На Малти козе пазе и хране особито добро; за вријеме муже, уз добру пашу, дају им око $2^1/_2$ кгр. бобовог зрна; а зими уз добро сијено дају им опет највише боба. Обично на један или два мјесеца испред козлења, они масирају вимена у коза тј. најприје их чешкају а послије и мало јаче трљају по вимену сваког дана два пута. Малтези кажу, да козе тако постану мирне за мужу и дају много више млијека. Малтешке козе, а још више њихови мелези, распрострањени су прилично у многим крајевима Европе, особито на југу.

Као што рекосмо европска коза је врло различита, како по тјелесној грађи тако и по млијечности. Међу овијема највише се цијене козе из Швајцарске. Швајцарске козе се у велико извозе, нарочито као приплодна грла, у Француску, Холандију, Италију, Њемачку и Аустрију. Швајцарску козу називају и *алпинска*, она је главни представник европске козе. Код неких пасмина длака је врло дугачка, тако, да по неки пут длака с рамена — особито код јарчева — бива дугачка до 60 центиметара.

Међу швајцарским козама најчувенија је пасмина *санска* (Saanethal) из катона Берна. Неки стручњаци тврде,*) да млијечност Санске козе превазилази и саме малтешке, и да дневно даје од 4 до $6^1/_2$ литара. Санске козе из реченога кантона плаћају се од 60 до 70 перпера, па и више, и то дви-

*) Wilsdorf и Peer.

зице од једне године. Сем ове пасмине швајцарских коза, још се много цијене: *тагенбуршке*, *аџенецлске* и *фрембуршке*.

Сем коза, које се цијене због млијечности, има и таквих, које се гаје још и ради лијепе и скупоцјене длаке, као што су *ангорска* и *кашмирска*. Прва се гаји у околини града Ангоре, а друга — Кашмирска у великим планинама источне Индије, као и обалама ријеке Урала, гдје станују Киркизи. Длака је у ових коза дуга, бијела и рудаста попут свиле; од ње се раде чувене тканине из Кашмира и Тибета.

За поправљање козјих раса, учени пољопривредници пробали су све могуће начине. Најпознатији начин поправљања стоке, укрштање, т. ј набављање мушких приплодних грла познате расе, па спаривање ових с домаћом расом, код коза није показао баш најбољи успјех, као што то бива код остале стоке. То је доказ, да је коза много тјешње везана за прилике и природу мјеста гдје се гаји, него ли ма која друга врста, и да околина и флора на њу више упливише него други услови, јер код побољшања коза, најбоље ресултате дао је избор приплодних грла или такозвано поправљање у сопственој крви. То значи, да је козу најлакше, најсигурније и најкорисније поправљати, бирајући за приплод међу домаћом стоком она грла, која дају највише млијека, која су најкрупнија, најразвијенија и здрава; тако исто, и јарчеве бирати вазда од најбољих коза и само њих остављати за приплод. Но и поправљање укрштањем не треба омаловажити, и ако оно може да користи само код оних гајитеља, који имају добре пашњаке и удобне штале, и који могу и хоће поклонити више пажње његовању стада.

Кад би у опште код нас, мјесто идеје уништавања, било и помисли на поправљање коза укрштањем, без сумње, да би најбоље и најсигурније било пробати са санском пасмином из Швајцарске, јер је то једна иста раса са нашијема козама и ако су је богати услови за живот начинили толико благороднијом. Блискост поријекла у укрштању игра врло важну улогу.

Нема сумње, да ће ово неколико ријечи изнешених у корист заштите гајења коза, многоме изгледати сувишно, па можда и неумјесно. Али, то ће бити само онима, који непознају довољно прилике и економско стање нашега земљорадничког свијета, или онима, који из недовољног познавања самога предмета, мисле, да би се са истребљавањем коза довољно учинило, да се наша огољела и кршевита брда покрију зеленом шумом.

Кратак преглед рада Привредног Савјета

сазватог у редован сазив од 1. до 8. марта ов. год.

Неће бити без интересовања, да изнесемо један кратак извод оних питања, која је Кр. Привредни Савјет на својим сједницама првог редовног сазива од ове године претресао, и по којима је, као консултативно тијело, доносио своје мишљење.

О самој важности установе Привредног Савјета и обиму њиховог огромног рада који обухвата сва привредно-финансијска питања нашег државног организма, сувишно је овде доказивати, али ми ћемо се дотаћи оних питања из привредне области, која је Савјет расправљао, и у кратко ћемо изнијети савјетско мишљење о истима. Ово ће бити тим интересантније, што износећи, то представљамо чисту слику стања пољске привреде и ступањ њеног данашњег развоја у Црној Гори.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

I.

Поводом многобројних жалба, које су појединци, а већином трговци, упућивали Министарству унутр. дјела, да им се дозволи *увоз стоке из пограничних мјеста Турске Царевине* — што је због искључења Турске из санитарне конвенције забрањено — Савјет је дао своје мишљење овако: да се трговцима у опште не дозволи ни у будуће увоз. Привредницима пак, да се дозвли ограничени увоз, под најстрожијим санитарно-ветеринарним мјерама — и то, под условима:

1) Да земљорадници могу увозити говеђа грла способна за приплод, у колико својих не би имали, и то: једнога бика, двије краве које могу бити и с теладима, а такође и пар волова за орање; сва увезена приплодна грла, да морају држати најмање једну годину, а ораће волове најмање 6 мјесеца.

2) Да земљорадници могу увозити до 30 оваца за приплод — у колико својих не би имали — са којима могу да имаду и 1 до 2 праза, а које морају држати најмање једну годину; ако ли земљорадник не би био у стању купити одрасле овце, да му се може дозволити увоз од толико јагњади, и да их мора држати док од њих добије прво јагње.

3) Да се дозволи увоз копитара сваке врсте способних за рад, а пастуси само они, који буду имали најмање 148 цм. висине на пантљици, а уз то, да одговарају условима једног доброг приплодног грла.

4) Да се забрани увоз свиња и коза.

Да се под именом земљорадника не би чиниле ма какве недозвољене трговине, Савјет је мишљења, да дозволе за увоз стоке привредницима дају племенски капетани; да дозволе могу бити дате само на онолико грла, у колико појединн домаћин не би имао својих, да допуни више означене бројеве за поједину врсту; да се дозволе дају, само на пријаве од најмање 10 привредника једновремено пријављених, о чему ће капетан извијестити дотичног марвеног љекара, а уз овакав извјештај, да има назначити и мјесто на коме ће се стока превести у границу. Ако ли би мањи број привредника (од 10) захтијевали, да им се даде дозвола за увоз стоке, да им се може дозволити, али с тим, да трошкове марвеног љекара, за извршење прегледа стоке, сносе сами; да марвени љекари воде спискове прегледане и увезене стоке, и о томе редовно извјештавају Одјељење Народне Привреде; да се сва увезена стока има тетовирати при пропуштању и прегледу на граници.

Ради сигурности финансиског контролисања и могућности санитарно-ветеринарског прегледа, да се увоз дозволи само на опредијељеним пограничним мјестима, и то: Каменичком-мосту, Смоквици, Ржаничком-мосту, Колашину, Андријевици и Левер-Тари.

Даље је Савјет третирао питање о увозу сточних производа, те је такође и по томе питању донешено мишљење, да се у интересу домаћих произвођача, сточни производи забране увозити из Турске. Остала питања, по увозу пољопривредних производа, да се оставе и даље условном регулисању примјена царинских тарифа и закона, а да се исте, ни у једном случају не могу аболирати према појединцима.

II. О унапређењу сточарства.

Сточаство је једна од најважнијих грана пољске привреде код нас, јер највећи дио наше домовине ограничен је на главно занимање са сточарством. Поред свију напора, које је држава до сад чинила за унапређење сточарства, Савјет је увидио, да би требало још већу пажњу поклонити овој тако важној привредној грани, како би се осјетио бржи и јачи напредак у истој, те је донио своје мишљење:

1.) Да се путем избора приплодних грла домаће стоке приступи побољшању сточарства а уз то упоредо, да се по појединим у том погледу главнијим мјестима, установе биковске и пастувске станице. Избор приплодних мушких грла да се отпочне најприје у нахијама: Катунској, Ријечкој, Црмни-

чкој, Приморској и Љешанској, па затим у Зети и Бјелопавлићима. Да се овоме избору приступи што прије, да се по могућности у поменутим мјестима изврши још током ове године, како би се идуће године могло приступити у осталим крајевима. Избор имали би вршити марвени љекари, а кастрацију неспособних, шкартираних грла могли би вршити и вјештаци у оним мјестима гдје их буде имало, иначе то ће чинити марвени љекари;

2.) Да Одјељење Народне Привреде, према буџетској могућности, набави још ове године неколика бика страних раса које су код нас опробане, и да их уз оне које већ има, према увиђавности, даје извјесним општинама или земљорадничким задругама на употребу за приплод. Да се купе два или три хата арапске крви, који ће се такође са онима хатовима које Одјељење већ има, разашиљати по појединим мјестима за вријеме припуштања.

III. О унапређењу виноградарства.

Резултати доданашњег рада на унапређењу виноградарства код нас уродили су добрим плодом, јер поред тога што је одбрана лозе од пероноспоре и других њених болести, постао обични редовни рад наших виноградара, успјело се је, да се подигну у довољној мјери расадници у којима се производе стратификацијом и другим начинима окаламљене домаће и др. врсте европске лозе на подлози разних америчких лоза; а што је најглавније, добила се је већ и та могућност, да се такве лозе продају виноградарима по врло ниској цијени од 5 пара по комаду уз бесплатну анализу земљишта. С овијем је ударена сигурна подлога одбране наших виноградара од блиског госта — филоксере; тим сигурније што су наши привредници појмили ту опасност, и што подизање винограда на америчкој подлози почиње у велико. Али, Привредни Савјет, да би овако корисан рад још и брже коракнуо, дао је мишљење:

1.) Да би требало ослободити од плаћања свију пореза на виноград и вино за 10 година, оне гајитеље, који од дана објаве па закључно за три године посаде најмање једно рало винограда;

2.) Да се унесе у буџет за идућу годину потребна сума као плата путнога наставника, специјално за виноградарство; и

3.) Да се умоли Кр. Влада, да у интересу побољшања виноградарства што прије изађе овоме на сусрет и са пројектом закона о осигурању винограда од грâда.

IV. О унапређењу пчеларства

Привредни Савјет је донио мишљење:

1.) Да се што прије набави стручни пчелар, који ће поред рада на државном угледном пчеланику, држати пче-

ларске курсеве, а по потреби путовати, поуке ради, по оним крајевима који су најподеснији за пчеларење;

2.) Да се приређују пчеларске изложбе, као и да се нађе начин за што веће одомаћивање кошница Ђерзоновог система; и

3.) Да се привредници ослободе од плаћања дације на пчеле — кошнице.

V. О земљорадничким задругама.

Ради бржег и што бољег оснивања земљорадничких задруга, које су од велике важности за економско стање нашег народа, као и за унапређење пољске привреде у опште, Савјет је дао мишљење:

1.) Да се умоли Кр. Министарство унутрашњих дјела, да по могућности, још ове године одреди једнога чиновника при Одјељењу Народне Привреде, који би за сад имао да се стара искључиво о задругарству;

2.) Да се замоли Кр. Влада, да по могућности нађе начина, којим би постојеће земљорадничке задруге, као и оне које се у будуће оснују, могле долазити до зајмова за пољопривредне сврхе по што јефтинијој стопи интереса. Тако исто да би Кр. Влада, познатим јој путем учинила, да се она манастирска добра, на којима не живе пуки сиромаси, уступају дотичним земљорадничким задругама под истом арендом, а овијема да служе за подизање угледних винограда, воћњака, расадника и др.; такође, да им се уступају и она манастирска добра или извјесни дио од њих, која су необрађена, или их дотична лица опет другима дају под аренду или на наполицу — ради личне користи, разумије се и на ова, да се плаћа одређена аренда. Овим начином користило би се у сваком погледу, како задругама, тако и манастирским приходима, односно држави, а што је најглавније и свете богомоље би својим добрима у већој мјери послужиле за примјер рада и поуке народу, који до њих долази; и

3.) Да би у прилог бржег оснивања земљорадничких задруга потребит био закон о насљедству.

VI. О пољопривредним курсевима.

који су најлакши начин за што брже ширење бољег и савременијег рада појединих грана пољске привреде, Привредни Савјет, донио је своје мишљење, да се за идућу школску годину унесе у буџет већа сума на учитељске, шумарске, калемарске и др. курсеве.

VII. О подизању једног угледног добра.

на коме ће бити заступљене све гране земљорадње и домаћега газдинства, Привредни Савјет је врло опширно пре-

тресао, и донио мишљење, да се подигне једно угледно добро — пољопривредна станица — на Даниловом-граду с тијем, да досадањи државни расадници остану; такође, да остане и сточарски завод у Никшићу док би се подигло то угледно добро, а што се пак тиче сточних грла, која ће у истом и у коликом броју остати, то се ставља Одјељењу Народне Привреде на увиђај.

Важност подизања угледног имања заиста је неоспорна, јер и ако су и досад код нас постојали државни расадници и сточарски заводи по разним крајевима наше домовине, али се од њих није могло очекивати очигледни примјер и успех по главнијим гранама народне привреде у толикој мјери, као од једног угледног добра — пољопривредне станице — гдје би биле заступљене све гране пољске привреде. Установом расадника као што су данас, ишло се је на побољшање привреде у појединим њеним гранама, које су заступљене према климатским околностима дотичних крајева и потребама привредника, но пошто има таквих крајева, у којима с успјехом могу бити заступљене све гране привреде, Савјет је и дао речено мишљење о установи угледног добра.

Осим овдје истакнутог, Привредни Савјет је расправљао и још о многим важним привредним питањима, као: о установи хемијског лабараторијума при Одјељењу Народне Привреде о постављању већег броја шумарских чувара; о откупљивању бољих пољопривредних књига и растурању истих у народ и т. д.

Као што се види из овог кратког извјештаја, рад Привредног Савјета врло је плодан, и од наше стране само је жељети, да му надлежни поклоне ону пажњу, коју сам собом заслужује, као и то, да сједнице Привредног Савјета буду што чешће, јер смо убијеђени да ће бити од стварне користи по привредно-финансијска питања код нас.

Часном и пречасном обојега реда епархијском свештенству наш архипастирски благослов и љубазни поздрав.*)

Прошло је већ неколико година, како је престао излазити књижевни лист „Просвјета“, којег је издавало Краљ. Министарство Просвјете и Црквенијех Послова.

Кад данас узмемо у руке поменути лист и обратимо пажњу на његов садржај, у њему ћемо наћи врло ваљаних и поучних чланака, написаних од наших свештеника, учитеља и других домаћих и страних књижевника — сарадника истог листа.

Високоучени доктор црквеног права г. Чеда Митровић, професор Биоградског Универзитета, који се прошле године црквеним питањем код нас на Цетињу неколико дана бавио летимично прегледао је „Просвјету“, и том приликом изјавио, да је грдна штета учињена, што је „Просвјета“ престала излазити; јер садржај њен, рекао је — учени професор — показује, у колико је она била корисна за нашу опћу просвјету.

Оваква оцјена једног нашег црквеног ауторитета, није казана без основаног разлога.

И осим горње оцјене ми имамо доказа, да престанак поменутог листа није остао по нашу опћу просвјету, без осјетних и штетних пошљедица.

По оној народној можемо казати: „изгубљено вријеме и изгубљено је благо!“ Но познато је, да често пута ма које било врсте претрпљена штета послужи, као искуство за будућу евентуалну бољу пажњу у прилог интереса односног питања, а особито пак, кад се то тиче опће ствари, као што је ова, о којој је овдје ријеч.

Ову празнину и опћу штету наше народне просвјете, увидјела је наша драга омладина — наша цијењена интелигенција — те према оваквоме штетноме стању ствари, није могла даље остати равнодушна, већ се ријешила, да у нашој пријестоници покрене научно-књижевни мјесечни лист „Дан“.

Између осталих опће културних питања, која стоје у вези са развићем народног напретка, у „Дану“ биће и нарочита рубрика за питања црквеног карактера.

*) Доносимо као прилог „Дану“ значајну ову посланицу, којом је Високопреосвештени Господин Митрополит Митрофан позвао наше свештенство на дужност просвјетног рада у нашој отаџбини. Мисли, којима је задахнут овај архипастирски спис, могу служити само на част православној цркви у Црној Гори. (Уред.).

„Дан“ дакле доносиће богословске чланке и дневне вијести из живота како наше отачаствене цркве, тако и других православних цркава, са којима нас веже национална и вјерска духовна заједница.

Ми се надамо, да ће овај нови лист послужити опћем напретку наше драге домовине.

Савремена питања која ће „Дан“ редовно доносити из других православних цркава, и која ће се доводити у хармоничну везу са питањима из живота наше отачаствене цркве, нашему свештенству даваће импулса у саревновању за живљи и интезивнији рад у његовој светој дужности, за добро и напретак његове паствe.

Онамо, гдје неби било једног бар књижевног листа — једног јавног гласила — неби баш особито чудо ни било, да тамо овлада и неко духовно мртвило у раду за опће добро.

Освједочено је, да научни листови служе као огледало у коме се огледа напредак или назадак једне земље — једног народа. Оваквe врсте листови за сваког уопће корисни су и поучни, а за оне пак, који се осјећају снажни на перу, за њих је то њива, на којој могу развијати своју научну дјелателност. А напротив, људи, који стоје удаљени од центра дневне књижевне јавности, код њих није баш тако тешко, мање или веће опазити неку апатију — неку врсту равнодушности према дужности њиховог позива.

Тако равнодушан бити на положају и не одговарати дужностима свог позива, сличан би био човјек воћки која плода не рађа. И добре врсте могла би бити воћка, па опет да је бесплодна, а то је усљед слабог терена на коме је засађена, или усљед оскудице потребне јој влаге, као средства, да јој плод зачне, сазрене и господару врта жељену корист донесе.

Овај примјер могао би се примјенити и на ону категорију људи, који су сами по себи добри и са вољом расположени, да у своме дјелокругу добро учине; али су лишени нужних средстава, којима би се морално користовали, да са успјехом могу послужити своме светоме задатку.

У оваквим готово околностима, могло би се рећи, да се налази и онај већи дио нашег врло доброг и побожног свештенства, које живи у предјелима удаљеним од књижевног центра, и које због недовољних комуникационих средстава није у стању да прати развитак савремених народних, а особито црквених питања.

С погледом на ово, дужност нам света налаже, да прељубазно и драго нам обојега реда свештенство овијем позовемо, да се претплати на лист „Дан.“.

Претплата је листу за свештенике и учитеље 10 перпера годишње. Ова по све незнатна сума, неће материјало оштетити свештенство.

Кад сравнимо некадашње и садање материјално стање нашег свештенства, дужни смо са задовољством констатовати, да је у томе постигнут велики напредак у прилог свештенства.

Његово Величанство и наш Узвишени Краљ, очински старајући се о благу св. цркве и добру њених служитеља, најмилостивије благоволео је санкционисати „Закон о парохијском свештенству".

Ову нову реформу у нашој цркви, најповољније оцјенила је јавност многих духовних журнала, као специјалних органа православних цркава, које по националности и вјери стоје у духовној вези са нашом отачаственом црквом.

Овим законом загарантована су права нашег свештенства, али у исто вријеме, њиме су му дате дужности и обавезе, да се са свима својим силама туди за добро цркве и својих парохијана.

Свештеник не би могао казати, да је потпуно испунио своју дужност, ако се у њој ограничи на само обављање обредних свештенодјејстава. Извршавање обреда, то је само једна страна свештеникових дужности, а друга је, која упоредо стоји са првом, да сваком сходном приликом поучава своје парохијане, то је његова пастирска дужност.

Гдје год живи народ, тамо наравно има и разних гријехова, мана и порока, као што су: сујеверије, хладноћа према вјери, непослушност према родитељима, упорство према земаљским властима међусобна мржња, оговарање, клеветање, завидљивост, несагласије међу брачницима, крађа и варање, пијанство, љењост и раскошлук, неморалност, сребролубије и т.д.

Све су ово моралне болести на народном животу, које не могу остати без врло штетних пошљедица за опћи напредак и благостање земље. Свештеник је дужан за сваку овакву или сличну болест, да нађе и сходну дозу мудре науке и добрих савјета. Иначе пропадне ли која духовна овца из његовог стада његовијем нерадом, он ће за њу одговор Богу дати; а још ће веће бити одговоран пред Богом, ако његовом немарношћу или неумјеством пострадају опћи народни интереси!

Нови лист „Дан" за доста ће послужити свештенству, да лакше и боље може одговарати својим дужностима.

Поред овога лист ће свештенству послужити, да у њему може на јавност износити своје књижевне радове и с њима усавршавати себе и поучавати друге.

Ми имамо старијих и млађих богослова — свештеника, који су и прије вриједни на перу показали, а имамо и нових — почетника. Ми овијем и једне и друге позивамо, да сваки по сили своје научне моћи, по нешто напише, и тијем принесе за лист макар и ситни пијесак, потребит материјалу у грађи опћега напретка наше драге отаџбине.

Знамо да сваки почетник са страхом излази на јавност са својим написом. Тај страх отуда потиче, што се плаши,

да ће његов напис слабу оцјену претрпјети у јавности. То обично први пут бива и код људи са вишом научном спремом.

Ово плашење оправдано је, али не треба да прије̂ђе границе и убије вољу почетнику. Истина он ваља да буде опрезан и скроман и најприје да почне са кратким и простим написима, као н. пр., са описима: манастира, цркава и других историских мјеста: народних приповиједака, црквених проповиједи и надгробних слова.

Све ово треба да је написано просто и јасно, само треба да је проткано побожношћу, без свакога философирања Боље је да је свештеник побожан, него да је надри философ.

Онај пак свештеник, који у себе не би био поуздан, да нешто може за штампу написати, тај опет користиће се читањем листа, што ће му много помоћи, да успјешније може одговорити својој свештеничкој дужности.

Ово му је потребно још и за то, што је он служитељ на духовноме броду Христове цркве, те му је неопходно нужно знати, шту раде његови саслужитељи — остали морнари те свете велике духовне лађе Христове цркве.

Ми овијем испуњавамо своју свету дужност и потпуно се надамо, да ће наше драго свештенство схватити тежњу и циљ овог нашег позива и да ће зрело расудити, да позив и савјет овај чинимо у доброј намјери и очинској жељи за добро наше свете цркве, за благо наше духовне паствe и за добар углед нашег пређубазног свештенства.

Као што нас је ваздa и у свему с најбољом вољом интересирао сваки напредак свете наше цркве и бољитак нашег свештенства, тако ће нас с правом и разлогом интересирати и то: у колико ће и како наше свештенство са својим одзивом дати доказа, да је схватило ово наше очинско старање о цркви уопће и о свештенству посебно.

Одзив свештенства служиће нам као мјерило, да познамо ко жели тријебити виноград Господњи од корова, ко ли је напротив равнодушан према томе, што му снијет расте у пшеници?!

Добро освједочени о ревности и ваљаности нашег ваздa вриједног свештенства, ухвамо, да ће се оно сада у овој сходној пригоди показати ревносно за добро своје цркве, као што се и иначе ваздa са пуно патриотизма показивало за част и напредак своје драге отаџбине.

Нека благослов Свевишњег ваздa прати наше драго свештенство на славу Божју на добро св. цркве, на част и понос наше драге домовине — обновљене Краљевине Црне Горе.

А. Е. Број 504.
Цетиње, 28. фебруара 1911. год.

СМИРЕНИ
МИТРОПОЛИТ МИТРОФАН.